

NİFRƏT NİTQİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ

Tərcümə Avropa İttifaqı
tərəfindən həmmaliyyətləşdirilir

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

NİFRƏT NİTQİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ

Fransız nəşri:
La lutte contre le discours de la haine
(Nifrət nitqinə qarşı mübarizə)

Mətnəndən çıxarışların (500-ə qədər söz) reproduksiyasına icazə verilir, bu şərtlə ki, onlar kommersiya məqsədləri üçün istifadə edilməsin, mətnin bütövlüyü qorunsun və onlar kontekstdən kənar istifadə edilməsin, oxucuya natamam informasiyalar təqdim etməsin və ya mətnin xarakteri, əhatə dairəsi və ya məzmunu ilə bağlı oxucuda çəşqınlıq yaratmasın. Mənbə mətninin istifadəsi həmişə aşağıdakı qaydada göstərilməlidir: “© Avropa Şurası, nəşrin ili”. Sənədin bütönlüklə və ya bir hissəsinin reproduksiyası/tərcüməsi ilə bağlı bütün digər müraciətlər Avropa Şurasının Kommunikasiyalar Direktorluğuna ünvanlanmalıdır (F-67075 Strasbourg Cedex və ya publishing@coe.int).

Üz qabığının dizaynı və tərtibatı:
Avropa Şurası, Sənədlərin və Nəşrlərin
İstehsalı Departamenti (DPDP)

Foto: Shutterstock fotobankı

Tərtibatın Azərbaycan versiyasına uyğunlaşdırılması:
Foxtrot SRL mətbəəsi, Moldova Respublikası

Bu nəşr “Yaxşı İdarəçilik üçün Tərəfdaşlıq II” proqramı (2019–2022) çərçivəsində Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının birgə layihəsi olan “Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində ayrı-seçkilik, nifrət zəminində cinayət və nifrət nitqi qurbanlarının məhkəmədən kənar hüquqi müdafiə mexanizmləri vasitəsilə ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının gücləndirilməsi” layihəsi çərçivəsində tərcümə edilib. Bu, qeyri-rəsmi tərcümədir.

© Avropa Şurası, fevral 2023-cü il

Mündəricat

CM/REC(2022)16 SAYLI TÖVSIYƏSİ	5
Preambula	5
CM/Rec(2022)16 sayılı Tövsiyəyə Əlavə	7
Nifrət nitqi ilə mübarizəyə kompleks yanaşma üzrə prinsiplər və təlimatlar	7
İZAHEDİCİ MEMORANDUM	15
Giriş	15
1. Əhatə dairəsi, tərif və yanaşma	17
2. Hüquqi baza	22
Cinayət hüququ	24
Mülki və inzibati hüquq	27
Onlayn nifrət nitqinə dair qanunvericilik	29
3. Əsas subyektlərə ünvanlanan tövsiyələr	34
Dövlət məmurları, seçkili orqanlar və siyasi partiyalar	34
İnternet vasitəçiləri	35
Media	40
Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları	41
4. Məlumatlılığın artırılması, təhsil, təlim və əks və alternativ nitqdən istifadə	42
5. Nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlərə dəstək	46
6. Nifrət nitqinin monitorinqi və təhlili	48
7. Milli koordinasiya və beynəlxalq əməkdaşlıq	50

Nazirlər Komitəsinin üzv Dövlətlərə
“Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair

CM/Rec(2022)16 sayılı Tövsiyəsi”¹

(Nazirlər Komitəsinin 20 may 2022-ci il tarixli 132-ci sessiyasında Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilmişdir)

PREAMBULA

Nazirlər Komitəsi, Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə uyğun olaraq,

Avropa Şurasının Üzv Dövlətlərinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında (ETS No. 5, “Konvensiya”) təsbit edilmiş hüquq və azadlıqları öz yurisdiksiyalarında olan hər kəs üçün təmin etmək öhdəliyi götürdüklerini və insan hüquq və azadlıqlarının universal, bölünməz, qarşılıqlı asılı və qarşılıqlı əlaqəli olduğunu və həm offlayn, həm də onlayn rejimdə tətbiq edildiyini nəzərə alaraq;

Nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün siyasət və qanunvericiliyin hazırlanması və həyata keçirilməsinin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu (Konvensiyanın 8-ci maddəsi), ifadə azadlığı hüququnu (Konvensiyanın 10-cu maddəsi) və Konvensiya ilə qorunan hüquqlara münasibətdə ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququnu (Konvensiyanın 14-cü maddəsi) diqqətlə balanslaşdırmağı tələb etdiyini vurğulayaraq;

Nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla səmərəli mübarizə aparmaq üçün onun kökündə duran səbəbləri və daha geniş ictimai konteksti, habelə onun müxtəlif təzahürlərini və hədəf aldığı şəxslərə fərqli təsirlərini müəyyənləşdirməyin və anlamağın olduqca vacib olduğunu vurğulayaraq;

Nifrət nitqinin dərin kök salmış, mürəkkəb və çoxaspektli bir fenomen olduğunu, bir çox təhlükəli formalar aldığını və internet vasitəsilə çox tez və geniş şəkildə yayıla bildiyini və onlayn rejimdə davamlı olaraq əlçatan olmasının onun təsirini, o cümlədən offlayn rejimdə, daha da gücləndirdiyini qeyd edərək;

Nifrət nitqinin fərdlərə, qruplara və cəmiyyətlərə müxtəlif yollarla və müxtəlif ciddilik dərəcələri ilə mənfi təsir etdiyini, o cümlədən hədəflərinə qorxu aşıladığını və onları alçaltıldığını və ictimai müzakirələrdə iştiraklarına çəkindirici təsir göstərdiyini və bunun demokratiyaya zərər yetirdiyini dərk edərək;

Fərdlərin və qrupların müxtəlif səbəblərə və ya səbəblərin məcmusuna görə nifrət nitqinin hədəfinə çevrilə biləcəyindən xəbərdar olaraq və həmin şəxslərin və qrupların digər şəxslərin və ya qrupların hüquqlarına xələl gətirmədən xüsusi müdafiəyə ehtiyacı olduğunu etiraf edərək;

Nifrət nitqinin şəxsi həyata hörmət hüququna və ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququna müdaxilə etdiyini və çox vaxt onları pozduğunu və bu hüquqların nifrət nitqinin hədəfində olan şəxslərin insan ləyaqətinin qorunmasını və onların ictimai müzakirələrdən kənar qalmamasını təmin etmək üçün vacib olduğunu nəzərə alaraq;

Demokratik və plüralist cəmiyyətin əsas dayaqlarından biri olan, öz rəyində qalmaq, dövlət orqanlarının müdaxiləsi olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığını qoruyan Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə təminat verilən ifadə azadlığı hüququnun qorunmasına tam sadiqliyini bir daha təsdiq edərək,

1. Nazirlərin nümayəndələrinin iclaslarının Reqlamentinin 10.2c maddəsinə uyğun olaraq, Bolqarıstan Respublikası öz hökuməti tərəfindən Tövsiyənin “Əhatə dairəsi, anlayış və yanaşma” başlıqlı I fəslinə riayət edilməsi və ya edilməməsi hüququnu özündə saxlayır. Konstitusiyaya Məhkəməsinin 13/2018 sayılı Qərarına əsasən, “gender identikliyi” termini Bolqarıstan Respublikasının hüquq sistemində ziddir.

İfadə azadlığının tək cə müsbət qəbul edilən, yaxud təhqiramiz sayılmayan və ya əhəmiyyətsiz kimi qiymətləndirilən məlumat və ya ideyalara deyil, həm də Dövləti və ya əhalinin hər hansı bir hissəsini incik salan, şoka salan və ya narahat edən məlumat və ya ideyalara da şamil olunduğunu vurğulayaraq;

İfadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinin vəzifə və öhdəliklərlə müşayiət olunduğunu və bu hüquqa hər hansı məhdudiyyətin Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə ciddi şəkildə uyğun olmalı olduğunu və buna görə də onun dar mənada şərh edilməli və qanunilik, zərurilik və qanuni məqsədlərə mütənəsiblik tələblərinə uyğun olmalı olduğunu xatırladaraq;

Konvensiyanın orada təsbit edilmiş hüquqlardan sui-istifadənin qadağan edilməsinə dair 17-ci maddəsinə uyğun olaraq, Konvensiyada təsbit olunan hüquq və azadlıqların hər hansı birinin ləğvinə yönəlmiş ifadələrin Konvensiyaya əsasən müdafiə edilmədiyini təsdiq edərək;

Nifrət nitqinə milli, Avropa və beynəlxalq səviyyələrdə fərqli anlayış verildiyini və onun müxtəlif cür başa düşüldüyünü və bu fenomenin konsepsiyası, xarakteri və təsirləri haqqında ümumi anlayışın formalaşdırılmasının və onunla mübarizə üçün daha təsirli siyasət və strategiyaların işlənilib hazırlanmasının olduqca vacib olduğunu dərk edərək;

Nifrət nitqinə qarşı mübarizə tədbirlərinin onun təzahürlərinin ağırlıq dərəcəsinə uyğun və mütənəsib olmalı olduğunu nəzərə alaraq; nifrət nitqinin bəzi təzahürlərinin cinayət hüququ tədbirlərini, digərlərinin isə mülki və ya inzibati hüquq tədbirlərini tələb etdiyini və ya maarifləndirmə və məlumatlılığın artırılması kimi qeyri-hüquqi xarakterli tədbirlər, yaxud müxtəlif yanaşma və tədbirlərin kombinasiyası vasitəsilə aradan qaldırılmalı olduğunu hesab edərək;

Əsas azadlıqların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək və insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını almaq kimi pozitiv öhdəlikləri nəzərə alınaraq üzv Dövlətlərin nifrət nitqi ilə mübarizə aparmalı və ictimai müzakirələr və ünsiyyət üçün təhlükəsiz və əlverişli mühiti təmin etməli olduqlarını, o cümlədən belə mühiti özəl subyektlər tərəfindən idarə olunan platformalarda və ya onlar tərəfindən göstərilən digər xidmətlərə münasibətdə təmin etməli olduqlarını vurğulayaraq;

Konvensiyaya əsasən qanunla məhdudlaşdırılmaq üçün kifayət qədər ağır dərəcəli olmayan təhqiramiz və ya zərərli ifadə növləri ilə qeyri-hüquqi xarakterli tədbirlər vasitəsilə mübarizə aparılmalı olduğunu qəbul edərək;

Medianın, jurnalistlərin və digər növ ictimai nəzarətçilərin demokratik cəmiyyətlərdə oynadığı mühüm rol və onların nifrət nitqini ifşa etməklə, onlar barəsində məlumat verməklə, onları tənqid etməklə və pisləməklə, eləcə də əks nitq üçün kanalları və forumları təmin etməklə və daha geniş mənada plüralizm və cəmiyyətin vəhdətinə yardımçı olmaqla nifrət nitqi ilə mübarizəyə mühüm töhfə verə biləcəyini vurğulayaraq;

İnternet vasitəçilərinin xüsusən təqdim etdikləri rəqəmsal alətlər və xidmətlər vasitəsilə ictimai müzakirələrə şərait yarada biləcəyindən xəbərdar olaraq, eyni zamanda həmin alətlərin və xidmətlərin nifrət nitqinin tez və geniş şəkildə yayılması üçün istifadə oluna biləcəyini qeyd edərək və internet vasitəçilərinin fəaliyyətlərinin onlayn mühitdə insan hüquqlarına mənfi təsir göstərməməsini və ya buna şərait yaratmamasını təmin etməli və bu təsirlər baş verdikdə onları aradan qaldırılmalı olduqlarını vurğulayaraq;

Müasir demokratik cəmiyyətlərdə texnologiyaların və onlayn xidmətlərin və daha geniş mənada rəqəmsal texnologiyaların sürətlə təkamül etdiyini və onların müasir dünyada informasiya və kommunikasiya axınlarına təsirinin nəzərə alınması üçün onlayn nifrət nitqinin qarşısını almağa və onunla mübarizə aparmağa yönələn qanunvericilik və siyasət tədbirlərinə mütəmadi olaraq yenidən baxılmalı olduğunu dərk edərək; həmçinin bu cür yenidən baxma zamanı müəyyən internet vasitəçilərinin dominant mövqedə olduğunu, bəzi rəqəmsal platformalar və onların istifadəçiləri arasında imkanların asimmetrik olduğunu və bu dinamikanın demokratiyalara təsirinin nəzərə alınmalı olduğunu etiraf edərək;

Yuxarıdakı mülahizələri nəzərə almaqla nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla offlayn və onlayn rejimdə səmərəli mübarizə aparmaq üçün konkret vəziyyətləri və daha geniş kontekstləri nəzərə alan ardıcıl strategiyadan və geniş çeşidli hüquqi və qeyri-hüquqi tədbirlərdən ibarət kompleks yanaşmanın zəruri olduğu qənaətinə gələrək;

Nifrət nitqinin qarşısının alınmasına və onunla mübarizəyə, inklüzivlik mədəniyyətinin təşviqinə və nifrət nitqinin hədəfə aldığı şəxslərə hüquqlarını müdafiə etməkdə yardım göstərilməsinə yönələn tədbirlərin müəyyən edilməsində və həyata keçirilməsində çoxtərəfli əməkdaşlığın və dövlət qurumlarının və maraqlı özəl və qeyri-hökumət subyektlərinin oynaya biləcəyi mühüm rolların vacibliyini etiraf edərək;

Avropa Şurasının mövcud müqavilələrinə və standartları müəyyən edən digər müvafiq sənədlərinə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin müvafiq presedent hüququna və Avropa Şurasının monitoring orqanlarının

rəy və tövsiyələrinə, konkret olaraq Nazirlər Komitəsinin üzv Dövlətlərə “Nifrət nitqinə dair” Rec(97)20 sayılı Tövsiyəsinə, Nazirlər Komitəsinin üzv Dövlətlərə “Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair” Rec(97)21 sayılı Tövsiyəsinə və İrqiçilik və Dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyasının (ECRI) “Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair” 15 sayılı Ümumi Siyasət Tövsiyəsinə əsaslanaraq və insan hüquqlarına dair daha geniş beynəlxalq və Avropa standartlarını nəzərə alaraq;

Onlayn mühit də daxil olmaqla, nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq kimi mürəkkəb vəzifə ilə üzləşən hər kəsi təlimatla təmin etməyi qarşısına məqsəd qoyaraq,

Üzv Dövlətlərin hökumətlərinə tövsiyə edir ki:

1. bu Tövsiyəyə əlavə edilmiş prinsip və təlimatların tez və tam həyata keçirilməsini təmin etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görsünlər;
2. milli insan hüquqları təsisatlarını, bərabərlik orqanlarını, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını, medianı, internet vasitəçilərini və digər maraqlı tərəfləri bu Tövsiyəyə əlavə edilmiş prinsip və təlimatlarda göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsinə təşviq etmək və dəstək göstərmək üçün müvafiq tədbirlər görsünlər;
3. “İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələrinə dair” CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyəyə və Avropa Şurasının digər müvafiq standartlarına uyğun olaraq rəqəmsal mühitdə insan hüquqlarını və əsas azadlıqları qorusunlar, o cümlədən onları internet vasitəçiləri ilə əməkdaşlıq vasitəsilə müdafiə etsinlər;
4. bu Tövsiyənin məqsədlərini milli, Avropa və beynəlxalq səviyyələrdə təşviq etsinlər və bu məqsədlərə nail olmaq üçün bütün maraqlı tərəflərlə dialoq qursunlar və əməkdaşlıq etsinlər;
5. bu Tövsiyənin milli, regional və azlıqların dillərinə tərcümə olunmasını və səlahiyyətli orqanlar və maraqlı tərəflər arasında mümkün qədər geniş şəkildə və bütün əlçatan vasitələrlə yayılmasını təmin etsinlər;
6. bu Tövsiyənin təsirini artırmaq məqsədilə onun icrasının vəziyyətini mütəmadi olaraq nəzərdən keçirsinlər və üzv Dövlətlər və digər maraqlı tərəflər tərəfindən görülmüş tədbirlər, əldə edilmiş irəliləyişlər və qalan hər hansı çatışmazlıqlar barədə Nazirlər Komitəsinə məlumat versinlər.

CM/REC(2022)16 SAYLI TÖVSIYƏYƏ ƏLAVƏ

Nifrət nitqi ilə mübarizəyə kompleks yanaşma üzrə prinsiplər və təlimatlar

1. Əhatə dairəsi, anlayış və yanaşma

1. Aşağıdakı prinsip və təlimatların məqsədi insan hüquqları, demokratiya və qanunun aliliyi çərçivəsində nifrət nitqinə qarşı səmərəli müdafiəni təmin etmək üçün, onlayn mühit də daxil olmaqla, nifrət nitqinin qarşısının alınmasında və onunla mübarizədə üzv Dövlətlərə və digər müvafiq maraqlı tərəflərə hərtərəfli şəkildə kömək etməkdir.

2. Bu Tövsiyənin məqsədləri üçün “nifrət nitqi” dedikdə, “ırq”², dərinin rəngi, dil, din, vətəndaşlıq, milli və ya etnik mənşə, yaş, əlillik, cins, gender identikliyi və cinsi oriyentasiya kimi real və ya güman edilən xüsusiyyət və ya əlamətlərinə görə hər hansı şəxsə və ya bir qrup şəxsə qarşı zorakılığa, nifrətə və ya ayrı-seçkiliyə təhrik və təşviq edən, onu yayan və ya ona bəraət qazandıran, yaxud onları ləkələyən bütün ifadə növləri başa düşülür.

3. Nifrət nitqi ağırlıq dərəcəsinə, vurduğu zərərə və müxtəlif kontekstlərdə müəyyən qrupların üzvlərinə təsirinə görə fərqlənən bir sıra nifrət dolu ifadələri əhatə etdiyinə görə, üzv Dövlətlər nifrət nitqinin qarşısını səmərəli almaq və onunla səmərəli mübarizə aparmaq üçün dəqiq şəkildə işlənilmiş bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər. Bu cür kompleks yanaşma Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (Məhkəmə) müvafiq presedent hüququna tam uyğunlaşdırılmalı və aşağıdakılar arasında fərqləndirilməlidir:

- a. i. cinayət hüququ ilə qadağan olunan nifrət nitqi; və

2. Bütün insanlar eyni növə aid olduqları üçün İrqiçilik və Dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası (ECRI) kimi Nazirlər Komitəsi də müxtəlif “ırqların” mövcudluğuna əsaslanan nəzəriyyələri rədd edir. Amma bu sənəddə “ırq” termini ümumən və yanlış olaraq “başqa ırqə mənsub olan” insanlar kimi qəbul edilən şəxslərin nifrət nitqinin qarşısının alınmasına və onunla mübarizə aparılmasına yönələn qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müdafiənin əhatə dairəsindən və bu sahədə siyasətin həyata keçirilməsindən kənar qalmamasını təmin etmək üçün istifadə edilmişdir.

ii. cinayət məsuliyyəti üçün tələb olunan ağırlıq dərəcəsinə çatmayan, amma bununla belə, mülki və ya inzibati hüququn predmeti olan nifrət nitqi; və

- b. İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına əsasən qanunla məhdudlaşdırılmaq üçün yetərli ağırlıq dərəcəsinə çatmayan, amma bununla belə, əks nitq və digər əks tədbirlər; media və sosial media vasitəsilə təşviqetmə də daxil olmaqla mədəniyyətlərarası dialoq və anlaşmanı təşviq edən tədbirlər; habelə müvafiq təhsil, məlumat mübadiləsi və məlumatlılığın artırılması fəaliyyətləri kimi aşağıda qeyd olunan alternativ cavab tədbirləri tələb edən təhqiramiz və ya zərərli ifadə növləri.

4. Nifrət nitqinin ağırlıq dərəcəsinə qiymətləndirərkən və onun hər hansı konkret təzahürünə hansı növ məsuliyyət tədbirinin, əgər varsa, tətbiq edilməli olduğunu müəyyən edərkən, üzv Dövlətlərin hakimiyyət orqanları və digər maraqlı tərəflər Məhkəmənin müvafiq presedent hüququnda nəzərdə tutulmuş təlimatlara riayət edərək, aşağıdakı amilləri və onlar arasında qarşılıqlı əlaqəni nəzərə almalıdırlar: ifadənin məzmunu; nifrət nitqinin ifadə edildiyi siyasi və sosial kontekst; natiqin niyyəti; natiqin cəmiyyətdəki rolu və statusu; ifadənin necə yayılması və ya tirajlanması; ifadənin zərərli nəticələrə gətirib çıxarma potensialı, o cümlədən belə nəticələrin qaçınılmaz olması; auditoriyanın xarakteri və miqyası və hədəf alınan qrupun xüsusiyyətləri.

5. Nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün üzv Dövlətlər kompleks yanaşma tətbiq etməli, geniş siyasət, qanunvericilik, strategiya və ya fəaliyyət planları hazırlamalı və həyata keçirməli, onların həyata keçirilməsi üçün müvafiq resurslar ayırmalı və bu Əlavənin 3-cü bölməsində göstərilən müxtəlif maraqlı tərəfləri bu işə cəlb etməlidirlər.

6. Nifrət nitqinə qarşı bu cür siyasətləri, qanunları, strategiyaları və ya fəaliyyət planlarını hazırlayarkən və həyata keçirərkən üzv Dövlətlər aşağıdakıların vacibliyinə lazımı diqqət yetirməlidirlər:

- a. ifadə azadlığının təmin etdiyi müdafiənin hansı ifadə növlərinə şamil edilmədiyinin aydınlaşdırılması;
- b. müxtəlif media növlərinin və rəqəmsal texnologiyaların spesifik xüsusiyyətlərini və onlar vasitəsilə yayılan nifrət nitqinin hədəf alınan şəxslərə və qruplara potensial təsirini nəzərə alan prinsiplial, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanın tətbiqi;
- c. nifrət nitqi çoxaspektli xarakter daşdığına görə uzlaşdırılan və maraqlı tərəflərin əməkdaşlığına əsaslanan yanaşmanın istifadəsi;
- d. bütün müvafiq maraqlı tərəflərin bir neçə əsasə söykənən nifrət nitqinin məcmu təsirlərindən, o cümlədən yaş və gender amilini nəzərə alan yanaşmanın zəruriliyindən xəbərdar olmasının və onları nəzərə almasının təmin edilməsi; və
- e. nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərlə fəal əlaqə saxlanması və onların nöqtəy-nəzərlərinin qanunlara, siyasətlərə və nifrət nitqi əleyhinə digər cavab tədbirlərinə daxil edilməsi.

2. Hüquqi baza

7. Offlayn və onlayn mühitlərdə nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün üzv Dövlətlər lazımi dəqiqliklə işləyib hazırlanmış mülki, inzibati və cinayət hüququ normalarından ibarət hərtərəfli və səmərəli hüquqi bazanın mövcud olmasını təmin etməlidirlər. Cinayət hüququ yalnız ən son vasitə kimi və nifrət nitqinin ən ciddi təzahürlərinə münasibətdə tətbiq edilməlidir.

8. Bu hüquqi bazanın ifadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə məhdudiyətlər qoyulmasına nə dərəcədə icazə verməsinə gəlincə, üzv Dövlətlər təmin etməlidirlər ki, qanunvericilik Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin və Məhkəmənin müvafiq presedent hüququnun tələblərinə tam cavab versin və məhkəmə və digər orqanların həmin tələblərə, o cümlədən qanunun əlçatanlığı, nəticələrinin öncədən görülə bilməsi və dəqiqliyi barədə tələblərə uyğun olaraq qanunvericiliyi tətbiq etməsinə və yuxarıda 4-cü bənddə qeyd olunan nifrət nitqinin ağırlıq dərəcəsinin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq amilləri nəzərə almasına imkan versin.

9. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinə dair qanunvericilikdən təyinatından kənar istifadə və ya sui-istifadə hallarına qarşı, xüsusən də bu hallar ictimai müzakirələrin qarşısını almaq və tənqidi səsləri, siyasi rəqibləri və ya azlıqlara mənsub olan şəxsləri susdurmaq məqsədi daşıyarsa, səmərəli hüquqi və praktiki təminatlar yaratmalıdırlar.

10. Üzv Dövlətlər nifrət nitqi ilə mübarizədə qanuni marağı olan bərabərlik orqanlarına, milli insan hüquqları təsisatlarına və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərə məhkəmə proseslərində kömək etmək və onları təmsil etmək və nifrət nitqi ilə bağlı məhkəmədə iddia qaldırmaq, o cümlədən müvafiq hallarda bunu öz adından etmək səlahiyyəti verməlidirlər.

Cinayət hüququ

11. Üzv Dövlətlər öz milli cinayət qanunvericiliyində nifrət nitqinin hansı təzahürlərinin cinayət məsuliyyətinə səbəb olduğunu göstərməli və dəqiq şəkildə müəyyən etməlidirlər, məsələn:

- a. soyqırım, insanlıq əleyhinə cinayətlər və ya müharibə cinayətləri törətməyə açıq şəkildə təhrik etmə;
- b. nifrətə, zorakılığa və ya ayrı-seçkiliyə açıq şəkildə təhrik etmə;
- c. irqçi, ksenofob, cinsiyyətçi və cinsi azlıqlar qrupuna qarşı yönələn təhdidlər;
- d. Avropa Şurasının Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyasının Kompüter sistemləri vasitəsilə törədilən irqçi və ksenofobiya xarakterli əməllərin kriminallaşdırılmasına dair Əlavə Protokolunda (ETS No. 189) xüsusi olaraq onlayn təhqirlər üçün nəzərdə tutulmuş şərtlərə bənzər şərtlər altında irqçi, ksenofobiya xarakterli, cinsiyyətçi və cinsi azlıqlar qrupuna qarşı yönələn açıq təhqirlər;
- e. soyqırımının, insanlıq əleyhinə cinayətlərin və ya müharibə cinayətlərinin açıq şəkildə inkar edilməsi, əhəmiyyətsizləşdirilməsi və onlara göz yumulması; və
- f. bu cür nifrət nitqinin, o cümlədən irqi üstünlüyə və ya nifrətə əsaslanan ideyaların təzahürlərini (yuxarıda a-e bəndlərində sadalananları) özündə ehtiva edən materialın qəsdən yayılması.

12. Üzv Dövlətlər cinayət qanunvericiliyi ilə cəzalandırılan nifrət nitqi aktının baş verdiyinə dair əsaslı şübhə olduğu hallarda səmərəli araşdırmaların aparılmasını təmin etməlidirlər.

Mülki və inzibati hüquq

13. Üzv Dövlətlər öz mülki və inzibati qanunvericiliklərində, xüsusən də ümumi delikt hüququ, ayrı-seçkiliklə mübarizə və inzibati hüquqpozmalar haqqında qanunlarda nifrət nitqinə qarşı səmərəli hüquqi müdafiənin nəzərdə tutulmasını təmin etməlidirlər.

14. Üzv Dövlətlər ayrı-seçkiliyə qarşı qanunvericiliklərinin cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş nifrət nitqinin bütün təzahürlərinə şamil olunmasını təmin etməlidirlər.

15. Üzv Dövlətlər qanunla dövlət orqanlarından və ya təsisatlarından nifrət nitqinin və onun yayılmasının qarşısını almalarının və onunla mübarizə aparmalarının və tolerant və inklüziv nitqdən istifadəni təşviq etmələrinin tələb olunmasını təmin etməlidirlər.

Onlayn nifrət nitqinə dair qanunvericilik

16. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinə dair qanunvericiliklərinin offlayn, eləcə də onlayn nifrət nitqini əhatə etməsini və cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş onlayn nifrət nitqinin tez və səmərəli şəkildə silinməsi üçün dəqiq və nəticələri öncədən görülmə bilən normaları özündə ehtiva etməsini təmin etməlidirlər.

17. Üzv Dövlətlər, Nazirlər Komitəsinin üzv Dövlətlərə "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Təvsiyəsinə uyğun olaraq, onlayn nifrət nitqi ilə mübarizədə dövlət və qeyri-dövlət subyektlərinin öhdəlik və vəzifələrini müəyyən etməli və dəqiq göstərməlidirlər. Bundan başqa, üzv Dövlətlər cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş onlayn nifrət nitqinin qiymətləndirilməsi və araşdırılması ilə bağlı özlərinin həmin subyektlərlə və həmçinin bu subyektlərin öz aralarında səmərəli əməkdaşlığının olması üçün dəqiq qaydalar və prosedurlar müəyyən etməlidirlər.

18. Üzv Dövlətlər öz yurisdiksiyaları daxilində fəaliyyət göstərən internet vasitəçilərindən insan hüquqlarına, o cümlədən nifrət nitqi ilə bağlı qanunvericiliyə hörmət etmələrini, öz əməliyyatlarını və siyasətlərini həyata keçirərkən insan hüquqlarının lazımi şəkildə nəzərə alınması prinsiplərini tətbiq etmələrini və nifrət nitqi ilə mübarizə aparmaq üçün mövcud hüquqi baza və prosedurlara uyğun tədbirlər görmələrini tələb etməlidirlər.

19. Üzv Dövlətlər onlayn nifrət nitqi halları barədə dövlət orqanlarına və özəl subyektlərə, o cümlədən internet vasitəçilərinə məlumat verilməsi üçün mexanizmlərin və bu cür məlumatların emalı üçün dəqiq qaydaların olmasını təmin etməlidirlər.

20. Silinmənin prosedurları və şərtləri, eləcə də internet vasitəçilərinin üzərinə qoyulan müvafiq vəzifə və məsuliyyətlərə dair qaydalar şəffaf, aydın və proqnozlaşdırıla bilən olmalı və həmin prosedurlar prosessual normalara uyğun olmalıdır. Onlar istifadəçilərin şəffaf nəzarət və operativ, əlçatan və ədalətli apellyasiya mexanizmləri vasitəsilə səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsindən yararlanmaq hüququnu təmin etməlidirlər ki, bu da son nəticədə müstəqil məhkəmə nəzarəti ilə müşayiət olunur.

21. Üzv Dövlətlər, "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyədə nəzərdə tutulduğu kimi, internet vasitəçilərinin məsuliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazasını hazırlayarkən, şərh və tətbiq edərkən onun daha kiçik internet vasitəçilərinə mümkün qeyri-mütənasib təsirinin qarşısını almaq üçün internet vasitəçilərinin iriliyi və ya kiçikliyi, xarakteri, funksiyası və təşkilati strukturundakı əhəmiyyətli fərqləri nəzərə almalıdırlar.

22. Üzv Dövlətlər qanunla müəyyən etməlidirlər ki, internet vasitəçiləri cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş nifrət nitqinin əlçatan olmasına və ya yayılmasına yol verməmək üzrə vəzifə və öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün təsirli tədbirlər görməlidirlər. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün vacib elementlərə aşağıdakılar daxildir: bu cür nifrət nitqi barədə məlumatların sürətlə emal edilməsi; bu cür nifrət nitqinin təxirə salınmadan silinməsi; şəxsi həyatın toxunulmazlığı və məlumatların qorunması tələblərinə hörmət edilməsi; cinayət hüququ ilə qadağan edilmiş nifrət nitqi ilə bağlı sübutların təmin edilməsi; bu cür cinayət xarakterli nifrət nitqi halları barədə dövlət orqanlarına məlumat verilməsi; cinayət xarakterli nifrət nitqi ilə bağlı sübutların səlahiyyətli orqan tərəfindən verilmiş göstəriş əsasında hüquq-mühafizə orqanlarına ötürülməsi; əlavə qiymətləndirmə tələb edən qeyri-müəyyən və mürəkkəb halların səlahiyyətli özünütənzimləmə və ya müştərək tənzimləmə qurumlarına və ya dövlət orqanlarına göndərilməsi; və qeyri-müəyyən və mürəkkəb hallarda prioritetləşdirmə və ya kontekstuallaşdırma kimi müvəqqəti tədbirlərin tətbiqinin mümkünlüyünün proqnozlaşdırılması.

23. Üzv Dövlətlər qanunla müəyyən etməlidirlər ki, internet vasitəçiləri və dövlət orqanları nifrət nitqini bloklamaq, silmək və ya prioritetləşdirmək, yaxud barəsində məlumat verilmiş ifadələri bloklamamaq, silməmək və ya prioritetləşdirməmək qərarlarının səbəbləri barədə maraqlı şəxslərə və təsisatlara qısa və dəqiq izahat təqdim etməlidirlər.

24. Üzv Dövlətlər səlahiyyətli orqanlar tərəfindən onlayn nifrət nitqinin qanun pozuntusu kimi qiymətləndirildiyi və onun müəlliflərinin və onu yayanların səlahiyyətli orqanlara məlum olmadığı hallarda abunəçi barədə məlumatların açıqlanması sisteminə malik olmalıdırlar. Üzv Dövlətlər onların şəxsiyyəti ilə bağlı mövcud məlumatların hər hansı şəkildə açıqlanmasının insan hüquqlarına dair Avropa və beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olmasını təmin etməlidirlər.

25. Üzv Dövlətlər fərdi məlumatların Avropa və beynəlxalq standartlara uyğun olaraq qorunması şərti ilə, onlayn nifrət nitqi, o cümlədən məzmunun məhdudlaşdırılması barədə, habelə məzmunun nifrət nitqi olması səbəbindən silinməsi üçün dövlət orqanlarının platformalara sorğuları haqqında hərtərəfli informasiyaları və statistik məlumatları özündə ehtiva edən hesabatları mütəmadi olaraq dərc etməlidirlər. Bundan əlavə, onlar qanunla müəyyən etməlidirlər ki, müvafiq internet vasitəçiləri nifrət nitqi halları və məzmunun məhdudlaşdırılması ilə bağlı təsnifləşdirilmiş və hərtərəfli məlumatları əks etdirən şəffafliq hesabatlarını mütəmadi olaraq hazırlamaq və dərc etmək öhdəliyi daşıyırlar.

26. Üzv Dövlətlər müstəqil dövlət orqanlarının internet vasitəçiləri, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq edərək, onlayn nifrət nitqinin aşkar edilməsini, barəsində məlumat verilməsini və emal olunmasını yaxşılaşdırmaq üçün mövcud məzmun moderasiyası sistemlərini mütəmadi olaraq qiymətləndirməsini və təkmilləşdirməsini, eyni zamanda məzmunun əsassız məhdudlaşdırılmasının və tələblərin həddindən artıq yüksək olmasının səbəblərini aradan qaldırmasını təmin etməlidirlər.

27. Üzv Dövlətlər təmin etməlidirlər ki, onların qanunvericilik bazası onlayn rejimdə fəaliyyət göstərən medianın cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş nifrət nitqini yaymamaq kimi qanuni vəzifəsini təsbit etsin və onların platformalarındakı şərh bölmələrində və ya müştərək məkanlarda üçüncü şəxslərin yerləşdirdiyi bu cür nifrət nitqinə çıxış imkanının məhdudlaşdırılması və ya aradan qaldırılması üçün müddəaları və bu cür məhdudiyətlərə son nəticədə müstəqil məhkəmə tərəfindən yenidən baxılmasını nəzərdə tutsun.

3. Əsas subyektlərə ünvanlanan tövsiyələr

Dövlət məmurları, seçkilərin orqanları və siyasi partiyalar

28. Dövlət məmurları, xüsusən rəhbər vəzifədə olanlar, nüfuzlu mövqe tutmaları nəzərə alınaraq, nifrət nitqindən istifadə etməkdən, onu dəstəkləməkdən və ya yaymaqdan çəkinməlidirlər. Onlar insan hüquqları mədəniyyətini açıq şəkildə təbliğ etməyə və nifrət nitqini qətiyyətlə və təxirə salmadan pisləməyə təşviq edilməli, eyni zamanda dövləti və ya əhalinin hər hansı hissəsini incik sala, şoka sala və ya narahat edə biləcək tənqid və məlumatlar da daxil olmaqla ifadə və məlumat azadlığına hörmət etməlidirlər.

29. Parlamentlər, digər seçkili orqanlar və siyasi partiyalar xüsusilə seçki kampaniyaları kontekstində və nümayəndələrin yığıncaqlarındakı müzakirələrdə nifrət nitqinin aradan qaldırılması və onunla mübarizə üçün konkret siyasətlər hazırlamağa təşviq edilməlidirlər. Bu məqsədlə onlar daxili şikayət və sanksiya prosedurunu nəzərdə tutan davranış kodeksi qəbul etməlidirlər. Onlar həmçinin dözümsüzlüyə şərait yarada biləcək hər hansı ifadələrdən çəkinməli və nifrət nitqini açıq şəkildə pisləməlidirlər.

İnternet vasitəçiləri

30. Qüvvədə olan bütün qanunlara riayət etmək və insan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyi çərçivəsində internet vasitəçiləri öz sistemləri vasitəsilə yayılan nifrət nitqi ifadələrini müəyyən etməli və onlara münasibətdə öz korporativ məsuliyyətləri çərçivəsində və "İnsan hüquqları və biznesə dair" CM/Rec(2016)3 sayılı Tövsiyəyə və "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyəyə uyğun olaraq hərəkət etməlidirlər.

31. İnternet vasitəçiləri nifrət nitqi ilə bağlı özlərinin məzmun moderasiyası siyasətlərində və praktikalarında insan hüquqları normalarının və standartlarının rəhbər tutulmasını təmin etməli, xidmət şərtlərində bunu açıq şəkildə ifadə etməli və məzmun moderasiyası mexanizmləri və meyarları da daxil olmaqla, bu siyasətlərlə bağlı mümkün olan maksimum şəffaflığı təmin etməlidirlər.

32. İnternet vasitəçiləri, yuxarıda 4-cü bənddə qeyd olunduğu kimi, nifrət nitqi kimi müəyyən edilmiş məzmunu öz cavab reaksiyalarını onun ağırlıq dərəcəsi əsasında diqqətlə ölçüb-biçməli və nifrət nitqinin ağırlıq dərəcəsinin az olduğu hallarda məzmunun silinməsinin alternativlərini işləyib hazırlamalı və tətbiq etməlidirlər.

33. İnternet vasitəçiləri avtomatlaşdırma və ya süni intellekt alətlərinin istifadəsinə insan tərəfindən nəzarət edilməsini və məzmun moderasiyasında müvafiq hüquqi, yerli, mədəni, sosial-siyasi və tarixi kontekstlərin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasını təmin etmək üçün bütün lazımi səyləri göstərməlidirlər. Bu xüsusiyyətləri nəzərə almağa səy göstərərkən onlar məzmun moderasiyasının mərkəzsizləşdirilməsi imkanını nəzərdən keçirməlidirlər.

34. İnternet vasitəçiləri yetərli sayda məzmun moderatorları təyin etməli və onların qərəzsiz olmasını, adekvat təcrübəyə malik olmasını, mütəmadi təlim keçməsinə və müvafiq psixoloji dəstək almasını təmin etməlidirlər. Bundan əlavə, internet vasitəçiləri etibarlı nəzarətçilərə və faktları yoxlayanlara nifrət nitqinə tətbiq edilən insan hüquqları standartları üzrə təlim keçilməsini təmin etməlidirlər.

35. İnternet vasitəçiləri nifrət nitqi ilə, o cümlədən məlumatların toplanması və təhlili ilə bağlı işləyən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə səmərəli əməkdaşlıq qurmalı və onların nifrət nitqi ilə mübarizə üzrə siyasət, praktika və kampaniyaları təkmilləşdirmək səylərini dəstəkləməlidirlər.

36. Sosial media da daxil olmaqla internet vasitəçiləri öz onlayn reklam sistemlərini və mikrohədəfləmə sistemlərinin, məzmunun əhatə dairəsinin genişləndirilməsi sistemlərinin və tövsiyə sistemlərinin istifadəsinə və onların əsasını təşkil edən məlumat toplama strategiyalarını yenidən nəzərdən keçirməlidirlər ki, onların birbaşa və ya dolayısı ilə nifrət nitqinin yayılmasını təşviq etməməsinə və ya stimullaşdırmamasını təmin etsinlər.

37. İnternet vasitəçiləri nifrət nitqinin qiymətləndirilməsi və aradan qaldırılması ilə əlaqədar insan hüquqlarına qarşı risklərin aşkar edilməsinə və qarşısının alınmasına imkan verən daxili prosesləri işləyib hazırlamalı və fəaliyyətlərinin insan hüquqlarına təsirləri ilə bağlı mütəmadi qiymətləndirmələr və auditlər aparılmasına imkan yaratmalıdırlar.

Media

38. Media, jurnalistlər və digər subyektlər demokratik cəmiyyətdə ictimai nəzarətçi rolunu yerinə yetirməli və ictimai müzakirələrə töhfə verməlidirlər; onlar ictimaiyyəti dəqiq və etibarlı məlumatla təmin etməyə çalışmaq şərti ilə nifrət və dözümsüzlük hallarını işıqlandırmaq və işıqlandırmanın metodlarını, üslublarını və vasitələrini seçmək azadlığından istifadə etməlidirlər.

39. "Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair" Rec(97)21 sayılı Tövsiyəyə uyğun olaraq, media və jurnalistlər tolerantlıq və anlaşma mədəniyyətini təşviq etməyə həvəsləndirilməlidirlər.

40. İctimai media, cəmiyyətin bütün təbəqələrinə xidmət etmək və cəmiyyətin vəhdətini möhkəmləndirmək mandatını daşdığı nəzərə alınaraq, bu iş xüsusilə mühüm töhfə verməlidir. O, nifrət nitqindən istifadə etməməli və ya onu yaymamalı və ictimai missiyasının bir hissəsi olaraq qruplararası dialoq və anlaşmanı,

eləcə də cəmiyyətdəki rəy və mənbələrin müxtəlifliyini pozitiv və dəstəkləyici şəkildə təsvir edən məzmunun yayımlanmasını təşviq etməlidir.

41. Media və jurnalistlər dəqiq və etibarlı məlumatlar təqdim etməyə səy göstərərək fərdlərin, qrupların və icmaların alçaldıcı stereotip təsvirindən çəkinməli və xüsusən xüsusi ictimai maraq kəsb edən məsələləri işıqlandırarkən və seçki dövrlərində cəmiyyətdəki müxtəlif qrupların və icmaların rəylərinə yer verməlidirlər. Onlar qərəzli fikirlər səsləndirməkdən və fərdi xüsusiyyətlərə və ya əlamətlərə lüzumsuz yerə istinad etməkdən çəkinməlidirlər.

42. Müstəqil milli tənzimləyici orqanlar və medianın müştərək tənzimləmə və (yaxud) özünütənzimləmə orqanları nifrət nitqi ilə mübarizədə müsbət rol oynamalıdır. Onlar hökumətdən müstəqil olmalı, ictimaiyyətə hesabat verməli və öz fəaliyyətlərində şəffaf olmalıdırlar.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları

43. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün konkret siyasətlər hazırlamağa və müvafiq və mümkün hallarda öz əməkdaşları, üzvləri və könüllüləri üçün təlimlər keçirməyə təşviq edilməlidirlər. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları həmçinin nifrət nitqi məsələləri ilə bağlı öz aralarında və digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlığa və koordinasiyaya təşviq edilməlidirlər.

4. Məlumatlılığın artırılması, təhsil, təlim və əks və alternativ nitqdən istifadə

44. Üzv Dövlətlər fərdlərə və qruplara münasibətdə dezinformasiya, mənfi stereotipləşdirmə və damğalama daxil olmaqla nifrət nitqinin kökündə duran səbəbləri araşdırmaq və aradan qaldırmaq üçün səmərəli strategiyalar hazırlamalı və həyata keçirməlidirlər.

45. Nifrət nitqinin qarşısının alınmasına və onunla mübarizəyə kompleks yanaşma çərçivəsində üzv Dövlətlər öz təcrübə və biliklərinə uyğun olaraq məlumatlılığın artırılması, təhsil, təlim, əks nitq, alternativ nitq və mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqi üçün bir sıra konkret tədbirlər görməlidirlər.

46. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin miqyası və onun fərdlərə, icmalara və bütövlükdə demokratik cəmiyyətlərə vurduğu zərər, onu qiymətləndirmək üçün istifadə olunan meyarlar və ona qarşı mübarizə yolları barədə məlumatlılığı artırmalı, bunun üçün xüsusən müvafiq dövlət orqanlarının, milli insan hüquqları təsisatlarının, bərabərlik orqanlarının və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, o cümlədən nifrət nitqinin hədəfinə çevrilə bilən fərdləri və ya qrupları təmsil edənlərin təşəbbüslərini təşviq etməli və dəstəkləməlidir.

47. Üzv Dövlətlər insan hüquqları sahəsində təhsilin, demokratik vətəndaşlıq tərbiyəsinin, media və informasiya savadlılığının offlayn və onlayn nifrət nitqini əhatə etməsini təmin etməlidirlər.

48. Üzv Dövlətlər uşaqlar və gənclər, valideynlər və qəyyumlar, pedaqoqlar, gənc işçilər və uşaqlarla işləyən könüllülər üçün nifrət nitqini başa düşməyi və onunla mübarizə aparmağı bacarmalarını təmin edən təhsil və məlumatlılığın artırılması təşəbbüsləri, proqramları və istifadəçi alətləri yaratmalı və gücləndirməlidirlər. Üzv Dövlətlər uşaqların və gənclərin bu cür təşəbbüslərin, proqramların və alətlərin işlənilməsində effektiv iştirakını təmin etməlidirlər.

49. Üzv Dövlətlər geniş ictimaiyyət üçün plüralist demokratik cəmiyyətin bir hissəsi kimi insan hüquqlarına sadıqlıyı gücləndirən, tənqidi düşüncəni təşviq edən, bərabərliyi, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqu təbliğ edən formal və qeyri-formal təhsil fəaliyyətlərini və mədəni proqramları dəstəkləmək üçün konkret tədbirlər görməli və nifrət nitqini müəyyən etmək və ona qarşı mübarizə aparmaq üçün zəruri olan bacarıqları gücləndirməlidirlər.

50. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə ilə məşğul olan bütün şəxslər, o cümlədən hüquq-mühafizə orqanlarının, təhlükəsizlik qüvvələrinin, prokurorluq, ədliyyə və tibb xidmətlərinin və digər dövlət orqanlarının üzvləri və əməkdaşları üçün səmərəli və məqsədyönlü təlim proqramları təqdim etməlidirlər ki, bunda da məqsəd onların nifrət nitqinin istifadəsini müəyyən etməsinə və ondan istifadə etməkdən çəkinməsinə, nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərin ehtiyaclarına həssas yanaşmasına və onlara zərərin aradan qaldırılması üçün köməklik göstərməsinə, digər şəxslər tərəfindən onun istifadə edilməsinə qarşı mübarizə aparmasına və nifrət nitqi halları barədə məlumat verməsinə, onun istifadəsini məhdudlaşdırmasına və nifrət nitqinin təsirinə məruz qalanlara onun təsirini azaltmasına imkan yaratmaqdır.

51. Üzv Dövlətlər nifrət nitqindən istifadə edənlərin qərəzli fikirlərini və ayrı-seçkilik xarakterli hərəkətlərini və ifadələrini aradan qaldırmaq üçün onların cəlb olunduğu məlumatlılığın artırılması və təlim proqramlarını dəstəkləməlidirlər. Müvafiq hallarda məhkəmə və ya prokurorluq xidməti bərpəedici ədalət mühakiməsinin

həyata keçirilməsi məqsədi ilə alternativ sanksiya kimi bu şəxsləri bu cür proqramlarda məcburi qaydada iştiraka cəlb edə bilər.

52. Üzv Dövlətlər medianın müstəqilliyinə müdaxilə etmədən, ilkin və sonrakı davamlı təhsilləri çərçivəsində media əməkdaşları və jurnalistlər üçün nifrət nitqini necə tanımaq, işıqlandırmaq və ona necə reaksiya vermək, habelə ondan istifadə etməkdən və onu yaymaqdan necə çəkinmək məsələlərinə və daha ümumi şəkildə götürsək, insan hüquqları mədəniyyətinin və inklüziv ictimai müzakirələrin təşviqində jurnalistlərin və medianın roluna həsr olunan təlimləri təşviq etməli və dəstəkləməlidirlər.

53. Üzv Dövlətlər siyasətçilərin, yüksək vəzifəli məmurların və dini, iqtisadi və icma liderləri kimi ictimai xadimlərin nifrət nitqinin istifadəsini qətiyyətli və operativ şəkildə pisləməsinə, əks və alternativ nitqdən istifadə etməsinə və qruplararası anlaşmanı dəstəkləməsinə, o cümlədən nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlərlə həmrəylik ifadə etməsinə təşviq etməlidirlər.

54. Üzv Dövlətlər milli insan hüquqları təsisatlarının, bərabərlik orqanlarının, internet vasitəçilərinin, medianın və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının müstəqilliyinə müdaxilə etmədən onların əks və alternativ nitqə şərait yaratmasını və onun istifadəsini təşviq etməsinə və nifrət nitqinin hədəfə aldığı şəxsləri bu prosesə cəlb etməsinə təşviq etməli və dəstəkləməlidirlər. Bundan əlavə, üzv Dövlətlər azlıqlara və ya digər qruplara mənsub şəxslərin mediaya çıxışını asanlaşdırmaq üçün potensialın artırılması və təlim təşəbbüslərini dəstəkləməli, o cümlədən bunun üçün icma mediasının, azlıqların media təşkilatlarının və qruplararası dialoqun aparılı biləcəyi digər ictimai forumların yaradılmasına dəstək verməlidirlər.

5. Nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlərə dəstək

55. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərə məruz qaldıqları zərərin öhdəsindən gəlməkdə kömək edən səmərəli dəstək mexanizmlərini tətbiq etməlidirlər. Belə mexanizmlər psixoloji, tibbi və hüquqi yardımını əhatə etməlidir və bu işə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları da cəlb edilə bilər. Cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilən nifrət nitqi ilə əlaqədar olaraq, üzv Dövlətlər, lazımi hallarda pulsuz hüquqi yardımını da təmin etməlidirlər. Azlıqlara və digər qruplara mənsub şəxslərə lazımi diqqət yetirilməli və belə mexanizmlərdə yaş və gender amilini nəzərə alan yanaşma tətbiq edilməlidir.

56. Üzv Dövlətlər, o cümlədən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə əməkdaşlıq etməklə, nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərin və qrupların öz hüquqlarından, mülki, inzibati və cinayət icraatları və mövcud dəstək mexanizmləri vasitəsilə kompensasiya əldə etmək imkanlarından xəbərdar olmaları üçün məlumatlılığın artırılması və maarifləndirmə tədbirləri hazırlamalı və həyata keçirməlidirlər. Bu cür tədbirlər asanlıqla əlçatan və anlaşılmalı, o cümlədən müxtəlif dillərdə olmalı və ümumiyyətlə müvafiq şəxslərin və qrupların xüsusi ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmalıdır.

57. Üzv Dövlətlər nifrət nitqi barəsində məlumat verilməsini təşviq etməli və asanlaşdırmalı, bunun üçün bu cür məlumatlara qarşı hər hansı hüquqi və qeyri-hüquqi maneələri müəyyənləşdirməyə və dərhal aradan qaldırmağa yönələn səmərəli mexanizmlər yaratmalıdırlar. Üzv Dövlətlər həmçinin nifrət nitqi barədə məlumat verən şəxslərin məlumat vermələri nəticəsində hər hansı mənfi neqativ rəftar və ya nəticələrdən müdafiə edilməsini və onlar yenidən qurbanə çevrildiyi halda təqsirkarlara qarşı sanksiyaların tətbiqini təmin etməlidirlər.

6. Nifrət nitqinin monitorinqi və təhlili

58. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinə qarşı siyasət, qanunvericilik, strategiya və fəaliyyət planlarının faktoloji məlumatlara əsaslanmasını və yaş və gender amilini nəzərə alan yanaşmanı lazımi qaydada əks etdirməsini təmin etməlidirlər. Bu məqsədlə üzv Dövlətlər tendensiyaları müəyyən etməli, qeydə almalı, monitorinq və təhlil etməli və cinayət mühakimə orqanları tərəfindən cinayət xarakterli nifrət nitqi ilə bağlı təsnifləşdirilmiş məlumatların, o cümlədən qeydə alınmış hallar və qaldırılmış işlər barəsində və mümkün qədər nifrət nitqinin yayılması vasitələri, əhatə dairəsi və müxtəlif təzahürləri haqqında məlumatların mövcud Avropa insan hüquqları və məlumatların qorunması standartlarına uyğun olaraq toplanmasını və yayılmasını təmin etməlidirlər. Bununla əlaqədar olaraq, üzv Dövlətlər lazımi hallarda müvafiq əsas maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq etməlidirlər.

59. Bundan əlavə, üzv Dövlətlər mümkün qədər müvafiq əsas maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq şəraitində və mövcud Avropa insan hüquqları və məlumatların qorunması standartlarına riayət etməklə, cinayət xarakteri daşımayan, amma zərərli olan nitq barədə qurbanların düşüncələrini və bu cür nitqin yayılma dərəcəsi barədə təsəvvürləri anlamağa və bununla bağlı məlumatlar toplamağa çalışmalıdırlar.

60. Üzv Dövlətlər hüquq-mühafizə orqanlarının nifrət nitqi ilə bağlı şikayətləri effektiv şəkildə qeydə almasını və monitorinqini aparmasını və mövcud Avropa insan hüquqları və məlumatların qorunması standartlarına uyğun olaraq şikayətlərin anonim arxivini yaratmasını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər.

61. Üzv Dövlətlər mövcud Avropa insan hüquqları və məlumatların qorunması standartlarına uyğun olaraq nifrət nitqi və davam edən tendensiyalar haqqında bilgiləri, informasiyaları və təhlilləri ictimaiyyətə təqdim etməlidirlər.

7. Milli koordinasiya və beynəlxalq əməkdaşlıq

62. Milli koordinasiyanı təmin etmək üçün üzv Dövlətlər bütün müvafiq maraqlı tərəflərlə mütəmadi, əhatəli və şəffaf məsləhətləşmələr, əməkdaşlıq və dialoq aparmalıdırlar.

63. Üzv Dövlətlər, bu Tövsiyənin müddəalarına uyğun olaraq, nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üçün hüquqi standartlarda və yanaşmalarda uzlaşmanı təşviq etmək məqsədilə bir-biri ilə əməkdaşlıq etməlidirlər. Bundan əlavə, onlar müvafiq Avropa və beynəlxalq sənədlərə əməl etməli və onları effektiv şəkildə tətbiq etməli, hökumətlərarası təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqədə olmalı, məlumatların və qabaqcıl təcrübələrin mübadiləsini aparmalıdırlar.

İzahedici Memorandum

Nazirlər Komitəsinin üzv Dövlətlərə “Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair CM/Rec(2022)16 sayılı Tövsiyə”si

1434-cü iclas, 11, 13 və 17 may 2022-ci il

Ayrı-seçkilik əleyhinə mübarizə, Müxtəliflik və İnküzivlik üzrə Rəhbər Komitə (CDADI) və Media və İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Rəhbər Komitə (CDMSI)

GİRİŞ

1. Nifrət nitqi demokratik cəmiyyətlərdə genişmiqyaslı və təhlükəli nəticələri olan mürəkkəb və çoxaspektli bir hadisədir. O təkcə birbaşa hədəf alınan şəxsin ləyaqətinə və insan hüquqlarına deyil, həm də birbaşa hədəf alınanlarla eyni azlığa və ya qrupa mənsub olan şəxslərin ləyaqətinə və insan hüquqlarına təsir göstərir. Nifrət nitqi bütövlükdə cəmiyyətdə təhlükəli parçalanmalara gətirib çıxarır, onun hədəfində olanların hamısının cəmiyyətin işlərində iştirakına və bu işlərə cəlb olunmasına təsir göstərir və demokratiyanı təhdid edir. Nifrət nitqinin hədəfləri getdikcə cəmiyyətdən kənarlaşdırılır, ictimai müzakirələrdən uzaqlaşdırılır və susdurulur. Tarix göstərir ki, nifrət nitqi həm də zorakılığın şiddətlənməsinə, nifrət zəminində cinayətlərə, müharibəyə və soyqırırma təhrik etmək məqsədilə qrupları və cəmiyyətləri bir-birinə qarşı səfərbər etmək üçün bilərəkdən istifadə edilmişdir.

2. Nifrət nitqi həmçinin hədəf alınan şəxslərin fikirlərini sərbəst şəkildə bölüşməsinə və ötürməsinə, narahatlıqlarını bildirməsinə və adekvat şəkildə təmsil edilməsinə mane olur. Nifrət nitqi azlıq qruplarını, insan hüquqları müdafiəçilərini və QHT nümayəndələrini qorxutmaq və ya susdurmaq vasitəsi ola bilər. Oxşar mülahizə ictimai maraq doğuran məsələlərlə bağlı məlumat verən siyasətçilərə, jurnalistlərə və digər media subyektlərinə də aiddir. Nifrət nitqinin ictimai maraq doğuran məsələlərlə bağlı reportaj hazırlayan jurnalistlərə və digər media subyektlərinə göstərdiyi ciddi çəkirdirici təsirdən professor Merilin Klark (Marilyn Clark) və cənab Uilyam Horslinin (William Horsley) həmmüəllifi olduğu “Məlumat vermək missiyası: Risk altında olan jurnalistlər danışır” (*A Mission to Inform: Journalists at Risk Speak Out*) kitabında bəhs edilir. 2020-ci ilin oktyabrında təqdim edilmiş bu kitabda media mütəxəssislərinin apardıqları araşdırmalar səbəbindən şiddətli və “bəzən beynəlxalq” xarakterli təbliğatın və nifrət nitqi kampaniyalarının hədəfinə necə çevrilə biləcəyinə dair ciddi sübutlar təqdim edilir. Kitabda nifrət nitqinin xüsusən onlayn mühitdə qadın jurnalistlərə qarşı narahatedici təsiri vurğulanır. Eyni zamanda, müxtəlif növ qanunvericilikdən, o cümlədən nifrət nitqinə dair qanunlardan sui-istifadə etmə və ya onların tətbiqi ilə hədələmə ictimai müzakirələrə töhfə verən fikirləri susdurmaq üçün eyni dərəcədə təsirli vasitə ola bilər.

3. Nifrət nitqinin xüsusən internetdə davamlı olaraq və narahatedici dərəcədə artması və onun Avropada insan hüquqlarından və demokratiyadan istifadəyə təsiri Avropa Şurasının monitorinq qurumları, Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar üzrə Agentliyi (FRA), digər müxtəlif hökumətlərarası təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, internet vasitəçiləri və digər orqanlar tərəfindən sənədləşdirilmişdir. İrqqilik və Dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası (ECRI) ölkələr üzrə son dövrə aid monitorinq hesabatlarında və illik hesabatlarında ətraflı statistika və araşdırmalara əsaslanaraq müxtəlif üzv Dövlətlərdə ifrat millətçi, ksenofob, irqçi nitqin və cinsi azlıq qruplarına qarşı nifrət nitqinin davam etməsini və artmasını təsvir edir. Bu nifrət nitqinə internetdə tez-tez rast gəlinir (xüsusən ECRI-nin son illik hesabatlarına və ölkələrin monitorinqinin beşinci və altıncı dövrünə aid hesabatlarda nifrət nitqi barəsindəki fəsillərə bax). Qeyd etmək lazımdır ki, nifrət nitqinin artması və xüsusilə də nifrət nitqi dalğalarının bu cür yüksəlişi zorakılığın şiddətlənməsinin qaçılmaz ola biləcəyinə və

demokratik sabitliyin və təhlükəsizliyin qorunması üçün qətiyyətli addımların atılmasının zəruri ola biləcəyinə dair xüsusi xəbərdarlıq əlaməti hesab edilməlidir.

4. Belə təhlükəli eskalasiyanın qarşısını almaq və inklüziv cəmiyyətlər yaratmaq və onları dəstəkləmək üçün üzv Dövlətlərin nifrət nitqinə qarşı səmərəli və davamlı tədbirlər görməsi vacibdir. Bu Tövsiyə üzv Dövlətlərə nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə aparılması üzrə hərtərəfli təlimat təqdim edir. O, müvafiq dövrdə "Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair" Rec(97)21 sayılı Tövsiyə ilə birlikdə qəbul edilmiş "Nifrət nitqinə dair" Nazirlər Komitəsinin 1997-ci il tarixli Rec(97)20 sayılı Tövsiyəsinə əsaslanır.

5. Nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərin müdafiəsi və onların şəxsi həyatına hörmətin təmin edilməsi (bundan sonra "Konvensiya" adlandırılacaq İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (ETS No. 005) 8-ci maddəsi), eyni zamanda ifadə azadlığı hüququnun (10-cu maddə) qorunması və Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsində ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququnun (14-cü maddə) dəstəklənməsi kompleks səyləri əhatə edir. Bu səylər müvafiq əsas hüquq və azadlıqların daim və diqqətlə balanslaşdırılmasını tələb edir (təfəsilatlar üçün aşağıda 24-cü və sonrakı bəndlərə bax).

6. Bundan sonra "Tövsiyə" adlandırılacaq "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair Tövsiyə"də nifrət nitqinin geniş anlayışı yer alır (Tövsiyənin 2-ci bəndi) və bu anlayış çərçivəsində nifrət nitqinin müxtəlif səviyyələri fərqləndirilir (Tövsiyənin 3-cü bəndi). Bundan əlavə, orada nifrət nitqinin ağırlıq dərəcəsinin qiymətləndirilməsi üçün amillər və nifrət nitqinin müxtəlif səviyyələri üçün müvafiq və mütənasib cavab tədbirlərinin hazırlanmasından ötrü təlimatlar təqdim edilir (Tövsiyənin 4-cü və sonrakı bəndləri). Tövsiyədə nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üçün hərtərəfli yanaşmadan istifadə edilir. Beləliklə, orada təkcə nifrət nitqi ilə mübarizə üçün zəruri olan hüquqi bazadan bəhs edilmir, həm də nifrət nitqinin kökündə duran səbəbləri qeyri-hüquqi vasitələrlə, xüsusilə məlumatlılığın artırılması, maarifləndirmə, təlim, əks və alternativ nitqdən istifadə vasitəsilə aradan qaldırmaq barədə 4-cü fəsildə qeyd edilən mühüm təlimatlar yer alır. Üzv Dövlətlərdəki müxtəlif konstitusion və hüquqi qaydalar və müxtəlif situasiyalar bu Tövsiyənin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif yolların axtarılmasını zəruri edir.

7. Nifrət nitqi bir çox müxtəlif şəxsləri hədəf alır. Məsələn, irqçi nifrət nitqi etnik, mədəni, dil və ya dini azlıqlara mənsub şəxsləri, o cümlədən romaları və köçəriləri (travellerləri)¹, yəhudiləri, müsəlmanları, qaradəriliyə, miqrantları və keçmişdə miqrasiya etmiş şəxsləri, həmçinin sığınacaq axtaranları, qaçqınları, məcburi köçkünləri və hazırkı qanunsuz miqrantları və digər azlıqlara mənsub insanları; cinsiyyətçi nifrət nitqi çox zaman qadınları; cinsi azlıq qruplarına qarşı nifrət nitqi isə lesbiyan, gey, biseksual, transgender və interseksual şəxsləri hədəf alır. Bu Tövsiyə və ona əlavə (bundan sonra o da "Tövsiyə" adlandırılacaq) təkcə nifrət nitqinin birbaşa hədəfi olanları deyil, həm də dolayı yolla hədəf alınan və beləliklə nifrət nitqinin təsirinə məruz qalan şəxsləri (məsələn, birbaşa hədəf alınan şəxsin mənsub olduğu müəyyən azlığın və ya qrupun üzvlərini) qorumaq və onlara kömək etmək üçün tədbirləri özündə ehtiva edir. Bütün bu şəxsləri ifadə etmək üçün Tövsiyədə "nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslər" kimi ümumi termindən istifadə edilir ki, bu da nifrət nitqinin bütün müxtəlif səviyyələrini müxtəlif ağırlıq dərəcələri ilə birlikdə əhatə edir (Tövsiyənin 3-cü və 4-cü bəndləri). Nifrət nitqinin kimin insan hüquqlarına təsir göstərdiyinə və ondan kimin zərər çəkdiyinə dair qərar vermək təqsirkarın deyil, səlahiyyətli orqanların və məhkəmə orqanlarının işidir. "Nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslər" termini bu İzahedici Memorandumun 202-ci bəndində anlayışı verilən "qurban" terminindən daha genişdir.

8. Bir çox insanlar (məsələn, qaradərili müsəlmanlar və ya lesbiyan roma qadınlar) müxtəlif, müəyyən dərəcədə üst-üstə düşən və kumulyativ (məcmu) səbəblərə görə nifrət nitqinin hədəfinə çevrilirlər ki, bu da onların vəziyyətini daha da pisləşdirir (bax: ECRI-nin illik hesabatları: 2018, 15-ci bənd və 2019, 13-cü bənd). Məsələn, "Cinsiyyətçiliyin qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair" Nazirlər Komitəsinin CM/Rec(2019)1 sayılı Tövsiyəsində vurğulan ki, qadınlar və qızlar ayrı-seçkiliyin və cinsiyyətçiliyin, o cümlədən cinsiyyətçi nifrət nitqinin çoxsaylı və müəyyən dərəcədə üst-üstə düşən formalarına məruz qala bilərlər. Onlar xüsusilə jurnalist və ya siyasətçi kimi müəyyən peşələr üzrə fəaliyyət göstərdikdə bu cür hallara məruz qalırlar.

9. Son illərdə internet vasitəsilə nifrət nitqi getdikcə daha çox yayılır. Onlayn nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə xüsusi çətinliklərlə müşayiət olunur, çünki o, heç vaxt olmadığı kimi bir neçə saniyə ərzində dünyada yayıla bilər. O bəzən internetdə davamlı şəkildə qala bilər (bax: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ("Məhkəmə"), "Delfi AS" Estoniyaya qarşı, ərizə No. 64569/09, 16 iyun 2015-ci il [Böyük Palatanın

1. Avropa Şurasında işlənən "romalar və köçərilər (travellerlər)" termini bu sahədə Avropa Şurasının işinin əhatə etdiyi qrupların geniş müxtəlifliyini əhatə etmək üçün istifadə olunur: bir tərəfdən, bunlar: a) roma, sinti/manuş, kale, kaale, niçal, boyaş/rudarilər; b) Balkan misirliləri (misirlilər və aşkalilər); c) Şərq qrupları (Dom, Lom və Abdal); digər tərəfdən isə köçərilər (travellerlər), yenişlər kimi qruplar və "Gens du voyage" ("səyahət edənlər") inzibati termini ilə adlandırılan əhali, habelə özlərini roma kimi müəyyən edən şəxslərdir. Bu mətnaltı qeyd izahat xarakteri daşıyır və romalar və (yaxud) köçərilər (travellerlər) termininin anlayışını bildirmir.

qərarı], 110-cu bənd; və *Annen Almaniyaya qarşı*, ərizə No. 3690/10, 26 noyabr 2015-ci il, 67-ci bənd). Üzv Dövlətlər nəticə etibarilə rəqəmsal mühitdə də insan hüquqlarını və əsas azadlıqları qorumaq öhdəliyini daşıyırlar ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 1.1.3-cü bəndi). Buraya fərdləri digər şəxslər və təşkilatlar tərəfindən törədilən pozuntulardan, o cümlədən potensial pozuntulardan qorumaq vəzifəsi daxildir ("*Həkimlər həyat uğrunda*" platforması *Avstriyaya qarşı*, ərizə No. 10126/82, 21 iyun 1988-ci il, 32-ci və sonrakı bəndlər). Bununla əlaqədar olaraq, Tövsiyədə internetin və onlayn kommunikasiyaların fəaliyyətində internet vasitəçilərinin mərkəzi rolu etiraf edilir. Bundan əlavə, orada "İnsan hüquqları və biznesə dair" CM/Rec(2016)3 sayılı Tövsiyəyə və "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələrinə dair" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyəyə uyğun olaraq onların onlayn nifrət nitqi ilə bağlı məsuliyyətləri xatırladılır (təfəsilatlar üçün bu Tövsiyənin 30-cu və sonrakı bəndlərinə bax).

10. Nifrət nitqinin qarşısının alınmasında və onunla mübarizədə bir çox müxtəlif subyektlər iştirak etməlidir. Bunlara aşağıdakılar daxildir: dövlət qurumları, o cümlədən federal, regional və yerli səviyyələrdə seçkili orqanlar və qurumlar və onların nümayəndələri və əməkdaşları, xüsusən də təhsil, medianın tənzimlənməsi, asayişin mühafizəsi orqanları, dövlət mediası və məhkəmə sistemi, milli insan hüquqları təsisatları və bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlar, həmçinin digər maraqlı tərəflər, məsələn, siyasi partiyalar, ictimai xadimlər, internet vasitəçiləri, özəl media, o cümlədən kommersiya mediası, yerli və azlıqların media təşkilatları, peşə birlikləri, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, insan hüquqları müdafiəçiləri, din sahəsinin subyektləri, azlıqların və digər qrupların nümayəndələri, sosial tərəfdaşlar, akademik dairələr və tədqiqat institutları. Tövsiyənin məqsədi ifadə azadlığını müdafiə etməklə yanaşı, nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla səmərəli mübarizə aparılması üçün hərtərəfli siyasət, strategiya və fəaliyyət planlarının hazırlanmasında üzv Dövlətlərə və bütün maraqlı tərəflərə təlimatlar verməkdir. 3-cü fəsilə müvafiq əsas subyektlərə ünvanlanan konkret tövsiyələr yer alır.

11. Tövsiyə Ayrı-seçkilik, Müxtəliflik və İnküzivlik üzrə Rəhbər Komitəyə (CDADI) və Media və İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Rəhbər Komitəyə (CDMSI) tabe qurum kimi yaradılmış Nifrət Nitqi ilə Mübarizə üzrə Ekspertlər Komitəsi (ADI/MSI-DIS) tərəfindən hazırlanıb. Əhatə etdiyi məsələlərin dairəsinə uyğun olaraq, Tövsiyə Konvensiyanın 32-ci maddəsinə əsasən nəticə etibarilə Konvensiyanı və onun Protokollarını öz presedent hüququ vasitəsilə şərh və tətbiq etmək səlahiyyətinə malik olan Məhkəmənin presedent hüququna əsaslanır. Məhkəmənin qərarları təkə onun icraatına verilmiş işlərin həllinə xidmət etmir, həm də daha ümumi şəkildə götürsək, Konvensiyanın müəyyən etdiyi qaydalara aydınlıq gətirir, onları təmin edir və inkişaf etdirir ki, bununla da Konvensiyanın 19-cu maddəsinə uyğun olaraq, Razılığa gələn Tərəflər qismində üzv Dövlətlərin götürdükləri öhdəliklərə riayət etmələrinə öz töhfəsini verir (*İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı*, ərizə No. 5310/71, 18 yanvar 1978-ci il, 154-cü bənd). Tövsiyə Avropa Şurasının mövcud olan müvafiq sənədlərini, o cümlədən "Cinsiyyətçiliyin qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair" CM/Rec(2019)1 sayılı Tövsiyəni dolğunlaşdırır.

12. Aşağıdakı prinsiplər və təlimatlar yeddi fəsilə təqdim edilir. Hər bir fəsil Konvensiya üzrə vəzifə və öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün üzv Dövlətlərin və digər əlaqədar subyektlərin nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün görməli olduqları müvafiq tədbirləri müəyyən edir. Bu prinsip və təlimatların həyata keçirilməsi qanunun aliliyi prinsipinə tam riayət edilməklə müvafiq insan hüquqlarının və əsas azadlıqların, xüsusən Konvensiyanın 8, 10 və 14-cü maddələrində qeyd olunanların qorunmasını təmin edir. Onun operativ və tam icrası mütəmadi olaraq yoxlanılmalıdır.

1. ƏHATƏ DAİRƏSİ, TƏRİF VƏ YANAŞMA

1-ci bəndə dair izahat:

13. Tövsiyənin məqsədi nifrət nitqi ilə hərtərəfli mübarizədə üzv Dövlətlərə kömək etməkdir. O təkə offlayn və onlayn nifrət nitqini deyil, həm də onun kökündə duran əsas səbəbləri aradan qaldırmaq üçün hüquqi və qeyri-hüquqi tədbirləri özündə ehtiva edir. Bu yolla o, insanların nifrət nitqindən istifadə etməsinin qarşısını almağa kömək edir və inküziv nitqdən istifadəni təşviq edir.

14. Tövsiyədə, onun 7-ci fəsilində qeyd olunduğu kimi, maraqlı tərəflərin iştirakına əsaslanan yanaşmanın zəruriliyi vurğulanır və qeyd edilir ki, əsas subyektlər, Tövsiyənin 3-cü fəsilində və onun İzahedici Memorandumunda qeyd olunduğu kimi, nifrət nitqinin qarşısının alınmasına və onunla mübarizəyə konkret töhfələr verə bilərlər.

2-ci bəndə dair izahat:

15. Bu günə qədər Avropa və ya beynəlxalq səviyyədə nifrət nitqinin məcburi hüquqi qüvvəyə malik heç bir mötəbər anlayışı mövcud deyil. Terminin mövcud anlayışları və təsvirləri çox vaxt siyasi xarakter daşıyır və genişləndirilmiş şəkildə götürülür. Bir qayda olaraq, onlar nifrət yaradan və onu gücləndirən və çox vaxt dözümsüzlük və nifrətdən qaynaqlanan nitqi əhatə edir (bax: "Nifrət nitqinə dair" R(97)20 sayılı Tövsiyə, 1-ci bənd; İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya (ICERD), 4-cü maddə; BMT-nin Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktı (MSHBP), 20.2-ci maddə; "Nifrət nitqi və dözümsüzlüklə mübarizədə siyasi liderlərin rolu və vəzifələri haqqında" AŞPA-nın 2275(2019) sayılı Qətnaməsi, 1-ci bənd; "Kiber ayrı-seçkiliyə və onlayn nifrət ifadəsinə son qoyulması haqqında" AŞPA-nın 2144(2017) sayılı Qətnaməsi, 2-ci bənd; "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin preambulası, 6-cı bənd; və Nifrət nitqinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Strategiyası və Fəaliyyət Planı, səh. 10).

16. Müvafiq milli qanunlarda nifrət nitqinin hüquqi anlayışı hazırda fərqlidir və müxtəlif sosial kontekstlərdə nifrət nitqinin konkret növlərinin miqyasını, yayılmasını və təsirini özündə əks etdirir. Bu vəziyyət, qanunsuz zərərin aradan qaldırılması üçün zəruri olan hallar istisna olmaqla, mütənəsiblik və kriminallaşdırma tədbirlərinin minimuma endirilməsinin zəruriliyi prinsiplərinə uyğundur.

17. Hazırkı Tövsiyədə nifrət nitqi termini həm də geniş şəkildə başa düşülür, belə ki, o, üzv Dövlətlərə nifrətin yayılmasının qarşısını alan və onunla hərtərəfli şəkildə mübarizə aparan qanunvericilik, siyasət, strategiya və fəaliyyət planları hazırlamaqda kömək etmək məqsədi daşıyır. Buraya məlumatlılığın artırılması və maarifləndirmə, habelə nifrət nitqinin hədəfində olanların hamısını qorumaq məqsədi daşıyan tədbirlər daxildir. Bu anlayış Tövsiyənin 3-cü bəndində ağırlıq dərəcəsinə görə fərqləndirilən nifrət nitqinin hər üç səviyyəsini əhatə edir.

18. Anlayışın geniş əhatə dairəsi həm də nifrət nitqinin müxtəlif formalarını, o cümlədən Tövsiyənin 11 və 13-cü bəndlərində sadalananları əhatə edir, onlardan bir neçəsi məcburi hüquqi qüvvəyə malik olan və olmayan Avropa və (yaxud) beynəlxalq sənədlərdə müəyyən edilmişdir (bax: İzahedici Memorandumun 55–57, 61, 63-cü bəndləri). Onlara daxildir: soyqırım törətməyə birbaşa və açıq təhrik; nifrətə, zorakılığa və ya ayrı-seçkiliyə təhrik; irqçi, ksenofob, cinsiyyətçi və cinsi azlıq qrupları əleyhinə təhdidlər və təhqirlər; baş verdiyi məhkəmələr tərəfindən müəyyən edilmiş soyqırımın, insanlıq əleyhinə cinayətlərin və müharibə cinayətlərinin inkarı, əhəmiyyətsizləşdirilməsi və onlara göz yumulması və bu cinayətləri törətdiklərinə görə məhkum edilmiş şəxslərin şərfəndirilməsi; hər hansı formada şəxsin və ya bir qrup şəxslərin gözdən salınmasının, onlara qarşı nifrətin və ya onların ləkələnməsinin təbliği, təşviqi və ya təhriki; habelə həmin şəxslərə və ya şəxslər qrupuna münasibətdə hər hansı təqib, mənfi stereotiplər və ya damğalama; yuxarıdakı bütün növ təzahürlərə haqq qazandırılması; və bu cür təzahürləri özündə ehtiva edən materialın qəsdən yayılması (bununla bağlı həmçinin ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin preambulasına bax).

19. Bu Tövsiyədə istifadə edilən əsasların siyahısına şəxsləri və ya şəxs qruplarını bir-birindən fərqləndirən bir sıra şəxsi status və xarakteristikalar daxildir və onlar ümumiyyətlə ayrı-seçkilik üçün yolverilməz əsaslar hesab edilir. Əsasların siyahısı məqsədli şəkildə açıq saxlanılıb. Həqiqətən də, Tövsiyədə verilmiş anlayış Konvensiyadakı hüquqların, xüsusən də 14-cü maddənin müddələrinin təkamül yönümlü xarakterinə uyğun olaraq şərh edilməlidir. O həm də digər müvafiq beynəlxalq sənədlərə əsaslanır (təfsilatlar üçün bax: Məhkəmənin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsi və Konvensiyanın 12 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi üzrə təlimatı, "Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması", 87-ci və sonrakı bəndlər; MSHBP-nin 2.1-ci maddəsi; İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2.2-ci maddəsi; və ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi). Anlayış bir neçə əsasla söykənən nifrət nitqini də əhatə edir. Siyahının açıq saxlanması nifrət nitqinə qarşı cavab tədbirlərinin cəmiyyətdə gedən inkişaf proseslərinə uyğunlaşdırılmasına imkan verir. Tövsiyədə müxtəlif əsaslarda və müxtəlif sosial kontekstlərdə nifrət nitqinin miqyasının, xarakterinin və təsirinin fərqli ola biləcəyi nəzərə alınır və üzv Dövlətlərin müvafiq cavab tədbirləri barədə qərar vermək üçün daha əlverişli vəziyyətdə olduqları hesab edilir.

20. Cinsiyyətçi nifrət nitqi şəkildə ifadə edilən, cins və (yaxud) gender əlamətinə əsaslanan ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə üçün üzv Dövlətlər və digər maraqlı tərəflər tərəfindən qəbul edilməli müddəalar həm də "Cinsiyyətçiliyin qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair" CM/Rec(2019)1 sayılı Tövsiyədə öz əksini tapmışdır (onun Preambulasına və I.A.1, I.A.10, II.B.1, II.C.3, II.F.2, II.H.3 bəndlərinə bax).

21. Bundan başqa, bu anlayış hədəf alınan şəxsin (bu İzahedici Memorandumun 7-ci bəndində bu terminin anlayışına bax) müəyyən şəxsi status və ya xarakteristikalara malik olduğunun hesab edildiyi və ya güman edildiyi, əslində isə onlara malik olmadığı halları da əhatə edir. Belə hala bunu misal göstərmək olar ki, hüquqpozan bir insanı müəyyən bir dinə etiqad etdiyinə görə təhqir edir, halbuki əslində həmin şəxs başqa bir dinə etiqad edir və ya heç bir dinə etiqad etmir.

22. Bu anlayış həm də Konvensiyanın 14-cü maddəsinə uyğun olaraq irqçiliyin bütün müxtəlif formaları ilə bağlı nifrət nitqini əhatə edir. Buraya, Konvensiyanın 9-cu maddəsində və Məhkəmənin presedent hüququnda qeyd olunduğu kimi, antisemitizm, müsəlmanlara qarşı irqçilik və dözümsüzlük, xristianlara və digər dinlərə və ya inanclara mənsub azlıqlara məxsus olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkilik, eləcə də romalara qarşı irqçilik, qaradəriliyə qarşı irqçilik, habelə istər bütövlükdə, istərsə də miqrasiya ilə əlaqədar ksenofobiya daxildir.

23. Bu anlayış üzv Dövlətlərdə nifrət nitqinin ümumi dərkinə töhfə verməlidir. Nifrət nitqi internet vasitəsilə və ayrıca bir üzv Dövlətin hüdüdlərindən kənarında getdikcə daha çox yayıldığına görə, onun beynəlxalq səviyyədə yayılmasının qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün daha güclü beynəlxalq əməkdaşlığa ehtiyac vardır (həmçinin Tövsiyənin 62–63-cü bəndlərinə bax).

3-cü bəndə dair izahat:

24. Tövsiyədə nifrət nitqinin müxtəlif səviyyələri ağırlıq dərəcəsinə görə fərqləndirilir. Konvensiyanın əsasını təşkil edən dəyərlərin qorunmasının zəruriliyini və Konvensiyanın 8 və 10-cu maddələrində nəzərdə tutulan hüquqların bərabər əsasda hörmətə layiq olduğunu nəzərə alaraq, hər iki hüququn mahiyyətini qoruyub saxlayan balansə nail olunmalıdır (*Perinçek İsveçrəyə qarşı*, ərizə No. 27510/08, 15 oktyabr 2015-ci il [Böyük Palata], 110-cu bənd). Məhkəmənin presedent hüququna uyğun olaraq, üzv Dövlətlər Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən müəyyən səviyyəyə və ya ağırlıq dərəcəsinə çatan nifrət nitqinin qurbanlarını qorumaq, o cümlədən cinayət hüququ vasitəsilə müdafiə etmək kimi pozitiv öhdəlik daşıyıcılar (yuxarıda adı çəkilən "*Delfi AS*" Estoniyaya qarşı iş üzrə qərar, 153 və 159-cu bəndlər; *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı*, ərizə No. 41288/15, 14 may 2020-ci il, 125-ci bənd; *Budinova və Çaprazov Bolqarıstana qarşı*, ərizə No. 12567/13, 16 fevral 2021-ci il, 62-ci və sonrakı bəndlər; həmçinin əlavə təfsilatlar üçün İzahedici Memorandumun 37-ci və sonrakı bəndlərinə bax). Fiziki şəxslərin hərəkətlərindən müdafiənin təmin edilməsi sahəsində 8-ci maddəyə əməl olunmasını təmin edən vasitələri müəyyən etməkdə prinsipicə dövlət müəyyən sərbəstlik hüququna malik olsa da, şəxsi həyatın mühüm aspektlərini təhdid edən ağır əməllərə qarşı səmərəli çəkindirici tədbirlər səmərəli cinayət hüququ normalarının olmasını tələb edir (yuxarıda adı çəkilən *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı* iş üzrə qərar, 110-cu bənd).

25. Eyni zamanda, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində qəbul edilir ki, 10-cu maddənin 1-ci bəndində təsbit olunmuş azadlıqların həyata keçirilməsi müəyyən qorunmalı maraqların müdafiəsi üçün (milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün) "qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan rəsmiyyətlərə, şərtlərə, məhdudiyyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər". 10-cu maddənin 2-ci bəndinin əhatə dairəsini nəzərə alaraq və mütənasiblik prinsipini lazımi şəkildə nəzərə alaraq, üzv Dövlətlər nifrət nitqinin qurbanlarının müdafiəsi üçün mülki və inzibati hüquq normalarına müraciət etməli ola bilərlər (yuxarıda adı çəkilən *Perinçek İsveçrəyə qarşı* iş üzrə qərar, 273-cü bənd). Cinayət sanksiyaları kimi inzibati və mülki hüquq normaları da Konvensiyanın 14-cü maddəsinə əsasən qurbanların ayrı-seçkilikdən qorunmasına kömək edir. Bəzi dövlətlərdə cinayət hüququ cinayət xarakterli nifrət nitqinin tənzimlənməsi üçün yeganə əsas təşkil edir, cinayət xarakterli olmayan nifrət nitqi isə heç bir hüquqi əhəmiyyət daşımır. Bununla belə, bu cür hallarda cinayət hüququ digər dövlətlərin adətən mülki hüquq tədbirləri kimi qəbul edə biləcəyi cinayət-hüquqi müdafiə vasitələrinin bir hissəsi olan tədbirləri, məsələn, cinayət sanksiyasının tərkib hissəsi qismində (məsələn, həbsətmə və ya azadlıqdan məhrumetmə cəzasının əvəzinə və ya onlara əlavə olaraq) tətbiq edilən cərimə və kompensasiyaları əhatə edə bilər.

26. Təcrübədə üzv Dövlətlər nifrət nitqinə aid ən ağır işlərə cinayət hüququ əsasında, bəzən isə buna paralel olaraq kompensasiya ilə əlaqədar həm də mülki hüquq əsasında baxırlar. Ağırlıq dərəcəsi daha az olan işlərə yalnız inzibati və ya mülki hüquq əsasında baxılır.

27. Nifrətə təhrik və ifadə azadlığı ilə bağlı işlərə baxarkən Məhkəmə Konvensiyada nəzərdə tutulmuş iki yanaşmadan istifadə edir: sözügedən qeydlər nifrət nitqinə bərabərdirsə və Konvensiyanın əsas dəyərlərini inkar edirsə, onların 17-ci maddədə (hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması) nəzərdə tutulan qaydada Konvensiyanın müdafiə dairəsindən xaric edilməsinə əsaslanan yanaşma; və Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş müdafiənin məhdudlaşdırılmasına əsaslanan yanaşma – bu yanaşma o halda qəbul edilir ki, sözügedən nitq nifrət nitqi olsa da, Konvensiyanın təməl dəyərlərini məhv etmək iqtidarında olmur.

28. Nifrət nitqi ilə hərtərəfli mübarizə aparmaq üçün Konvensiya üzrə məhdudiyətin tətbiqindən ötrü kifayət qədər ağırlıq dərəcəsinə malik olmayan təhqiramiz və ya zərərli ifadə formaları ilə müvafiq və mütənasib qaydada mübarizə aparmaq vacibdir. Belə yanaşma bu Tövsiyənin əsas məqsədlərinə, xüsusən də nifrət nitqi kimi fenomenlə mübarizə apararkən hərtərəfli strategiyanın həyata keçirilməsi zərurətinə uyğundur.²

29. Elə təhqiramiz və ya zərərli ifadələr var ki, bu Tövsiyənin məqsədləri üçün nifrət nitqinə bərabərdir, amma cinayət, mülki və ya inzibati məsuliyyətə səbəb olmur. Onlar prinsip etibarı ilə Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə müdafiə edilir, həmin müdafiə dövləti və ya əhalinin hər hansı bir təbəqəsini incik salan, şoka salan və narahat edən nitqə də şamil edilir (*Həndisayd Birləşmiş Krallıq qarşı*, ərizə No. 5493/72, 7 dekabr 1976-cı il, 49-cu bənd).

30. 10-cu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulduğu kimi, həmin maddənin birinci bəndində təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlardan istifadə edən hər kəs öz üzərinə müəyyən "öhdəlik və vəzifələr" götürmüş olur. Konkret olaraq dini baxışlar və əqidələr kontekstində Məhkəmə qərara almışdır ki, "başqalarını səbəbsiz yere təhqir edən və beləliklə də onların hüquqlarını pozan və ictimai müzakirələrə heç bir töhfə verməyən ifadələrdən mümkün qədər çəkinmək öhdəliyi haqlı olaraq buraya daxil edilə bilər" (*Otto Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı*, ərizə No. 13470/87, 20 sentyabr 1994-cü il, 49-cy bənd; Venesiya Komissiyası, 2010, Küfr, təhqir və nifrət: demokratik cəmiyyətdə cavabların axtarışı, 73-cü bənd; və BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi, *Malkolm Ross Kanadaya qarşı*, məlumat No. 736/1997, BMT sənədi No. CCPR/C/70/D/736/1997 (2000), 11.6-cı bənd).

31. Cinayət, mülki və ya inzibati məsuliyyətə səbəb olmayan bu cür nifrət nitqi hər halda qərəz, dözümsüzlük və nifrət yarada və ya onları gücləndirə, tolerantlıq, sivil münasibətlər, inklüzivlik və başqalarının hüquqlarına hörmət baxımından narahatlıq yarada, cəmiyyətin birliyini və demokratik sabitliyi təhdid edə bilər. Buna görə də demokratik cəmiyyətdə bu cür nifrət nitqinin kökündə duran səbəbləri dialoqun və ünsiyyət etikasının təşviqi, məlumatlılığın artırılması, maarifləndirmə, o cümlədən media və internet savadlılığı təşəbbüsləri kimi qeyri-hüquqi tədbirlərin və əks nümunələrin vasitəsilə aradan qaldırmaq məqsədəuyğundur. Bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlar, milli insan hüquqları təsisatları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları bu sahələrdə nəzərəçarpan rol oynamalıdır.

4-cü bəndə dair izahat:

32. Məhkəmə nifrət nitqinin ağırlıq dərəcəsinin qiymətləndirilməsi və müvafiq cavab tədbirlərinin və hüquqi müdafiə vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün tətbiq edilməli olan bir sıra amilləri işləyib hazırlamışdır. Həmin amillər bunlardır:

- ▶ nitqin məzmunu (*Leroy Fransaya qarşı*, ərizə No. 36109/03, 2 oktyabr 2008-ci il, 38-ci və sonrakı bəndlər);
- ▶ nitq ifadə edildiyi zaman mövcud olan siyasi və sosial kontekst (yuxarıda adı çəkilən *Leroy Fransaya qarşı* iş üzrə qərar, 38-ci və sonrakı bəndlər; yuxarıda adı çəkilən "*Delfi AS*" *Estoniyaya qarşı* iş üzrə qərar, 142–146-cı bəndlər; yuxarıda adı çəkilən *Perinçek İsveçrəyə qarşı* iş üzrə qərar, 205-cı bənd);
- ▶ natiqin niyyəti (*Yersild Danimarkata qarşı*, ərizə No. 15890/89, 23 sentyabr 1994-cü il, 31–37-ci bəndlər);
- ▶ natiqin cəmiyyətdəki rolu və statusu (*Fere Belçikaya qarşı*, ərizə No. 15615/07, 16 iyul 2009-cu il, 63-cü və sonrakı bəndlər; həmçinin bax: İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitənin (bundan sonra: "CERD") İrqi nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair 35 sayılı Ümumi tövsiyəsi; Ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya zorakılığa təhrik edən milli, irqi və ya dini nifrətin təbliğinin qadağan olunmasına dair Rabat Fəaliyyət Planı (bundan sonra: "Rabat Fəaliyyət Planı"); və İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi üzrə təlimat – ifadə azadlığı, 225-cı bənd);
- ▶ nitqin yayılma forması (*Savva Terentyev Rusiyaya qarşı*, ərizə No. 10692/09, 28 avqust 2018-ci il, 79-cu bənd; yuxarıda adı çəkilən "*Delfi AS*" *Estoniyaya qarşı* iş üzrə qərar, 110-cu bənd; *Stomaxin Rusiyaya qarşı*, ərizə No. 52273/07, 9 may, 2018-ci il, 131-ci və sonrakı bəndlər, yuxarıda adı çəkilən *Yersild Danimarkaya qarşı* iş üzrə qərar, 32–33-cü bəndlər);
- ▶ fikirlərin ifadə edilmə tərzini və onların birbaşa və ya dolayısı ilə zərərli nəticələrə, o cümlədən real təhlükəyə gətirib çıxarmaq potensialı (yuxarıda adı çəkilən *Perinçek İsveçrəyə qarşı* iş üzrə qərar, 205-cı bənd; yuxarıda adı çəkilən *Savva Terentyev Rusiyaya qarşı* iş üzrə qərar, 32–33-cü bəndlər);

2. Bu izahedicə Memorandumun rolu Tövsiyə ilə və onun əhatəli yanaşması ilə bağlı əlavə izahat verməkdən ibarətdir. Məqsəd üzv Dövlətlərə və digər maraqlı tərəflərə nifrət nitqinin bütün formalarına kompleks şəkildə yanaşmaları üçün istiqamət verməkdir və bu, Məhkəmənin müstəqilliyinə müdaxilə niyyəti kimi başa düşülməməlidir.

- ▶ nitqin ünvanlandığı auditoriyanın xarakteri və həcmi (*Veydeland və başqaları İsveçə qarşı*, ərizə No. 1813/07, 9 fevral 2012-ci il, 51–58-ci bəndlər; və *Lilliendal İslandiyaya qarşı*, ərizə No. 29297/18, 11 iyun 2020-ci il, 38–39-cu bəndlər);
- ▶ hədəf alınan qrupun xarakteristikaları, məsələn, onun həcmi, homogenlik dərəcəsi, xüsusi həssaslıqları və ya damğalanma tarixçəsi və bütövlükdə cəmiyyətə münasibətdə mövqeyi (yuxarıda adı çəkilən *Budinova və Çaprazov Bolqarıstana qarşı* iş üzrə qərar, 63-cü bənd).

33. Konkret işdə həlledici əhəmiyyət daşıyan ayrıca götürülmüş bir amil deyil, bu müxtəlif amillərin qarşılıqlı təsiri (yuxarıda adı çəkilən *Perinçek İsveçərə qarşı* iş üzrə qərar, 208-ci bənd; yuxarıda adı çəkilən *Budinova və Çaprazov Bolqarıstana qarşı* iş üzrə qərar, 63-cü bənd). Bundan əlavə, Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada nifrət nitqi ilə mübarizə tədbirlərinin “zəruri” olub-olmamasının qiymətləndirilməsində üzv Dövlətlər müəyyən sərbəstlik hüququna malikdirlər (yuxarıda adı çəkilən *Perinçek İsveçərə qarşı* iş üzrə qərar, 196-cı bənd).

34. Məhkəmə nifrət nitqinin Konvensiyanın 8-ci maddəsi baxımından minimum həddə çatıb-çatmadığını müəyyən etmək üçün oxşar amillərdən istifadə edir (təfəsilatlar üçün aşağıda 42-ci bəndə bax). Bu amillərdən təkcə dövlət subyektləri, o cümlədən hüquq-mühafizə orqanları deyil, həm də offlayn və onlayn rejimində nifrət nitqinin qarşısının alınmasında və ona qarşı mübarizədə iştirak edən bütün digər maraqlı tərəflər, o cümlədən internet vasitəçiləri istifadə etməlidir. Bu amillər bütün subyektlərə nifrət nitqinin müxtəlif səviyyələri və təzahürləri ilə mübarizə aparmaq üçün müvafiq və mütənasib tədbirlər hazırlamaqda köməklik göstərmək üçündür. Mübahisəli işlər məhkəməyə verilməlidir ki, məcburi hüquqi qüvvəyə malik qərarlar qəbul edilə bilsin.

35. CERD-in 35 sayılı Ümumi tövsiyəsinin 15-ci bəndində nifrət nitqinin cinayət elan edilməli olan səviyyəyə çatıb-çatmadığının qiymətləndirilməsi üçün analogi amillər müəyyən edilir: 1) Nitqin məzmunu və forması; 2) İqtisadi, sosial və siyasi mühit; 3) Natiqin vəziyyəti və ya statusu; 4) Nitqin əhatə dairəsi; və 5) Nitqin məqsədləri. CERD-in tövsiyəsi 2012-ci ildə BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının təşkilatçılığı ilə keçirilmiş silsilə konfransların sonunda ekspertlər tərəfindən qəbul edilmiş Rabat Fəaliyyət Planının 29-cu bəndindən irəli gəlir və orada eyni məqsəd daşıyan aşağıdakı amillər yer alır: 1) Sosial və siyasi kontekst; 2) Natiqin statusu; 3) Auditoriyanı hədəf qrupuna qarşı yönəltmək niyyəti; 4) Nitqin məzmunu və forması; 5) Onun yayılma dərəcəsi; və 6) real təhlükə daxil olmaqla, zərərin baş vermə ehtimalı.

5-ci bəndə dair izahat:

36. Bu Tövsiyədə irəli sürülən nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair kompleks yanaşma siyasətlərin, qanunvericilik aktlarının, strategiyaların və fəaliyyət planlarının bu Tövsiyənin 2-ci və 4–7-ci fəsilərində bəhs edilən müxtəlif fəaliyyət sahələrini əhatə etməsini tələb edir. Bu Tövsiyənin 3-cü fəslində qeyd edildiyi kimi, bu cür fəaliyyətlərdə geniş çeşidli əsas dövlət və özəl sektor subyektləri iştirak edir. Zəruri sayılan hər hansı siyasətin həyata keçirilməsi üçün lazımı insan və maliyyə resursları ayrılmalıdır.

6-cı bəndə dair izahat:

37. Nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün bu kompleks yanaşmanı hazırlayarkən və həyata keçirərkən üzv Dövlətlər bir sıra önəmli məsələləri nəzərə almalıdırlar.

38. Üzv Dövlətlərin hakimiyyət orqanları, 47-ci və sonrakı bəndlərdə daha ətraflı təsvir edildiyi kimi, İza-hedici Memorandumda Konvensiyaya və müvafiq presedent hüququna uyğun olaraq hansı hallarda nifrət nitqinin cinayət, mülki və ya inzibati hüquqa əsasən qadağan edilməli olduğuna aydınlıq gətirməlidirlər.

39. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün siyasət, qanunvericilik, strategiya və fəaliyyət planlarını işləyib hazırlayarkən və həyata keçirərkən nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi zərurətini ifadə azadlığı hüququ ilə balanslaşdırmalıdırlar. Eyni zamanda, onlar nəzərə almalıdırlar ki, bu cür siyasətlər həm ənənəvi, həm də rəqəmsal mediada spesifik xüsusiyyətlərə malik olan geniş ictimai və özəl media subyektləri üçün fərqli nəticələrə malik olur. Üzv Dövlətlər həmçinin rəqəmsal mühitin, o cümlədən tövsiyə sistemləri və avtomatlaşdırılmış məzmun moderasiyası kimi alətlərin sürətlə inkişaf etməkdə davam etdiyini lazımı şəkildə nəzərə almalıdırlar. “Məzmun moderasiyası” termininin anlayışı 19–21 may 2021-ci il tarixlərində CDMSİ tərəfindən 19-cu plenar iclasında qəbul edilmiş “Məzmun moderasiyası: Özünü-tənzimləmə və müştərək tənzimləmə mexanizmləri üçün səmərəli hüquqi və prosessual bazanın yaradılması istiqamətində qabaqcıl təcrübələrə dair təlimat” (bundan sonra: “Məzmun moderasiyasına dair təlimat”) sənədində təqdim edilir.

40. Nifrət nitqi təkcə ayrıca şəxsi deyil, həm də icmaları və qrupları hədəf alır və çox zaman internet və digər kanallar vasitəsilə geniş yayılmaqla tirajlanır. Onun yayılmasının qarşısını səmərəli və hərtərəfli şəkildə almaq üçün dövlət və özəl sektor sahələrində geniş çeşidli subyektlər səfərbər edilməli və əməkdaşlıq etməlidir (təfəsilatlar üçün xüsusilə 3 və 7-ci fəsillərə bax).

41. Nifrət nitqinin təsirləri o zaman daha da güclənə bilər ki, o, təkcə bir əsas deyil, bir neçə əsasə söykənmiş olsun. Məsələn, milli azlığa mənsub qadınlar təkcə cinsi mənsubiyyətinə görə deyil, həm də etnik mənşəyinə görə nifrət nitqinin hədəfinə çevrilə bilərlər. Bu cür nifrət nitqinin məcmu (kumulyativ) təsirləri və müxtəlif əsasların və qərəzli fikirlərin qarşılıqlı təsiri onunla nəticələnə bilər ki, onun hədəfində olanlar xüsusilə həssas duruma düşə və xüsusi müdafiə və yardıma ehtiyac duya bilərlər (təfəsilatlar üçün, məsələn, Məşğulluq sahəsində irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə haqqında ECRI-nin 14 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinə dair izahedici Memorandumun 1-ci bəndinə bax). Bundan əlavə, nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün siyasət, strategiya və fəaliyyət planlarını işləyib hazırlayarkən və həyata keçirərkən üzv Dövlətlər və digər əsas subyektlər (3-cü fəslə bax) yaş və gender amilini nəzərə alan yanaşma tətbiq etməlidirlər. Bu yanaşmada hər bir şəxsin və qrupun marağı və qayğılarını nəzərə almaq, onların spesifik xüsusiyyətlərini və ehtiyaclarını öyrənmək və bu ehtiyacları qarşılamaqdan ötrü daha yaxşı siyasət və konkret tədbirlər hazırlamağa çalışmaq lazımdır.

42. Nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün siyasət, strategiya və ya fəaliyyət planları hazırlayarkən üzv Dövlətlər təkcə müxtəlif maraqlı tərəfləri deyil, həm də nifrət nitqinin faktiki və ya potensial hədəfinə çevrilən şəxsləri bu işə cəlb etməlidirlər. Bu, prosesin lap əvvəlindən baş verməlidir ki, hədəf alınan şəxslərin yaşıantıları və ehtiyacları ön plana çıxarılmış olsun.

2. HÜQUQİ BAZA

7-ci bəndə dair izahat:

43. Tövsiyənin 2-ci bəndindən belə anlaşılır ki, nifrət nitqi hədəf aldığı şəxslərin Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunan ləyaqətinə və psixoloji sağlamlığına, bəzi hallarda isə fiziki toxunulmazlığına müdaxilə təşkil edir. Bu izahedici Memorandumun 24–25-ci bəndlərində qeyd olunduğu kimi, nifrət nitqi müəyyən səviyyəyə və ya ağırlıq dərəcəsinə çatdıqda üzv Dövlətlər Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən qurbanları qorumaq, o cümlədən cinayət hüququ vasitəsilə müdafiə etmək kimi pozitiv öhdəlik daşıyırlar (yuxarıda adı çəkilən *"Delfi AS" Estoniyaya qarşı* iş üzrə qərar, 153 və 159-cu bəndlər; yuxarıda adı çəkilən *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı* iş üzrə qərar, 125-ci bənd; yuxarıda adı çəkilən *Budinova və Çaprazov Bolqarıstana qarşı* iş üzrə qərar, 62-ci və sonrakı bəndlər). İstisna etmək olmaz ki, kontekstdən asılı olaraq, müəyyən intensivlik səviyyəsinə malik nifrət nitqi həm də qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara bərabər ola və beləliklə də Konvensiyanın 3-cü maddəsinə poza bilər (bununla bağlı bax: *Kiray və Dömötör Macarıstana qarşı*, ərizə No. 10851/13, 17 yanvar 2017-ci il, 41–42-ci bəndlər). Konvensiyanın 10-cu maddəsi və mütənəsiblik prinsipi üzv Dövlətlərdən tələb edir ki, nifrət nitqi qurbanlarının müdafiəsi üçün ifadə azadlığı hüququna sərtlik dərəcəsi daha az olan müdaxilə formalarını, məsələn, inzibati və mülki hüquq müddəalarını tətbiq etsinlər.

44. Bir çox üzv Dövlətlər hüquq normalarının məzmunu ilə bağlı konkret öhdəlikləri özündə əks etdirən məcburi qüvvəyə malik beynəlxalq sənədləri, məsələn: ICERD, MSHBP, Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında BMT Konvensiyası (bundan sonra: "Soyqırımı haqqında Konvensiya"), Avropa Şurasının Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyasının Kompüter sistemləri vasitəsilə törədilən irqçi və ksenofobiya xarakterli əməllərin kriminallaşdırılmasına dair Əlavə Protokolu (ETS No. 189) (bundan sonra: "ETS No. 189, APCCC") və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında 111 sayılı Konvensiyasını (1958-ci il) ratifikasiya etmişlər. Müvafiq üzv Dövlətlər beynəlxalq səviyyədə getdikcə daha yekcins standartları təmin etməyə və xüsusilə də onlayn nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə ilə bağlı aralarında parçalanmaya yol verilməməsi üçün bu sənədlərin ratifikasiyasını və tətbiqini davam etdirməyə təşviq edilirlər. Aİ-yə üzv ölkələrə həmçinin "Cinayət hüququ vasitəsilə irqçilik və ksenofobiyanın müəyyən forma və təzahürləri ilə mübarizə haqqında" Aİ Şurasının 2008/913/JHA sayılı Çərçivə Qərarı kimi sənədlər şamil olunur və onlar Aİ-nin bərabər rəftar haqqında 2000/43/EC, 2004/113/EC, 2006/54/EC və 2010/41/EU sayılı direktivlərinin müddəalarını öz milli qanunvericiliklərinə daxil etmək öhdəliyi daşıyırlar.

45. Yuxarıda 25-ci bənddə qeyd edildiyi kimi, ifadə azadlığı hüququna tətbiq edilən hər hansı məhdudiyət qanunla nəzərdə tutulmalı, qanuni məqsəd daşımalı və demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalıdır (Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndi). Nifrət nitqinin ən ağır dərəcəli hallarında təqsirkarın Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş müdafiədən yararlanmasına icazə verilmir. Konvensiyanın 17-ci maddəsinə əsasən bu cür nitq Konvensiyanın bəyan etdiyi və təminat verdiyi dəyərlərə zidd olduğu halda həmin

müdafiədən istifadə istisna olunur. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, bu dəyərlərə tolerantlıq, sosial barışıq və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi (*Pavel İvanov Rusiyaya qarşı*, ərizə No. 35222/04, 20 fevral 2007-ci il, 1-ci bənd; və *Fuad Belkasem Belçikaya qarşı*, ərizə No. 34367/14, 27 iyun 2017-ci il, 33-cü bənd), gender bərabərliyi (*Kasımaxunov və başqaları Rusiyaya qarşı*, ərizələr No. 26261/05 və 26377/06, 14 mart 2013-cü il, 110-cu bənd), ədalət və sülh (*M'Bala M'Bala Fransaya qarşı*, ərizə No. 25239/13, 20 oktyabr 2015-ci il, 33-cü bənd) daxildir.

46. Mülki, inzibati və (ən son vasitə kimi) cinayət hüququ yalnız müəyyən ağırlıq səviyyəsinə çatan nifrət nitqinə dair işlərdə sanksiya tətbiqi üçün istifadə edilməlidir ki, bu da, Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, 8-ci maddənin tətbiqi edilə bilməsi üçün zəruridir (həmçinin yuxarıda 24-cü bəndə bax). Müvafiq presedent hüququna əsasən, qiymətləndirmə aparılmalıdır ki, sosial qrup haqqında açıq şəkildə bəyan edilən mənfəi fikirlər həmin qrupun ayrı-ayrı üzvlərinin "şəxsi həyatına" o dərəcədə təsir göstərirmi ki, onlara münasibətdə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tətbiqi etmək mümkün olsun? Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə Tövsiyənin 4-cü bəndində sadalanan amilləri tətbiq edir (yuxarıda adı çəkilən *Budinova və Çaprazov Bolqarıstana qarşı* iş üzrə qərar, 62–63-cü bəndlər; və *Behar və başqaları Bolqarıstana qarşı*, ərizə No. 29335/13, 16 fevral 2021-ci il, 65-ci və sonrakı bəndlər).

8-ci bəndə dair izahat:

47. Üzv Dövlətlər aydın və dəqiq terminologiya və anlayışlardan istifadə etməli, nifrət nitqi barəsindəki qanunvericiliklərində qeyri-müəyyən və ümumi terminlərdən istifadə etməməli, həmçinin onun şərhini və tətbiqi üçün təlimatlar təqdim etməlidirlər. Bu yolla qərarlar proqnozlaşdırıla bilən və şəffaf olur. Başqa sözlə, hüquq normaları elə ifadə edilməlidir ki, fərdlər öz davranışlarını tənzimləmək və hərəkətlərinin nəticələrini öncədən görmək imkanına malik olsunlar (*Altuğ Taner Akçam Türkiyəyə qarşı*, ərizə No. 27520/07, 25 yanvar 2012-ci il, 93-cü və sonrakı bəndlər; və yuxarıda adı çəkilən "*Delfi AS*" *Estoniyaya qarşı* iş üzrə qərar, 121-ci bənd). Bu həm də milli məhkəmələrin ziddiyyətsiz presedent hüququ formalaşdırmasına kömək edir.

48. İfadə azadlığı hüququna qoyulan məhdudiyətlər dar mənada şərh edilməli, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə tamamilə uyğun olmalı və nifrət nitqinin ağırlıq dərəcəsinin və müvafiq səviyyəli cavab tədbirinin qiymətləndirilməsi üçün Tövsiyənin 4-cü bəndində müəyyən edilmiş amillər nəzərə alınmalıdır. Məhkəmənin presedent hüququna uyğun olaraq, hər hansı məhdudiyət təcili sosial tələbata cavab verməli, mümkün olan ən az müdaxiləedici tədbir olmalı, həddən artıq geniş olmamalı və mütənəsib olmalıdır ki, müdafiə edilən maraqların faydası ifadə azadlığına yetirilən ziyanı, o cümlədən məhdudiyətdən irəli gələn sanksiyalarla bağlı zərəri üstələmiş olsun (məlumat üçün bax: İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi üzrə təlimat – İfadə azadlığı).

49. Nifrət nitqi barəsindəki qanunvericilikdə hüquqi müəyyənlik i) təkə Konvensiyanın 7-ci maddəsinin (qanunsuz cəzalandırılmamaq) məqsədlərinə xidmət etməməli, həm də ii) dəqiqliyi, o cümlədən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmək üçün minimum həddi təmin etməli, iii) ifadə azadlığı ilə qorunan nitqləri digərlərindən fərqləndirməli və iv) sui-istifadə hallarına qarşı təminat rolunu oynamalıdır (bu aspektlə bağlı bax: yuxarıda adı çəkilən *Budinova və Çaprazov Bolqarıstana qarşı* iş üzrə qərar, 61-ci və sonrakı bəndlər). Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, zorakılığı, nifrəti və ya dözümsüzlüyü qızışdıran, təşviq edən və ya onlara haqq qazandıran ifadələrə qarşı yönəlmiş cinayət hüququ normalarında müvafiq cinayətlərin əhatə dairəsinin aydın və dəqiq müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətin bu cür cinayətlərlə bağlı cinayət təqibini həyata keçirmək səlahiyyətlərinin həddən artıq geniş olması və normaların selektiv tətbiqi yolu ilə sui-istifadənin baş verməsi hallarının qarşısını almaq üçün həmin normalar dar mənada şərh edilməlidir (yuxarıda adı çəkilən *Savva Terentyev Rusiyaya qarşı* iş üzrə qərar, 85-ci bənd; və yuxarıda adı çəkilən *Altuğ Taner Akçam Türkiyəyə qarşı* iş üzrə qərar, 93–94-cü bəndlər).

9-cu bəndə dair izahat:

50. Nifrət nitqi, eləcə də məzmun moderasiyası sistemləri barəsindəki qanunvericilikdən (təfəsilatlar üçün Tövsiyənin 16-cı və sonrakı bəndlərinə bax) təyinatından kənar istifadəyə və ya sui-istifadəyə yol verilməməlidir, məsələn, o, ictimai müzakirələrin qarşısını almaq, siyasi rəqibləri, jurnalistləri, medianı, azlıq qruplarını və ya ictimai müzakirələrin digər iştirakçıları, o cümlədən tənqidi fikir səsləndirənləri susdurmaq üçün istifadə edilməməlidir (bax: "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyə, 1.3 və 1.4-cü bəndlər). Bu baxımdan Məhkəmə vurğulamışdır ki, 10-cu maddəyə əsasən, siyasi debatlar və ictimai maraqları doğuran məsələlərin müzakirəsi sahəsində ifadə azadlığı hüququnun məhdudlaşdırılmasını qadağan etmək üçün imkanlar azdır və hökumətə münasibətdə qəbul edilən sayılan tənqidin həddləri fiziki şəxslərlə müqayisədə daha genişdir (*Dink Türkiyəyə qarşı*, ərizə No. 2668/07, 14 sentyabr 2010-cu il, 133-cü bənd; və yuxarıda qeyd edilən *Perinçek İsveçrəyə qarşı* iş üzrə qərar, 197-ci bənd). Hüquqi və praktiki təminatlar nifrət

nitqinə dair qanunvericiliyin dəqiq ifadə edilməsini özündə ehtiva edir (yuxarıda İzahedici Memorandumunun 47-ci və sonrakı bəndlərinə bax). Maraqlı tərəflərlə məsləhətləşmələr aparılmasını nəzərdə tutan şəffaf qanunvericilik prosesi, seçkili vəzifəli şəxslərin immunitetlərinə dair qaydalar, insan hüquqlarına uyğun məzmun moderasiyası sistemi, nifrət nitqi barəsindəki qanunvericiliyin mütəmadi qiymətləndirilməsi, internet vasitəçiləri üçün məzmun moderasiyası sistemləri mövcud olmalı (Tövsiyənin 26 və 34-cü bəndlərinə bax), habelə nifrət nitqi hallarının və nifrət nitqi barəsindəki qanunvericilikdən mümkün sui-istifadə hallarının media və akademik dairələr tərəfindən hərtərəfli araşdırılması mümkün olmalıdır.

10-cu bəndə dair izahat:

51. Çox vaxt birbaşa və ya dolayısı ilə nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlər bu barədə xəbər verməkdən və məhkəmə prosesinə başlamaqdan çəkinir və buna meyl göstərmirlər. Buna görə də, onları təmsil edə biləcək və ya onların adından, hətta onların əvəzinə məhkəmədə iş qaldıra biləcək qurumların olmasını təmin etmək vacibdir.

52. Nifrət nitqi hallarının tədbir görülməsi üçün 8-ci maddə ilə tələb olunan minimum ağırlıq dərəcəsinə (yuxarıda 33 bəndə bax) çatdığı hallarda üzv Dövlətlər bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanların və milli insan hüquqları təsisatlarının nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərə hüquqi məsləhət vermək və yardım göstərmək səlahiyyətinə malik olmasını təmin etməlidirlər. Bu, milli normalara uyğun olaraq onların müvafiq qurumlar, mübahisələrə baxan orqanlar və məhkəmələr qarşısında hüquqlarını təmin etmək üçündür. Müvafiq hallarda buraya onların razılığı ilə bu cür qurumlar, mübahisələrə baxan orqanlar və məhkəmələr qarşısında onların təmsil etmək hüququ da daxil edilməlidir. Həmçinin lazım gəldikdə fərdi və struktur xarakterli ayrı-seçkilik və ya dözümsüzlük halları ilə bağlı milli insan hüquqları təsisatı və ya bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqan öz adından məhkəmədə iş qaldıra bilməlidir (bax: Milli səviyyədə irqçilik və dözümsüzlüklə mübarizə üçün bərabərlik orqanları haqqında ECRI-nin 2 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi, 14–15-ci bəndlər; Aİ-nin bərabər rəftara dair 2000/43/EC, 2004/113/EC, 2006/54/EC və 2010/41/EU sayılı direktivləri də eyni yönümlüdür).

53. Bundan başqa, nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərin müdafiə hüququnu, o cümlədən məhkəmədə müdafiəsini həyata keçirmələrinə kömək etmək məqsədilə yaradılmış qeyri-hökumət təşkilatları milli qanunvericilik normalarına uyğun olaraq müvafiq təsisatlar, mübahisələrə baxan orqanlar və məhkəmələr qarşısında onların nümayəndəsi kimi çıxış etmək imkanına malik olmalıdırlar. Məhkəmənin fikrincə, assosiasiyalar (birliklər) kimi kollektiv orqanlara müraciət müasir cəmiyyətlərdə fərdlərin öz konkret maraqlarını səmərəli şəkildə müdafiə etməsi üçün əlçatan vasitələrdən biri, bəzən də yeganə vasitələrdən biridir. Bundan əlavə, birliklərin öz üzvlərinin mənafeyini müdafiə etmək üçün məhkəmədə iş qaldırmaq hüququ əksər Avropa ölkələrinin qanunvericiliyi ilə tanınır (bax: yuxarıda adı çəkilən *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı* iş üzrə qərar, 81-ci bənd). Analoji hüquqlar onlara mülki və inzibati hüquq sahələrində də verilir (bax: İrqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə milli qanunvericilik haqqında ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi, 25-ci bənd; və Aİ-nin bərabər rəftara dair 2000/43/EC, 2004/113/EC, 2006/54/EC və 2010/41/EU direktivlərində təqdim edilən digər əlavə nümunələr).

Cinayət hüququ

11-ci bəndə dair izahat:

54. Üzv Dövlətlərin nifrət nitqinə məruz qalanları müdafiə etmək öhdəliyinin tərkib hissəsi olaraq, nifrət nitqinin ən ağır dərəcəli təzahürləri kriminallaşdırılmalıdır. Bu, təkcə cinayət hüququnun cəzalandırma funksiyasına xidmət etmir, həm də potensial təqsirkarlara və bütövlükdə cəmiyyətə aydın siqnal ötürür ki, bu cür təzahürlər cinayət tərkibi yaradır (cinayət hüququnun ümumi qabaqlayıcı funksiyası). Zorakılığa təhrik etmə və ya zorakılıqla hədələmə və digər məzmun növləri nifrət nitqinin digər növlərinin milli səviyyədə yayılması, aktualığı və ağırlıq dərəcəsi əsasında milli qanunvericilikdə dəqiq şəkildə müəyyən edilməlidir.

55. Öz milli cinayət qanunvericiliyində bu Tövsiyənin məqsədləri üçün nifrət nitqinin hansı təzahürlərinin cinayət əməli təşkil etdiyini müəyyən edərkən üzv Dövlətlər məcburi qüvvəyə malik olan və olmayan müvafiq beynəlxalq standartlara, xüsusən də ICERD, Soyqırımı haqqında Konvensiya, Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyanın Əlavə Protokolu, Aİ Şurasının 2008/913/JHA sayılı Çərçivə Qərarı (EUFDF), Məhkəmə tərəfindən işlənib hazırlanmış presedent hüququ və İrqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə milli qanunvericilik haqqında ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinə və həmin sənədlərə dair izahedici memorandumlara əsaslanmalıdırlar.

56. Məhkəmə vurğulayır ki, nifrət nitqi ilə bağlı hətta jurnalistlərə və ya siyasətçilərə qarşı ciddi cinayət hüququ sanksiyalarının tətbiq edilməsinə haqq qazandırmaq olar (yuxarıda adı çəkilən *Budinova və Çaprazov*).

Bolqarıstana qarşı iş üzrə qərar, 90-cı bənd; siyasətçilərin nifrət nitqi ilə bağlı həmçinin Tövsiyənin 29-cu bəndinə bax). Mütənəsiblik prinsipi nəzərə alınmaqla cinayət qanunvericiliyi yalnız nifrət nitqinin ən ciddi təzahürlərinə münasibətdə tətbiq edilməlidir. Məhkəmə həqiqətən etiraf etmişdir ki, cinayət sanksiyaları, o cümlədən nifrət nitqinin ən ciddi təzahürlərinə və ya başqalarının zorakılığa təhrik edilməsinə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərə qarşı bu cür sanksiyalar yalnız son vasitə kimi tətbiq edilə bilər. Bununla belə, o həm də hesab etmişdir ki, ağır cinayət təşkil edən əməllər şəxsin fiziki və ya psixoloji toxunulmazlığına qarşı yönəldikdə yalnız səmərəli cinayət hüququ mexanizmləri adekvat müdafiəni təmin edə və çəkindirici amil rolunu oynaya bilər. Eynilə, Məhkəmə qəbul etmişdir ki, ayrı-seçkilik münasibətindən qaynaqlanan şifahi təhqirlər və fiziki hədələrlə bağlı cinayət hüququ tədbirlərinin görülməsi tələb olunur (yuxarıda adı çəkilən *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı iş üzrə qərar, 111-ci bənd*). Ağırliq dərəcəsi daha az olan hallara yalnız inzibati və ya mülki hüquq çərçivəsində baxılmalıdır. Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən tədbirlər görülməsi üçün tələb olunan minimum həddə çatmayan hallar isə, məsələn, məlumatlılığın artırılması və maarifləndirmə kimi qeyri-hüquqi tədbirlər vasitəsilə həll edilməlidir.

57. Yuxarıda qeyd olunan standartların əksəriyyəti irqçi nifrət nitqinə aiddir, amma bununla yanaşı, müxtəlif beynəlxalq sənədlər üzv Dövlətləri cins, seksual oriyentasiya və ya gender identikliyi kimi digər əlamətlərə əsaslanan nifrət nitqini kriminallaşdırmağa çağırır. Məsələn, "Cinsiyyətçiliyin qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair" CM/Rec(2019)1 sayılı Tövsiyənin I.A.1 bəndi üzv Dövlətləri cinsiyyətçi nifrət nitqinin anlayışını verən və onu kriminallaşdıran qanunvericilik islahatları aparmağı nəzərdən keçirməyə dəvət edir, həmçinin ECRI-nin ölkələr üzrə monitorinq hesabatlarında və Cokyakarta prinsiplərində (prinsip 5B) seksual oriyentasiyaya və ya gender identikliyinə əsaslanan nifrət nitqinin kriminallaşdırılması tövsiyə olunur. Üzv Dövlətlər bu əsasları öz cinayət qanunvericiliklərinə daxil etməyə və həmin əsasların siyahısını daha da genişləndirməyi nəzərdən keçirməyə ciddi surətdə təşviq edirlər.

58. Üzv Dövlətlər nəinki məcburi qüvvəyə malik sənədləri ratifikasiya etməklə üzərlərinə götürdüləri öhdəliklərə tam əməl edib-etmədiklərini yoxlamalıdır, həm də əlavə sənədləri ratifikasiya etməyə ciddi surətdə təşviq edirlər. Onlar həmçinin Avropa Şurasının, BMT-nin və digər hökumətlərarası təşkilatların monitorinq orqanlarının və digər instansiyalarının onlara ünvanladığı müvafiq ümumi tövsiyələri və ölkəyə aid konkret tövsiyələri yerinə yetirməlidirlər.

59. Avropa Şurasına üzv Dövlətlər soyqırırma, nifrətə və zorakılığa təhrik etmə əməllərini, bəziləri isə həm də ayrı-seçkiliyə təhrik etməni kriminallaşdırmaq öhdəliklərini özündə əks etdirən aşağıdakı sənədlərdən birini ratifikasiya etmişlər və ya icrasını öhdələrinə götürmüşlər: Soyqırırma haqqında Konvensiyanın IIIc maddəsi, ICERD-in 4a maddəsi, APCCC-nin 3 və 1-ci maddələri və 2008/913/JHA sayılı EUFD-nin 1.1a və d bəndləri. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə və ya müharibə cinayətlərinə təhrik etməni zorakılığa çağırış barədə müddəalar prinsipcə artıq əhatə etsə də (Tövsiyənin 11b bəndinə bax), Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunun 25.3.b maddəsi nəzərə alınaraq, soyqırırma təhrik etmə ilə yanaşı bu cinayətlərin Tövsiyənin 11a bəndində konkret şəkildə qeyd edilməsi vacib hesab edilmişdir (cinayət məsuliyyəti o halda yaranır ki, şəxs belə cinayətin törədilməsi barədə "əmr verir, buna təhrik və ya sövq edir"). Bu kontekstdə İrççilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə milli qanunvericilik haqqında ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 18a bəndindəki məcburi qüvvəyə malik olmayan norma və Holokostun inkarına dair Məhkəmənin presedent hüququ da qeyd edilməlidir (misal üçün bax: *Qarodi Fransaya qarşı, ərizə No. 65831/01, 24 iyun 2003-cü il, Vitç Almaniyaya qarşı, ərizə No. 7485/03, 13 dekabr 2005-ci il; və Naxtmann Avstriyaya qarşı, ərizə No. 36773/97, 9 sentyabr 1998-ci il*).

60. APCCC-nin 4-cü və 5-ci maddələrində və İrççilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə milli qanunvericilik haqqında ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 18b və c bəndlərində irqçi və ksenofobiya motivli təhdid və təhqirlərin kriminallaşdırılmasına dair müddəalar var. Beynəlxalq hüquqla müəyyən edilmiş soyqırırma və ya insanlıq əleyhinə cinayətlərin inkar olunması, ağırliq dərəcəsinin kobud şəkildə minimuma endirilməsi, təqdir edilməsi və ya onlara haqq qazandırılması APCCC-nin 6-cı maddəsinə, 2008/913/JHA sayılı EUFD-nin 1c və d maddələrinə; və ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 18e bəndinə əsasən cinayət hesab edilməlidir. ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsində həmçinin irqçi məqsədlə müharibə cinayətlərinin inkar olunmasını kriminallaşdırmaq tövsiyə edilir. Nifrət aşıl原因an materialların və irqi üstünlüyə əsaslanan fikirlərin yayılması APCCC-nin 3-cü maddəsinə; 2008/913/JHA sayılı EUFD-nin 1b maddəsinə; ICERD-in 4a maddəsinə; və ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 18d və f bəndlərinə əsasən cinayət hesab edilməlidir.

61. APCCC-nin 3, 5 və 6-cı maddələrinə əsasən, üzv Dövlətlər irqçi və ksenofobiya xarakterli materialların, irqçi və ksenofobiya motivli təhqirlərin yayılmasına və soyqırırma və ya insanlıq əleyhinə cinayətlərin inkar olunması, ağırliq dərəcəsinin kobud şəkildə minimuma endirilməsi, təqdir edilməsi və ya onlara haqq qazandırılmasına qarşı tədbirlər tətbiq etməmək hüququnu özündə saxlaya bilər. Bir çox üzv Dövlətlər bu sənədi ratifikasiya edərkən həqiqətən də bununla bağlı qeyd-şərtlər etmişlər. Bu, təhqirləri dekriminallaşdırmaq və

onları mülki və inzibati hüquq çərçivəsində qadağan etmək kimi ümumi tendensiyanı əks etdirsə də, təhqir və böhtanın (diffamasiyanın) kriminallaşdırıla biləcəyini də qeyd etmək olar (irqçı diffamasiyanın kriminallaşdırılması ilə bağlı bu sənədə bax: İrqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə milli qanunvericilik haqqında ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi, 18b bəndi).

62. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin yuxarıda qeyd olunan təzahürlərini adi cinayət əməlləri hesab etmədikdə, onlara ağırlıq dərəcəsi daha az olan cinayətlər kimi, məsələn, yüngül cinayətlər kimi baxmağa və ya onları xüsusi ittiham qaydasında icraatın öhdəsinə buraxmağa ciddi surətdə təşviq edilirlər. Əgər üzv Dövlətlər bu cür nifrət nitqi təzahürlərini ümumiyyətlə cinayət əməli hesab etmirlərsə və yaxud müəyyən təzahürlərin cinayət hüququ normaları vasitəsilə tənzimlənmək üçün kifayət qədər ağırlıq dərəcəsinə çatmadığını hesab edirlərsə, hər halda onları mülki və ya inzibati hüquq çərçivəsində qadağan etməlidirlər.

63. ICERD-in 4.b maddəsində nifrət nitqi ilə səmərəli mübarizəyə mühüm töhfə verə biləcək digər məcburi öhdəlik yer alır ki, bu da irqi ayrı-seçkiliyi təşviq edən və ona təhrik edən təşkilatları qanunsuz elan etmək və qadağan etməkdən ibarətdir. Bundan əlavə, bu cür təşkilatlarda iştirak cinayət əməli kimi qəbul edilə bilər (həmçinin İrqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə milli qanunvericilik haqqında ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 18g bəndindəki oxşar tövsiyəyə bax). Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmənin Konvensiyanın 11-ci maddəsi üzrə presedent hüququna da istinad edilməlidir ki, orada dövlətin birliklərə və ya hərəkətlərə münasibətdə demokratiyanı müdafiə etmək üçün qabaqleyici tədbirlər görmək hüququna malik olması tanınır. Bu o halda edilə bilər ki, başqalarının hüquqlarına yetirilə biləcək kifayət qədər real zərər demokratik cəmiyyətin mövcudluğunun və fəaliyyətinin əsasını təşkil edən dəyərləri sarsıtmaq təhlükəsi yaratmış olur. Belə dəyərlərdən biri cəmiyyət üzvlərinin irqi ayrı-seçkilikdən azad cəmiyyətdə birgə yaşamasıdır ki, bunsuz demokratik cəmiyyət təsəvvür edilə bilməz (bax: *Vona Macarıstana qarşı*, ərizə No. 35943/10, 9 iyul 2013-cü il, 57-ci bənd). Onu da xatırlatmaq lazımdır ki, Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, Konvensiyanın dəyərlərinə zidd fəaliyyətlə məşğul olan birliklər 11-ci maddədə nəzərdə tutulan müdafiədən istifadə edə bilməzlər, belə ki, 17-ci maddə Konvensiyadan onun təmin etdiyi hüquqları heçə endirmək və ya həddindən artıq məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilməsini qadağan edir (bax: *W.P. və başqaları Polşaya qarşı*, ərizə No. 42264/98, 2 sentyabr 2004-cü il – bu iş təsis müqaviləsində antisemit məzmunlu ifadələrin yer aldığı birliyin yaradılmasının qadağan edilməsinə aid idi).

12-ci bəndə dair izahat:

64. Üzv Dövlətlərin Konvensiya üzrə pozitiv öhdəlikləri prosesual tələbləri də əhatə edir, belə ki, üzv Dövlətlər cinayət xarakterli offlayn və onlayn nifrət nitqi halları ilə bağlı səmərəli araşdırma aparmaq vəzifəsini daşıyırlar (konkret olaraq hədəf alınan şəxsin fiziki toxunulmazlığının pozulduğu aşağıdakı işlərə bax: yuxarıda adı çəkilən *Kiray və Dömötör Macarıstana qarşı* iş üzrə qərar, 61-ci və sonrakı bəndlər; və yuxarıda adı çəkilən *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı* iş üzrə qərar, 129-cu bənd).

65. Cəzalandırılmalı olan nifrət nitqi hallarının səmərəli araşdırılması üzrə pozitiv öhdəliyini yerinə yetirmək üçün üzv Dövlətlər həssas kateqoriyadan olan şəxslərə və qruplara yönəlmiş nifrət nitqinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Bunu onlarla aktiv əlaqə saxlamaqla və cinayət xarakterli nifrət nitqi barədə hüquq-mühafizə orqanlarına məlumat vermələrinə kömək etməyə və onları buna təşviq etməyə yönələn təsirli tədbirlər görməklə həyata keçirmək olar (cəzalandırılmalı olan nifrət nitqi barədə az hallarda məlumat verilməsi məsələsi ilə bağlı Tövsiyənin 57-ci bəndinə bax; azlıqlar və digər qruplarla etimad münasibətlərinin qurulması məsələsi ilə bağlı təfəsilatlar üçün Polis fəaliyyətlərində irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə dair ECRI-nin 11 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 11-ci və sonrakı bəndlərinə bax). Nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlər hüquqları barədə, xüsusən də məhkəmə proseslərində iştirak etmək hüquqları haqqında məlumatlandırılmalıdırlar.

66. Cinayət təqibinin ən son vasitə olduğunu qəbul edərək, üzv Dövlətlər hədəf alınanların davamlı olaraq qurbana çevrilməsinin qarşısını almaq üçün (onlayn) nifrət nitqinin aradan qaldırılmasına diqqət yetirməlidirlər. Cinayət təqibinin aparılması lazım bilindikdə, polis, prokurorluq və ya digər orqanlar tərəfindən aparılan araşdırmalar o mənada səmərəli olmalıdır ki, onlar faktları müəyyən etmək və mübahisələndirilən nitqin cinayət xarakterli nifrət nitqinin hüquqi anlayışına uyğun olub-olmadığını müəyyənləşdirmək iqtidarında olmalıdırlar. Bundan əlavə, istintaq məsuliyyət daşıyan şəxslərin müəyyən edilməsinə və son nəticədə lazım gəldikdə cəzalandırılmasına gətirib çıxarmalıdır. Hakimiyyət orqanları ilk müdaxilələrindən etibarən mübahisələndirilən nitq ilə bağlı bütün sübutları toplamaq və təmin etmək üçün hər cür ağılabatan addımlar atmalıdırlar. İstintaqın gəldiyi nəticələr bütün müvafiq elementlərin, o cümlədən mübahisələndirilən nitqin bir və ya bir neçə qadağan olunmuş əsasdan irəli gəlib-gəlmədiyinin və onun təhdid və ya nifrətə, ayrı-seçkiliyə və ya zorakılığa təhrik xarakterli olub-olmadığının hərtərəfli, obyektiv, yaş və cins amillərini nəzərə alan və qərəzsiz təhlilinə əsaslanmalıdır (bununla bağlı Polis fəaliyyətlərində irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə dair ECRI-nin 11 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 11-ci və sonrakı bəndlərinə və ona dair izahədiçi

Memorandumun 66-cı və sonrakı bəndlərinə, habelə Beynəlxalq cinayət hüququnda nitq cinayətlərinə dair Hartford rəhbər prinsiplərinin 255-ci və sonrakı bəndlərinə bax).

67. Bundan başqa, polis və prokurorluq xidmətləri cinayət xarakterli onlayn nifrət nitqinin araşdırılmasına xüsusi diqqət yetirməli və müvafiq hallarda Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyanın və onun Əlavə Protokolunun səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir (bax: Onlayn nifrət nitqinin tənzimlənməsinə dair İzahedici Memorandumun 79-cu və sonrakı bəndləri). Bununla əlaqədar olaraq, getdikcə daha çox sayda üzv Dövlətlər onlayn nifrət nitqi ilə bağlı cinayət təqibi üzrə ixtisaslaşmış xüsusi polis və prokurorluq bölmələri yaratmışlar (təfəsilatlar üçün ECRI-nin ölkələr üzrə monitoring hesabatlarının nifrət nitqi ilə bağlı bölmələrinə bax).

68. Bu kontekstdə üzv Dövlətlər internet vasitəçilərinin nifrət nitqinin müəllifini müəyyən etmək üçün zəruri olan IP ünvanlarını və digər məlumatları hansı şərtlər altında hüquq-mühafizə orqanlarına verməyə borclu olduqlarını da tənzimləməlidir (təfəsilatlar üçün həmçinin aşağıda 101-ci və sonrakı bəndlərə bax).

69. Nəhayət, qeyd etmək lazımdır ki, milli cinayət prosessual qanunvericiliyinin ümumi normalarına əsasən, nifrət nitqinin daha az ağır halları ilə bağlı çox zaman prokurorluq orqanları belə hallar barəsində cinayət təqibinə başlayıb-başlamamağı qiymətləndirməkdə müəyyən sərbəstlik hüququna malikdirlər. Prokurorluq orqanlarının araşdırmaya başlamamaq və ya başlanmış araşdırmanı davam etdirməmək barədə qərar qəbul etdiyi işlərdə nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslər mülki və inzibati hüquqa uyğun olaraq təzminat üçün və ya müvafiq hallarda xüsusi ittiham qaydasında iş başlandırılması üçün müraciət etmək imkanına malik olmalıdırlar.

Mülki və inzibati hüquq

13-cü bəndə dair izahat:

70. İnzibati və mülki hüquq Konvensiyadakı hüquqlarına münasibətdə nifrət nitqinin hədəfinə çevrilən şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi üçün digər bir mühüm hüquqi mexanizmdir (mülki işlərə aid misallar üçün bax: yuxarıda adı çəkilən *"Delfi AS" Estoniyaya qarşı* iş üzrə qərar, 21-ci və sonrakı bəndlər; və *Aksu Türkiyəyə qarşı*, ərizələr No. 4149/04 və 41029/04, 15 mart 2012-ci il [Böyük Palata], 19-cu və sonrakı bəndlər; inzibati işlərə aid misallar üçün bax: *Balsite-Lideykiene Litvaya qarşı*, ərizə No. 72596/01, 4 noyabr 2008-ci il, 3-cü və sonrakı bəndlər; və *Raelitlər Hərəkatı İsveçrəyə qarşı*, ərizə No. 16354/06, 13 iyul 2012-ci il). Mülki və inzibati proseslər bəzən cinayət prosesi ilə paralel aparıla bilər (nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxs eyni zamanda bu hal barədə hüquq-mühafizə orqanlarına məlumat verə və paralel olaraq mülki, bəzən də inzibati qanunvericiliyə uyğun olaraq kompensasiya tələb edə bilər). Tövsiyənin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada ən yüksək ağırlıq səviyyəsinə çatmayan nifrət nitqi ilə bağlı işlərdə mülki və inzibati icraat nifrət nitqinin araşdırılması üçün yeganə hüquqi mexanizm ola bilər. Hər iki hüquqi vasitə fərqli nəticələrə gətirib çıxarır: cinayət prosesi adətən cəza ilə nəticələndiyi halda, mülki və inzibati proseslər çox vaxt kompensasiyanın ödənilməsinə və ya nifrət nitqindən istifadənin qadağan edilməsinə gətirib çıxarır. Mülki və inzibati proseslər, bir qayda olaraq, ifadə azadlığı hüququna müdaxilənin daha az ağırlıq dərəcəsinə malik formasıdır. Eyni zamanda, sübut etmə vəzifəsi ilə bağlı qaydalar və tələb olunan sübut etmə səviyyəsi hər iki vasitədə fərqli olur və nifrət nitqinin müəllifini mülki və inzibati hüquq çərçivəsində məsuliyyətə cəlb etmək çox vaxt daha asan olur.

71. Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi üzv Dövlətlərdə cinayət hüququ cinayət xarakterli nifrət nitqinin tənzimlənməsi üçün yeganə əsas təşkil edir, cinayət xarakterli olmayan nifrət nitqi isə heç bir hüquqi əhəmiyyət daşımır. Bununla belə, bu cür hallarda cinayət hüququ digər dövlətlərin adətən mülki hüquq tədbirləri kimi qəbul edə biləcəyi cinayət-hüquqi müdafiə vasitələrinin bir hissəsi olan tədbirləri, məsələn, cinayət sanksiyasının tərkib hissəsi qismində (məsələn, həbs tədbirinin və ya azadlıqdan məhrum etmə cəzasının əvəzinə və ya onlara əlavə olaraq) tətbiq edilən cərimə və kompensasiyaları əhatə edə bilər.

72. Mülki hüquqa əsasən, şəxsin ləyaqətinə, psixoloji toxunulmazlığına və nüfuzuna xələl gətirilməsi (bu elementlərin Konvensiyanın 8-ci maddəsi əsasında müdafiəsi ilə bağlı bax: yuxarıda adı çəkilən *Kiray və Dömötör Macaristana qarşı* iş üzrə qərar, 41-ci bənd; və yuxarıda adı çəkilən *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı* iş üzrə qərar, 117-ci bənd) adətən çox zaman ümumi delikt hüququ normalarına və insanın ləyaqətinin, nüfuzunun və rifahının qorunması hüququnun pozulmasına görə dövlətin məsuliyyətinə dair konkret normalara uyğun olaraq kompensasiyaya və məhkəmə qadağasının tətbiqinə dair iddialarla nəticələnir. Bu müdafiənin hüdudları cinayət hüququnda nəzərdə tutulandan daha genişdir, belə ki, o, qadağaların şamil olduğu geniş çeşidli əsaslarla əlaqədar pozuntuları, o cümlədən təhqir, böhtan və ləkələməni, həmçinin nifrət nitqinin bu cür formalarının cinayət tərkibi təşkil etmədiyi halları əhatə edir.

73. Cinayət qanunvericiliyinin nifrət nitqinə dair normalarından fərqli olaraq, ümumi delikt hüququ çərçivəsində və ya dövlətin məsuliyyətini müəyyən edən normalar çərçivəsində nifrət nitqinin hansı təzahürlərinin qanunla qadağan olunduğunu daha dəqiq təsvir etməyə imkan verən heç bir konkret müddəə işlənib hazırlanmamışdır. Nifrət nitqinin müəyyən təzahürləri həm də media qanunvericiliyində və ya elektron rabitə haqqında qanunvericilikdə inzibati xətlər kimi müəyyən edilə və qadağan oluna bilər. Nifrət nitqinə aid iş cinayət hüququ, yoxsa mülki və ya inzibati hüquq çərçivəsində baxılmalı olması məsələsinə gəldikdə, Tövsiyənin 4-cü bəndində təsvir edilən meyarlar tətbiq edilməlidir.

74. Nifrət nitqi həmçinin ayrı-seçkiliyə qarşı Avropa və milli qanunvericilikdə müəyyən edilən ayrı-seçkilik anlayışının tətbiq dairəsinə düşə bilər, bu o hallara aiddir ki, nitqin müəllifi obyektiv və ağlabatan əsaslandırma olmadan nisbətən oxşar vəziyyətlərdə hədəf alınan şəxsə qarşı digər şəxslərlə müqayisədə fərqli davranır (bu anlayış üçün, məsələn, bu işlərə bax: *D.H. və başqaları Çexiyaya qarşı*, ərizə No. 57325/00, 13 noyabr 2007-ci il [Böyük Palata], 175-ci bənd; və yuxarıda adı çəkilən *Beyzaras və Levitskas Litvaya qarşı* iş üzrə qərar, 114-cü bənd), yaxud bu əməl ayrı-seçkiliyə dair qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qısnama təşkil edir. Aİ Şurasının 2000/43/EC sayılı direktivinin 2.3-cü maddəsinə əsasən, qısnama o halda direktivdə nəzərdə tutulmuş ayrı-seçkilik hesab edilir ki, irqi və ya etnik mənşə ilə bağlı arzuolunmaz davranış şəxsin ləyaqətinin alçaldılması və qorxu, düşmənçilik mühitinin, alçaldıcı, kiçildici və ya təhqiredici mühitin yaradılması məqsədi ilə baş verir və ya bununla nəticələnir.

75. Üzv Dövlətlər nəzərə almalıdırlar ki, nifrət nitqinə qoyulan qadağanın pozulmasına görə mülki və inzibati hüquqi müdafiə vasitələrinə bunlar daxildir: kompensasiya ödənilməsi, nifrət nitqinin silinməsi, bloklaşdırma, məhkəmə qadağasının tətbiqi və ifadə edilmiş fikirlərin nifrət nitqi təşkil etdiyi barədə etirafın dərc edilməsi, habelə inzibati hüquqa uyğun olaraq cərimələrin tətbiqi və lisenziyanın ləğv edilməsi.

14-cü bəndə dair izahat:

76. Üzv Dövlətlər onların ayrı-seçkilik əleyhinə qanunvericiliyinin Tövsiyənin 11 və 13-cü bəndlərinin əhatə etdiyi bütün nifrət nitqi təzahürlərinə şamil olunmasını təmin etməlidirlər ki, bunda məqsəd nifrət nitqinin hədəf aldığı bütün şəxslərin hüquq-mühafizə orqanlarına şikayət etmədən kompensasiyaya nail ola biləcəyi və xüsusən də nifrət nitqinə görə kompensasiya ala biləcəyi bir sistem yaratmaqdan ibarətdir. Bu məsələyə dəqiq şəkildə aydınlıq gətirilməsi sayəsində nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslər həm də bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlardan dəstək və yardım istəyə biləcəklər, həmin orqanlar nifrət nitqi ilə mübarizə üzrə birbaşa səlahiyyətlərə malik olmalı, yaxud hədəf alınan şəxsin adından və ya müvafiq hallarda öz adlarından məhkəmədə iş qaldırmaq hüququna sahib olmalıdırlar. Bu baxımdan, ayrı-seçkilik halları üçün ödənişsiz hüquqi yardımın mövcudluğu nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərin öz hüquqlarını həyata keçirə bilməsini təmin etmək üçün digər mühüm bir elementdir (Milli səviyyədə irqçilik və dözümsüzlüklə mübarizə üçün bərabərlik orqanları haqqında ECRI-nin 2 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 4a və 14–16-cı bəndləri). Ayrı-seçkiliyə qarşı qanunvericilikdə inzibati xətlər də müəyyən edilirsə, iqiqat cəza halları istisna edilməlidir.

15-ci bəndə dair izahat:

77. Polis kimi dövlət orqanları və ya təsisatları, təhsil müəssisələri, o cümlədən məktəblər, habelə ictimai media nifrət nitqinin və onun yayılmasının qarşısının alınması və onunla mübarizə sahəsində üzv Dövlətlərin pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirilmələrində mühüm rol oynayırlar. ICERD-in 4c maddəsinə əsasən, iştirakçı dövlətlər milli və ya yerli dövlət orqanlarının və ya təsisatlarının irqi ayrı-seçkiliyi təşviq etməsinə və ya ona təhrik etməsinə icazə verməməlidirlər. Onların dövlət siyasətinə və ictimai müzakirələrə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdiyi və onların üzərinə insan hüquqlarına hörmət etməklə bağlı xüsusi vəzifə düşdüyü nəzərə alınaraq, Tövsiyə dövlət orqanlarının və ya təsisatlarının və onların nümayəndələrinin nifrət nitqindən istifadə etməməsinə təmin etməyi üzv Dövlətlərdən tələb edir.

78. Bundan başqa, üzv Dövlətlər dövlət orqanlarının tolerant və inklüziv nitqin istifadəsini təşviq etmək vəzifəsini öz qanunvericiliklərinə daxil etməlidirlər. Bu prinsip, məsələn, Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının (ETS No. 157) 6-cı maddəsində ifadə edilmişdir ki, orada Tərəflərin etnik, mədəni, linqvistik və ya dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq ərazilərində yaşayan bütün şəxslər arasında inklüzivlik və mədəniyyətlərarası dialoq ruhunu, qarşılıqlı hörməti, anlaşmanı və əməkdaşlığı təşviq etmək üçün təsirli tədbirlər görmələri və xüsusən də təhsil, mədəniyyət və media sahələrində bunu etmələri nəzərdə tutulur. Eynilə, İrqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə milli qanunvericilik haqqında ECRI-nin 7 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 2 və 8-ci bəndlərində tövsiyə edilir ki, üzv Dövlətlərin konstitusiyaları dövlətin bərabərliyi təşviq etmək öhdəliyini təsbit etsin və qanun dövlət hakimiyyəti orqanlarının üzərinə irqçiliyə və irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə aparmaq vəzifəsi qoysun. Bu vəzifələr və nifrət nitqinin əleyhinə çıxış etmənin təşviqi

edilməsi dövlət qulluqçularının və dövlət orqanlarının əməkdaşlarının davranışlarını tənzimləyən qanunvericiliyə və ya davranış kodeksinə daxil edilə bilər.

Onlayn nifrət nitqinə dair qanunvericilik

79. Son illərdə nifrət nitqi internet vasitəsilə kütləvi, sürətlə və geniş şəkildə yayılıb. Onlayn nifrət nitqinin vurduğu zərəri məhdudlaşdırmaq üçün üzv Dövlətlər onun dərc edilməsinin qarşısını almaq və artıq dərc olunduğu yerdən çıxarılmasını təmin etmək üçün səmərəli qanunlar qəbul etməlidirlər. Onlayn nifrət nitqi hallarının çoxluğunu və onun geniş yayılmasının qarşısını almaq üçün cəld hərəkətə ehtiyac olduğunu nəzərə alsaq, üzv Dövlətlər təkbaşına bu vəzifənin yerinə yetirilməsini təmin edə bilməzlər, amma internet vasitəçilərinin buna yardımçı olmasını təmin etməlidirlər.

80. İnternet vasitəçiləri termininə belə anlayış vermək olar: müxtəlif funksiya və xidmətləri təklif etməklə və yerinə yetirməklə fiziki və hüquqi şəxslər arasında internetdə qarşılıqlı əlaqəyə şərait yaradan geniş, müxtəlif və sürətlə inkişaf edən subyektlər dairəsi. Onların bəziləri istifadəçiləri internetə qoşur, informasiyaların və verilənlərin emalına imkan yaradır və ya istifadəçi tərəfindən yaradılan məzmun daxil olmaqla internet əsaslı xidmətlər üçün yer təqdim edir. Digərləri məlumatları ümumiləşdirir və axtarışlara şərait yaradır; onlar üçüncü tərəflərin hazırladığı və (yaxud) idarə etdiyi host və indeks məzmununa və xidmətlərə giriş imkanı verir. Bəziləri əmtəə və xidmətlərin, o cümlədən audiovizual xidmətlərin satışına şərait yaradır və ödənişlər də daxil olmaqla, digər kommersiya əməliyyatlarına imkan verir. Vasitəçilik xidmətləri ənənəvi media tərəfindən də təklif oluna bilər, məsələn, onların platformasında istifadəçi tərəfindən yaradılmış məzmun (məsələn, şərhlər) üçün yer təklif edilə bilər ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyə, 4–5-ci bəndlər).

16-cı bəndə dair izahat:

81. Nəticə etibarilə üzv Dövlətlər rəqəmsal mühitdə də insan hüquqlarını və əsas azadlıqları qorumaq öhdəliyi daşıyırlar ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyə, 1.1.3-cü bənd). Buna görə də onlar "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" yuxarıda qeyd olunan CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyəyə və Media və İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Rəhbər Komitə (CDMSI) tərəfindən qəbul edilmiş "Məzmun moderasiyası: Özünütənzimləmə və müştərək tənzimləmə mexanizmləri üçün səmərəli hüquqi və prosessual bazanın yaradılması istiqamətində qabaqcıl təcrübələrə dair təlimat"a (bundan sonra: "Məzmun moderasiyasına dair təlimat") uyğun olaraq onlayn nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üçün dəqiq hüquqi baza hazırlamaladırlar. Bu hüquqi baza ilk növbədə cinayət, mülki və ya inzibati qanunvericiliklə qadağan edilən onlayn nifrət nitqi məsələsini önə çəkməli (Tövsiyənin 3.1-ci bəndi), həm də internet vasitəçilərinin və digər maraqlı tərəfləri kifayət qədər təhqiramiz və ya zərərli olan, amma Konvensiyaya əsasən qanunla məhdudlaşdırılmaq üçün yetərli ağırlıq dərəcəsinə çatmayan onlayn ifadə növləri ilə mübarizəyə həvəsləndirməlidir (Tövsiyənin 3.2-ci bəndinə bax).

82. Üzv Dövlətlər hüquqi bazalarını öz aralarında uzlaşdırmalı və beynəlxalq səviyyədə ümumi standartların tətbiqi istiqamətində işləməlidirlər (Tövsiyənin 62–63-cü bəndlərinə bax), çünki onlayn nifrət nitqi milli sərhədləri aşaraq yayılır və onlayn rejimdə nifrət ifadəsinin qarşısını almaq və onlayn nifrət nitqi ilə səmərəli mübarizə aparmaq üçün uzlaşdırma tələb olunur. Nifrət nitqinin silinməsi prosedurları və şərtləri müəyyən edilərkən ifadə azadlığına hörmət edilməli, onlar şəffaf, aydın və proqnozlaşdırıla bilər olmalıdır. Eyni sözlər internet vasitəçilərinin üzərinə qoyulan vəzifələrə və onlara tətbiq edilən məsuliyyət qaydalarına da aiddir.

17-ci bəndə dair izahat:

83. Üzv Dövlətlərin öz qanunvericiliklərində onlayn nifrət nitqini, bütün maraqlı tərəflərin rol və vəzifələrini dəqiq şəkildə əks etdirmələri və dövlət subyektlərinin, özəl subyektlərin və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının vəzifələrini dəqiq müəyyən etmələri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət subyektlərinə polis və prokurorluq orqanları, tənzimləyici qurumlar, müstəqil milli insan hüquqları təsisatları və bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlar daxildir. Özəl subyektlərə aşağıdakılar daxildir: media, müvafiq internet vasitəçiləri, özünütənzimləmə orqanları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, o cümlədən etibarlı nəzarətçi adlandırılan subyektlər (qanunsuz onlayn məzmunla mübarizə üçün hosting xidməti təminatçısı tərəfindən xüsusi təcrübəyə və vəzifələrə malik hesab edilən fiziki və ya hüquqi şəxs; bu terminin mümkün anlayışı "Qanunsuz onlayn məzmunla səmərəli mübarizə tədbirləri haqqında" Aİ Komissiyasının C(2018) 1177 sayılı Tövsiyəsinin (yekun versiya) 4g bəndində verilmişdir).

84. Bu mövzu ilə bağlı dəyərli təlimatlar təkcə "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec (2018)2 sayılı Təvsiyədə deyil, həm də CDMSI tərəfindən qəbul edilmiş "Məzmun moderasiyasına dair təlimat"da yer alır.

85. Üzv Dövlətlər həmçinin onlayn nifrət nitqi ilə mübarizədə dövlət və qeyri-dövlət subyektlərinin necə əməkdaşlıq etməli olduqlarını müəyyən etməlidirlər. Bu cür əməkdaşlığın təşkili üsullarından biri həm dövlət orqanlarının, həm də özəl subyektlərin onlayn nifrət nitqi ilə mübarizəyə töhfə vermələrinə imkan yaradan birgə tənzimləyici sistemlər və orqanlar adlandırılan sistem və orqanların yaradılmasıdır (təfəsilatlar üçün bax: "Onlayn nifrət nitqinin idarə edilməsi modelləri", Aleksandr Braun, 2020).

18-ci bəndə dair izahat:

86. İnternet vasitəçilərinin təmin etdiyi infrastruktur və platformalar böyük həcmdə nifrət nitqinin sürətlə yayılması üçün istifadə olunduğundan, internet vasitəçiləri tərəfindən insan hüquqlarına hörmət edilməsini və insan hüquqlarına lazımi diqqət yetirilməsi prinsiplərinin tətbiq edilməsini üzv Dövlətlərin təmin etmələri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunlar 2011-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurası tərəfindən təsdiq edilmiş "İnsan hüquqları və biznesə dair" CM Rec (2016)3 sayılı Təvsiyənin 20-ci və sonrakı bəndlərində təsvir edilmişdir. Bu İzahedicə Memorandumun 136-cı bəndində təsvir olunduğu kimi, onlayn nifrət nitqi ilə mübarizə tədbirləri təkcə avtomatlaşdırılmış sistemlərin işlənilib hazırlanması vasitəsilə təmin edilməməli, həm də internet vasitəçilərinin ayrı-ayrı nümayəndələrinə belə sistemlərə nəzarət etmək vəzifəsi həvalə edilməlidir.

19-cu bəndə dair izahat:

87. Üzv Dövlətlər nifrət nitqi haqqında qanunvericiliyi və ya vasitəçinin xidmət şərtlərini pozan onlayn nifrət nitqi ilə bağlı məlumat təqdim edilməsi mexanizmlərinin mövcud olmasını təmin etməlidirlər.

20-ci bəndə dair izahat:

88. Nifrət nitqinin silinməsi prosedurları və şərtləri, eləcə də bununla əlaqədar internet vasitəçilərinin üzərinə qoyulan hər hansı vəzifələr və onlara tətbiq edilən məsuliyyət qaydaları şəffaf, aydın və proqnozlaşdırıla bilən olmalıdır. Bu şəffaflığı təmin etmək üçün dövlət və ya özəl subyektlərin bu kontekstdə qəbul etdiyi istənilən qərar ən azı ümumiləşdirilmiş şəkildə və anonimləşdirilmiş formada dərc edilməlidir. Məzmunun ilkin olaraq özəl tərəflər, dövlət orqanları, avtomatlaşdırılmış alətlər və ya etibarlı nəzarətçilər tərəfindən qeydə alınıb-alınmaması da ictimaiyyətə açıqlanmalıdır.

89. Barəsində məlumat verilmiş nifrət nitqi təşkil edən məzmunu silməkdən, kontekstualaşdırmaqdan və ya prioritetləşdirməkdən imtina barədə qərardan daxili və ya xarici yoxlama mexanizminə və ya birbaşa məhkəməyə şikayət etmək mümkün olmalıdır. İstənilən halda, son nəticədə qərara müstəqil məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması üçün müraciət etmək mümkün olmalıdır. Təvsiyədə nəzərdə tutulur ki, üzv Dövlətlər bu vəzifə üçün ya məhkəmə, ya da müstəqil inzibati orqan təyin etməkdə sərbəstdirlər. Məzmunun cinayət, mülki və ya inzibati hüququ və ya vasitəçilərin xidmət şərtlərini pozmuş hesab edildiyi və buna görə də silindi, kontekstualaşdırıldığı və ya prioritetləşdirildiyi hallarda da eyni imkan təmin edilməlidir.

90. Daxili hüquqi müdafiə vasitələrinə gəldikdə, internet vasitəçiləri istifadəçilərin məhkəməyə müraciət etmək hüququnu əngəlləmədən və ya hər hansı şəkildə məhdudlaşdırmadan müstəqil tənzimləyiciyə və ya nəzarət mexanizminə şikayət etmək imkanını təmin etməlidirlər (CM/Rec(2018)2 sayılı Təvsiyənin 1.5.2-ci bəndi).

21-ci bəndə dair izahat:

91. Təvsiyənin 21-ci bəndində "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Təvsiyənin mühüm aspektlərinə diqqət yetirilir və nəzərdə tutulur ki, üzv Dövlətlər onların məsuliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazasını hazırlayarkən, şərh və tətbiq edərkən internet vasitəçiləri arasındakı əsas fərqləri nəzərə almalıdırlar (həmçinin "Məzmun moderasiyasına dair təlimat"ın 21-ci bəndinə və ona dair İzahedicə Memorandumun müvafiq hissələrinə bax). Vasitəçilərin öz platformasında mövcud olan məzmunu yaradıb-yaratmamasından və ya idarə edib-etməməsindən və yaxud alqoritmlərdən istifadə etməklə kurator və ya redaktə edən rolunu oynamasından asılı olaraq, dövlət orqanları, "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Təvsiyənin 1.3.9-cu bəndində nəzərdə tutulduğu kimi, pilləli və fərqləndirici (diferensiasiyalı) yanaşma tətbiq etməlidirlər. Onlar həmçinin məzmunun yaradılması və yayılması proseslərində vasitəçilərin oynadıqları rola uyğun olaraq müvafiq qoruma səviyyələrini, habelə vəzifə və məsuliyyətləri müəyyən etməli, eyni zamanda məlumatların internetdə yayılmasında plüralizm və müxtəlifliyi qorumaq və təşviq etmək öhdəliyinə lazımi diqqət yetirməlidirlər.

22-ci bəndə dair izahat:

92. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, üzv Dövlətlərin nifrət nitqinə məruz qalanları səmərəli şəkildə qorumaq öhdəliyi onlayn nifrət nitqinə də aiddir. İnternet vasitəsilə sürətlə və geniş şəkildə yayılan olduqca çoxlu sayda onlayn nifrət nitqinin olduğunu nəzərə alaraq, üzv Dövlətlər bu pozitiv öhdəliyin yerinə yetirilməsinə internet vasitəçilərinin töhfə vermələrini öz qanunvericilikləri vasitəsilə təmin etməlidirlər. Bundan başqa, üzv Dövlətlər internet vasitəçilərinə, xüsusən də platformalarında mövcud olan məzmunu yarıdanlara və ya idarə edənlərə və yaxud alqoritmlərdən istifadə etməklə kurator və ya redaktə edən rolunu oynayanlara potensial olaraq internetdə cinayət, mülki və ya inzibati qanunvericiliyi pozan nifrət nitqi ilə mübarizə prosesləri barədə təlimat verməlidirlər. Müxtəlif növ internet vasitəçiləri üçün müvafiq öhdəliklər, Tövsiyənin 21-ci bəndində təsvir edildiyi kimi, fərqləndirilməlidir (diferensiasiya olunmalıdır).

93. Eyni zamanda, üzv Dövlətlər təmin etməlidirlər ki, qanunverici və normativ baza həddindən artıq yüksək tələblər irəli sürülməsi ilə və ya qaydaların ayrı-seçkiliklə tətbiq edilməsi ilə nəticələnməsin. Bu xüsusən elə məzmun üçün aktualıq kəsb edir ki, həmin məzmun qanunidir, amma ola bilsin demokratik cəmiyyətdə arzuolunmazdır və həmçinin hesab edilir ki, onun insan hüquqlarına riayət edilməsi tələbinə uyğun olması gərəkdir (təfsilatlar üçün "Məzmun moderasiyasına dair təlimat"ın 14c, 28 və sonrakı bəndlərinə və ona dair İzahedici Memorandumun müvafiq hissələrinə bax). Bu səbəblərə görə üzv Dövlətlər öz qanunvericiliklərində dəqiq göstərməlidirlər ki, internet vasitəçiləri ciddi faktoloji və hüquqi qiymətləndirməyə əsaslanaraq, sonradan səlahiyyətli orqanlar tərəfindən cinayət, mülki və ya inzibati hüququ pozan məzmun kimi qiymətləndirilən məzmunu silməmək qərarına gəlsələr, məsuliyyət daşımayacaqlar, bu şərtlə ki, o daha sonra qanuni məzmun kimi tövsiyə edilmiş olsun.

94. Bu cür tənzimləmənin mühüm elementi internet istifadəçilərinin və digər maraqlı tərəflərin potensial olaraq cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş nifrət nitqi barədə məlumatı internet vasitəçilərinə asanlıqla əlçatan olan yolla çatdırması imkanının nəzərdə tutulmasından ibarətdir (yuxarıda 86-cı bəndə bax). Həmin vasitəçilərin üzərinə bu cür məlumatları tez və səmərəli şəkildə nəzərdən keçirmək və lazımı hallarda onlayn nifrət nitqinin cəld və səmərəli şəkildə silinməsinə gətirib çıxaran şəffaf prosedur vasitəsilə tədqiq etmək öhdəliyi qoyulmalıdır. Həmin məlumatlarda internet vasitəçisinin diqqətinə çatdırılan məzmunun cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş nifrət nitqi olub-olmadığını qiymətləndirə bilməsi üçün kifayət qədər informasiya olmalıdır. Məlumatların keyfiyyətini müvafiq məlumat forması hazırlamaqla yaxşılaşdırmaq olar.

95. Bu kontekstdə cinayət, mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş onlayn nifrət nitqinin mümkün qədər tez aradan qaldırılması arzu ediləndir. Araşdırmalar göstərir ki, sosial media paylaşımının ömrü çox vaxt cəmi bir neçə dəqiqə çəkir. Bu o deməkdir ki, bu cür platformalar vasitəsilə yayılan nifrət nitqinin doğurduğu zərər artıq çox qısa müddət ərzində baş verir. Bunu nəzərə alaraq üzv Dövlətlər internet vasitəçilərinin üzərinə qanunu pozan məzmunu 24 saat ərzində silmək vəzifəsi qoyublar. Digər tərəfdən, bu cür qısa müddətlər geniş faktoloji araşdırma və ya mürəkkəb hüquqi əsaslandırma tələb edən halları (qeyri-müəyyən və mürəkkəb olan halları) diqqətlə qiymətləndirmək üçün yetərli olmaya bilər. Çox vaxt dərin faktoloji və ya hüquqi qiymətləndirmə tələb edən hallar üçün daha uzun müddətlər müəyyən edilmişdir; üzv Dövlətlər həmçinin internet vasitəçilərinin belə mürəkkəb və ya qeyri-müəyyən işləri müstəqil tənzimləyici orqana göndərmələrinə icazə verirlər. Bu qurum ictimai media tənzimləyicisi kimi dövlət orqanı, insan hüquqları təsisatı və ya bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqan, bir və ya bir neçə internet vasitəçisinin təşkil etdiyi müstəqil özünü tənzimləmə orqanı və ya həm dövlət, həm də özəl qurumlar tərəfindən təşkil edilən müş-tərəf tənzimləyici orqan ola bilər (təfsilatlar üçün bax: "Məzmun moderasiyasına dair təlimat", 11-ci və sonrakı səhifələr; və "Onlayn nifrət nitqinin idarə edilməsi modelləri", Aleksandr Braun, 2020).

96. Bir çox hallarda onlayn nifrət nitqi silinir, amma bununla bağlı sübutlar qorunub saxlanılmır və hüquq-mühafizə orqanlarına ötürülmür. Bu vəziyyəti düzəltmək üçün üzv Dövlətlər tərəfindən belə bir şərt nəzərdə tutulmalıdır ki, internet vasitəçiləri potensial olaraq cinayət, mülki və ya inzibati hüququ pozan onlayn nifrət nitqinin sübutlarının qorunmasını təmin etməlidirlər ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.3.6-cı bəndinə bax). Üzv Dövlətlər həmçinin bu sübutların hüquq-mühafizə orqanlarına ötürməsi şərtlərini də aydınlaşdırmalıdırlar. Bu cür sübutların ötürülməsi səlahiyyətli orqan tərəfindən əvvəlcədən verilmiş göstəriş əsasında həyata keçirilməlidir. Həddindən artıq məlumatların emalına yol verilməməsi üçün məlumatların qorunması haqqında qanunvericiliyə və məlumatların qorunması prinsiplərinə bütün iştirakçılar riayət etməlidirlər.

97. Qeyri-müəyyən və mürəkkəb hallarda potensial qanuni məzmunun tələsik silinməsinin qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir. Tamamilə silinmə ehtimalına bu cür məzmun prioritetləşdirilə və ya kontekstualaşdırıla bilər. Bu kontekstdə prioritetləşdirmə məzmun moderatorunun və ya məzmunun yayılmasını tənzimləyən alqoritmın sözügedən məzmunu daha az prioritet verməsi deməkdir ki, bu da onun

daha az yayılmasına səbəb olacaqdır. Kontekstuallaşdırma o deməkdir ki, məzmun həmin məzmunun nifrət nitqi təşkil edə biləcəyini göstərən qeydlər birlikdə dərc edilir. Prioritetsizləşdirməyə və kontekstuallaşdırmağa həm də platformanın məsul orqanı və ya digər mexanizm tərəfindən yekun qərar qəbul edilənə qədər mütənəsiblik prinsipinə uyğun olaraq ciddilik dərəcəsi daha az olan müdaxilələr kimi baxmaq olar.

98. Üzv Dövlətlər, məsələn, müvafiq səlahiyyətlərə malik müstəqil tənzimləyici tərəfindən nəzarət edilənlə internet vasitəçilərinin mövcud qanunverici və normativ bazaya riayət etməsini təmin etməlidirlər. Qanunvericilikdə həmçinin nəzərdə tutulmalıdır ki, internet vasitəçiləri ölkədə hüquqi məsələlərdə vasitəçini təmsil edən və vasitəçinin adından istənilən bildirişləri ala bilən qanuni nümayəndə təyin edə bilərlər.

23-cü bəndə dair izahat:

99. Üzv Dövlətlər öz qanunvericiliklərində nəzərdə tutulmalıdır ki, internet vasitəçiləri nifrət nitqinə dair qanunvericilik və ya vasitəçinin xidmət şərtləri əsasında məzmunun bloklanması, silinməsi və ya prioritetsizləşdirilməsi barədə hər hansı qərarları ilə bağlı aydın izahat təqdim etməlidirlər ki, həmin qərarların təsirinə məruz qalanlar üçün şəffaflıq təmin edilmiş olsun (həmçinin "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.3.3-cü bəndinə bax). İnternet vasitəçisinin istifadəçiyə məzmun moderatoru və ya avtomatlaşdırılmış sistem tərəfindən sözügedən məzmunun bloklanması, silinməsi, kontekstuallaşdırması və ya prioritetsizləşdirilməsi barədə qəbul edilmiş qərarın əsaslandığı qanunvericilik müddəasının və ya xidmət şərtlərinin dəqiq mətnini və bəndinin nömrəsini təqdim etməsi kifayət edə bilər. Bu tələbin daha kiçik vasitəçilər üçün çox ağır olduğu ortaya çıxarsa, üzv Dövlətlər bu tələbi istifadəçinin özünün belə bir qərar üçün izahat tələb etdiyi hallarla məhdudlaşdırmağı nəzərdən keçirə bilər; bu halda izahatın kifayət qədər qısa müddət ərzində verilməsi təmin edilməlidir ki, məhkəmədə iddia qaldırılması üçün hər hansı mövcud müddətə riayət edilmiş olsun.

100. Təcrübədə bəzi internet vasitəçiləri istifadəçi hesablarını bloklayır, məsələn, nifrət nitqinin təkrar dərc edildiyi hallarda bunu edirlər. Üzv Dövlətlər bu sahəni tənzimləyən, hesabın müvəqqəti və ya daimi olaraq bloklana biləcəyi şərtləri müəyyən edən qanunvericiliyin qəbulunu nəzərdən keçirməlidir. Belə qanunvericilik həmçinin bu cür səlahiyyətlərdən hər hansı sui-istifadə hallarına qarşı təminatları özündə ehtiva etməli, hesabın müvəqqəti və ya daimi bloklanması ilə bağlı hər hansı qərarın əsaslandırılmalı olduğunu və məhkəmə orqanlarına müraciətin mümkünlüyünü nəzərdə tutulmalıdır.

101. Əgər məlumat fiziki şəxs tərəfindən deyil, hər hansı təsisat tərəfindən dərc edilirsə (bu termin geniş mənada başa düşülməlidir və məsələn, dövlət və ya özəl hüquqi şəxsləri və hər hansı digər təşkilatı və ya qurumu əhatə edə bilər), məzmunu məhdudlaşdıran hər hansı qərarın səbəbləri həmin təsisatın diqqətinə çatdırılmalıdır.

24-cü bəndə dair izahat:

102. Nifrət nitqinin hədəfində olanlar çox vaxt onlayn nifrət nitqinin müəllifini müəyyənləşdirməkdə problemlər yaşayırlar. Təqsirkarın anonimliyini səbəbindən hətta polis, prokurorluq xidmətləri və onlayn nifrət nitqi hallarının araşdırılmasına cavabdeh olan digər orqanlar çox vaxt cinayətkarı müəyyən edə və nifrət nitqi hallarını uğurla araşdırma bilmirlər. Buna görə də xidmət provayderlərindən, o cümlədən digər yurisdiksiyalardakı provayderlərdən abunəçi barədə məlumatın əldə edilməsi nifrət nitqi hallarının uğurla araşdırılması üçün önəmlidir (abunəçi barədə məlumatın anlayışı üçün Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyanın (ETS No 185) 18-ci maddəsinin 3-cü bəndinə bax). Eyni sözlər internet domenlərinin nifrət nitqi üçün istifadə edildiyi hallarda domen qeydiyyatçıları və ya reyestrləri tərəfindən saxlanılan domen adının qeydiyyat məlumatlarına da aiddir. Digər tərəfdən, internetdə anonimlik ifadə azadlığına imkan yaradılması üçün vacibdir (üst-üstə düşən hüquqlar və maraqlarla bağlı bu işə bax: *K. U. Finlandiyaya qarşı*, ərizə No. 2872/02, 2 dekabr 2008-ci il, 49-cu bənd).

103. Abunəçi barədə məlumatın təqdim edilməsi haqqında göstəriş verilməsinin əsasları ilə bağlı müddəalar Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyanın 18-ci maddəsində verilmişdir və bu və digər prosesual səlahiyyətləri tətbiq etmə dairəsi, şərtlər və zəmanətlər həmin Konvensiyanın 14 və 15-ci maddələrində öz əksini tapmışdır. Əlavə təlimatları 2017-ci ildə Kibercinayətkarlıqla mübarizə üzrə Konvensiya Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş bu sənəddə tapmaq olar: Kibercinayətkarlıqla mübarizə üzrə Konvensiya Komitəsinin 10 sayılı Təlimatı. Abunəçi barədə məlumatın təqdim edilməsi üçün göstərişlər (Budapeşt Konvensiyasının 18-ci maddəsi). Mülki və ya inzibati hüquqla qadağan edilmiş nifrət nitqi ifadə edildiyi hallarda da abunəçi barədə məlumatın tələb edilməsi üçün müvafiq prosedurlar nəzərdə tutulmalıdır.

104. Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyaya dair İzahedici Məruzənin 138-ci bəndinə əsasən, "səlahiyyətli orqan" termini ölkədaxili qanunvericiliyə əsasən konkret cinayət üzrə araşdırma və ya məhkəmə icraatı

ilə bağlı sübutların toplanması və ya təqdim edilməsi məqsədilə prosesual hərəkətlərin icrası barədə əmrlər, sanksiyalar vermək və ya həmin hərəkətləri icra etmək səlahiyyəti verilmiş məhkəmə, inzibati və ya digər hüquq-mühafizə orqanını bildirir, hərçənd ki, bu, Avropa Şurasına üzvü olan dövlətlər üçün məcburi şərt deyil. Nazirlər Komitəsi tərəfindən 17 noyabr 2021-ci ildə təsdiq edilmiş və 2022-ci ilin may ayında imzalanmaq üçün açıq elan olunması gözlənilən Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyanın İkinci Əlavə Protokolu abunəçi barədə məlumatın təqdim edilməsi üçün digər ölkələrin xidmət provayderləri ilə birbaşa əməkdaşlığı (7-ci maddə) və domen adının qeydiyyatı haqqında məlumatın açıqlanmasını nəzərdə tutur (6-cı maddə). Konvensiyada nəzərdə tutulan tədbirlər kimi bu tədbirlər də əhatə dairəsinə görə məhduddur (onlar konkret cinayət üzrə araşdırmalara və məhkəmə icraatlarına şamil edilir) və onlar həyata keçirilərkən qanunun aliliyinə (13-cü maddə) və məlumatların qorunmasına dair zəmanətlərə (14-cü maddə) riayət edilməlidir. Bundan əlavə, onlar Tərəflərin ölkədaxili insan hüquqları və qanunun aliliyi tələblərinə və ya konstitusiyaya tələblərinə riayət etməsinə imkan yaradan bəyanat və qeyd-şərtlər təqdim etməsinə imkan verir.

105. "İnsan hüquqlarına dair Avropa hüququ və beynəlxalq hüquq", digər sənədlərlə yanaşı, İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasından və Avropa Şurasının Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında Konvensiyasından, habelə müvafiq hallarda Məlumatların qorunmasına dair Aİ-nin 2016/679 sayılı Ümumi Rəqlamentindən (GDPR) ibarətdir.

25-ci bəndə dair izahat:

106. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinə dair milli qanunvericiliyə uyğun olaraq məhdudlaşdırılmış məzmun haqqında təfsilatlı verilənləri və informasiyaları ictimaiyyətə təqdim etməli və qanunla müvafiq internet vasitəçilərindən şəffaflıq hesabatları hazırlamalarını və dərc etmələrini tələb etməlidirlər. Həmin hesabatlar ifadə azadlığına qoyulan məhdudiyyətlərlə bağlı şəffaflığın təmin edilməsi məqsədinə xidmət edir və dövlət orqanları və internet vasitəçiləri tərəfindən qoyulan məhdudiyyətlərin Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndi baxımından zəruri və mütənasib olub-olmadığının mütəmadi qiymətləndirilməsi üçün əsas rolunu oynayır (bax: ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 1.2.3-cü bəndi; və "Məzmun moderasiyasına dair təlimat", 39–44-cü bəndlər). Bu hesabatlılıq həm də məzmun moderasiyasının ayrı-seçkilik olmadan həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədinə xidmət edir.

107. Üzv Dövlətlər tərəfindən dərc edilən hesabatlarda mümkün qədər aşağıdakılar haqqında məlumat olmalıdır: qorunan kateqoriyalara aid qruplar; nifrət nitqinin müxtəlif təzahürləri; polis, prokurorluq, məhkəmə orqanları tərəfindən cinayət qanunvericiliyinə uyğun olaraq baxılmış işlər və aparılmış araşdırmalar, ittiham aktı, hökm və məzmun məhdudiyyətləri baxımından onların nəticələri haqqında ayrı-ayrı statistik məlumatlar; mülki və inzibati hüquq əsasında məhkəmə orqanları tərəfindən baxılmış işlər; məzmunun məhdudlaşdırılmasının cinayət, mülki və ya inzibati hüquqa, yoxsa internet vasitəçisinin xidmət şərtlərinə əsaslanması; məzmunun məhdudlaşdırılması üçün onlayn platformalara göndərilən sorğuların sayı, xarakteri və hüquqi əsasları; həmin sorğular nəticəsində görülmüş tədbirlər; qarşılıqlı hüquqi yardım müqavilələrinə əsaslanan məzmun məhdudiyyətləri; məlumatların qorunmasına dair qanun və prinsiplərə əməl edilməsi üçün görülən tədbirlər; nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərin və nifrət nitqini dərc edən şəxslərin kateqoriyaları; habelə nifrət nitqinin artmasına təkan verən hər hansı əsas amillər, məsələn, nifrət nitqi dalğalarına səbəb ola biləcək seçki kampaniyaları və ya digər tədbirlər (təfsilatlar üçün Polis fəaliyyətlərində irqçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizəyə dair ECRI-nin 11 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 12-ci bəndinə və ona dair İzahedici Memorandumun 12-ci, 65-ci və sonrakı bəndlərinə və "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 3-cü bəndinə və ona dair İzahedici Memorandumun 72-ci və sonrakı bəndlərinə bax).

108. İnternet vasitəçilərinin hesabatlarında, digər məsələlərlə yanaşı, aşağıdakılar yer almalıdır: qorunan kateqoriyalara aid qruplar; nifrət nitqinin müxtəlif təzahürləri; məzmunun hansı əsasla silinməsi (mülki, inzibati və ya cinayət hüququ, yoxsa xidmət şərtləri əsasında); məzmunun məhdudlaşdırılması üçün səlahiyyətli orqanlardan alınan bütün sorğuların sayı, xarakteri və hüquqi əsasları; nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərin və nifrət nitqini dərc edən şəxslərin kateqoriyaları; nifrət nitqinin baş verməsinə təkan verən əsas amillər (yuxarıya bax); məzmun moderatorlarının sayı və onlar üçün keçilən təlimlər barədə informasiya, o cümlədən istifadə edilən texnologiyalar, avtomatlaşdırılmış sistemlər və meyarlar, nifrət nitqinin aşkarlanması və bu cür halların məzmun moderasiyası və tövsiyə sistemləri vasitəsilə ardan qaldırılması üçün lazım olan müddət haqqında məlumat; habelə məlumatların qorunmasına dair qanun və prinsiplərə riayət edilməsi üçün görülmüş tədbirlər. Bundan başqa, üzv Dövlətlər internet vasitəçilərindən məlumatları uyğun formatda ictimaiyyətə təqdim etmələrini və onları akademik tədqiqatçılar, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və digər müvafiq maraqlı tərəflər arasında fəal şəkildə yaymalarını tələb etməlidirlər (təfsilatlar üçün həmçinin "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.2.3 və 2.2.4-cü bəndlərinə bax).

109. Üzv Dövlətlər daha iri internet vasitəçilərinə nisbətən daha kiçik internet vasitəçilərinə daha yüngül hesabat öhdəliklərinin şamil olunmasını, habelə hesabat vermə öhdəliklərinin öz platformalarındakı məzmunu yaradan və ya idarə edən və yaxud alqoritmlərin istifadəsi də daxil olmaqla kurator və ya redaktə edən rolunu oynayan internet vasitəçilərinə şamil olunmasını nəzərdə tutmalıdırlar.

26-cı bəndə dair izahat:

110. Üzv Dövlətlər müstəqil orqanların (məsələn, bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlar və ya milli insan hüquqları təsisatları) digər maraqlı tərəflərlə birlikdə mövcud məzmun moderasiyası sistemlərinin təsirini mütəmadi olaraq qiymətləndirməsini təmin etməlidirlər. Onlar mövcud sistemlərin, o cümlədən avtomatlaşdırılmış sistemlərin nifrət nitqinin hədəfində olan şəxsləri səmərəli müdafiə edib-etməməsi və həmin sistemlərin internetdə məzmun dərc edənlərin ifadə azadlığı hüququna münasibətdə müvafiq balansı gözləməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Həmçinin mövcud sistemlərin irəli sürülən tələblərin həddindən artıq aşağı və ya həddindən artıq yüksək olması risklərini daşıyıb-daşımaması və mövcud daxili və xarici şikayət mexanizmlərinin müvafiq nəticələrə gətirib çıxarması və ya çıxarmaması məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir (həmçinin "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 1.1.4 və 1.1.5-ci bəndlərinə bax). Tövsiyənin 25-ci bəndində qeyd olunan hesabatlar bu qiymətləndirmələr üçün mühüm əsasdır.

111. Bu kontekstdə üzv Dövlətlər məzmun məhdudiyətlərinin əsaslı olub-olmadığını və məlumatların qorunmasına dair qanunlara və prinsiplərə riayət edilib-edilmədiyini müəyyən etmək üçün məhkəmə baxışına təqdim edilməyən nifrət nitqinə aid işlərin reprezentativ nümunələrinin mütəmadi olaraq qiymətləndirilməsini nəzərdə tutmalıdırlar.

112. Həmin qiymətləndirmələrin nəticələrinə əsasən, səlahiyyətli orqanlar və digər maraqlı tərəflər onlayn nifrət nitqinin aşkar edilməsini, barəsində məlumat verilməsini və emal edilməsini təkmilləşdirmək, eyni zamanda əsassız məzmun məhdudiyətlərinin və həddindən artıq yüksək tələblərin səbəblərini aradan qaldırmaq məqsədilə hüquqi bazanı və mövcud məzmun moderasiyası sistemlərini təkmilləşdirmək üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər.

27-ci bəndə dair izahat:

113. Bu bənd üzv Dövlətləri onlayn mediadan müəyyən ağırlıq dərəcəsinə çatan nifrət nitqini yaymamalarını qanunla tələb etməyə çağırır. Həmçinin müstəqil məhkəmə nəzarətinin mövcud olması şərti ilə, qanunvericilik üçüncü şəxslərin paylaşımalarının onlayn media tərəfindən xüsusi olaraq öz platformalarındakı şərhlər bölümündə və digər interaktiv və ya müştərək onlayn məkanlarda, məsələn, nəşrlərinin yerləşdirildiyi internet saytlarına inteqrasiya olunmuş bloqlarda yerləşdirilməsini təmin etməlidir. Bu, yuxarıda adı çəkilən "Delfi AS" Estoniyaya qarşı məhkəmə işi üzrə qərarın 115–117-ci bəndlərində qeyd edilən konkret hallarla bağlı Məhkəmənin gəldiyi nəticələrə uyğun olmalıdır (həmçinin bax: "Medianın yeni anlayışına dair" Avropa Şurasının CM/Rec(2011)7 sayılı Tövsiyəsi; və "İnternet istifadəçiləri üçün insan hüquqlarına dair təlimat" haqqında CM/Rec(2014)6 sayılı Tövsiyə).

3. ƏSAS SUBYEKTLƏRƏ ÜNVANLANAN TÖVSIYƏLƏR

114. Tövsiyənin bu fəslə demokratik cəmiyyətlərdə, xüsusən də ictimai müzakirələrin aparılmasında mühüm rol oynayan və beləliklə, nifrət nitqinin qarşısının alınmasına və onunla mübarizəyə xüsusi və əhəmiyyətli töhfələr vermək iqtidarında olan seçilmiş əsas subyektlərə ünvanlanır. Bu subyektlərin hamısı nifrət nitqini tənzimləyən cari qanunvericiliyə riayət etməlidir, eyni zamanda onların üzərinə oynadıqları xüsusi rollardan irəli gələn xüsusi öhdəlik və vəzifələr düşür.

Dövlət məmurları, seçkili orqanlar və siyasi partiyalar

28 və 29-cu bəndlərə dair izahat:

115. Bu Tövsiyənin məqsədləri üçün "dövlət məmurları" termini qanunverici, hökumət, məhkəmə və digər dövlət orqanlarının üzvlərini əhatə edir. Dövlət məmurları nəinki nifrət nitqindən istifadə etməkdən, onu dəstəkləməkdən və ya yaymaqdan çəkinməli, həm də nifrət nitqinin aradan qaldırılmasında və onunla mübarizədə müsbət rol oynamağı və buna görə də bütün müvafiq hallarda onu pisləməyə təşviq edirlər.

116. Eyni zamanda, dövlət məmurları və siyasətçilər yadda saxlamalıdırlar ki, heç bir tənqidi çıxışı nifrət nitqi kimi damğalamağa meyl göstərməməlidirlər. İfadə azadlığı təkcə müsbət qəbul edilən, yaxud təhqiramiz

sayılmayan və ya əhəmiyyətsiz kimi qiymətləndirilən məlumat və ya ideyalara deyil, həm də dövləti və ya əhalinin hər hansı bir hissəsini incik salan, şoka salan və ya narahat edən məlumat və ya ideyalara da şamil edilir (yuxarıda adı çəkilən *Həndisayd Birləşmiş Krallıq qarşı iş* üzrə qərarın 49-cu bəndi).

117. Səlahiyyət sahibi olduqlarını nəzərə alsaq, siyasətçilər və digər yüksək vəzifəli dövlət məmurları nitqlərini yaymaq üçün daha geniş imkanlara malikdirlər. Siyasi nifrət nitqi həm də dözümsüz və qərəzli davranışı təkrarlamaq imkanına sahib olduğunu hesab edən potensial hüquqpozanlara daha çox təsirə malik olur. *Ərbakan Türkiyəyə qarşı məhkəmə işində* (ərizə No. 59405/00, 6 iyul 2006-cı il tarixli qərar, 56-cı bənd) Məhkəmə qərara aldı ki, siyasətçilərin öz çıxışlarında dözümsüzlüyü təşviq edən şərhlər verməkdən çəkinmələri çox vacibdir.

118. Həqiqətən də siyasətçilər nifrət nitqindən və damğalayıcı ifadələrdən istifadə etməmək və onların başqaları tərəfindən istifadəsini dərhal və birmənalı şəkildə pisləmək kimi həm siyasi öhdəlik, həm də mənəvi məsuliyyət daşıyırlar, çünki susmaq onu bəyənmək və ya dəstəkləmək kimi başa düşülə bilər. Onların malik olduğu ifadə azadlığının daha geniş müdafiəsi həm də bu sahədə onların məsuliyyətini gücləndirir ("Nifrət nitqi və dözümsüzlüklə mübarizədə siyasi liderlərin rolu və vəzifələri haqqında" AŞPA-nın 2275(2019) sayılı Qətnaməsinin, 5-ci bəndi; bununla bağlı həmçinin bax: *Sançes Fransaya qarşı*, ərizə No. 45581/15, 2 sentyabr 2021-ci il³).

119. Seçkiqabağı dövrlərdə nifrət nitqi hallarına xüsusi diqqət yetirilməlidir, belə ki, siyasi oponentlər, eləcə də onların seçici auditoriyası arasında bu hallar əhəmiyyətli dərəcədə genişlənilir. Seçkiqabağı dövrdə seçkidəki namizədlərin mövqeləri daha sərt olur və şüarlar ağılabatan arqumentlər üzərində üstünlük təşkil edir. Bundan sonra irqçi və ksenofobiya xarakterli çıxışların təsiri daha böyük və zərərli olur (yuxarıda adı çəkilən *Fere Belçikaya qarşı iş* üzrə qərar, 76-cı bənd). Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə xatırladır ki, siyasətçilərin ictimai çıxışlarında dözümsüzlüyü təşviq edə biləcək fikirləri yaymaqdan çəkinmələri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onlar Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində təsbit olunmuş öhdəlik və vəzifələrə riayət etməli və xüsusilə seçki kontekstində demokratiyanın və onun prinsiplərinin müdafiəsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər (yuxarıda adı çəkilən *Sançes Fransaya qarşı iş* üzrə qərar, 89-cu bənd).

120. Siyasətçiləri və siyasi partiyaları nifrət nitqinə qarşı mübarizəyə və onu qınamağa təşviq etməyə səy göstərərək parlamentlər, digər seçkili orqanlar və siyasi partiyalar Avropa siyasi partiyalarının qeyri-irqçi cəmiyyət uğrunda Xartiyasının yenidən baxılmış versiyasının daha geniş dərk olunmasını və ona daha geniş riayət edilməsini təşviq etməlidirlər. O, 2017-ci ildə Avropa Şurasının Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresi tərəfindən qəbul edilmişdir. Nifrət nitqinə qarşı xüsusi siyasət hazırlayarkən üzv Dövlətlər həm də "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsindən ilhamlana və onu rəhbər tuta bilərlər.

İnternet vasitəçiləri

121. İnternet vasitəçiləri bütün dünyada insanların bir-biri ilə ünsiyyət qurmasına və məlumat mübadiləsi aparmasına imkan yaradılmasında mühüm rol oynayırlar. Onlar milli və beynəlxalq səviyyədə kifayət qədər güclü subyektlərə çevrilmişlər və insan hüquqlarına, əsas azadlıqlara və demokratiyaya getdikcə daha çox həlledici təsir göstərilir. Məsələn, onlar şəxsi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi də daxil olmaqla məzmunu tənzimləyir və təsnifləşdirir və bununla da istifadəçilərin media üsulları ilə müqayisə oluna bilən qaydada onlayn məlumatlar əldə etməsinə təsir göstərir və ya nəşriyyatçıların funksiyalarına bənzər digər funksiyaları yerinə yetirirlər ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 5-ci bəndinə bax).

122. İnternet vasitəçiləri tərəfindən idarə olunan sistemlərdə onlayn nifrət nitqinin yayılması və hədəf aldığı şəxslərə və qruplara vurduğu zərər nəzərə alınaraq, getdikcə daha çox dərk edilir ki, özlərinin müvafiq platformalarında nifrət nitqini məhdudlaşdırmaları üçün internet vasitəçilərinin insan hüquqları sahəsində korporativ məsuliyyətinin müəyyən edilməsinə ehtiyac var.

3. Konvensiyanın 43 və 44-cü maddələrinə əsasən, Palatanın bu qərarı yekun qərar deyil. O, 17 yanvar 2022-ci ildə Böyük Palataya göndərilib. Onun elan edilməsindən sonra üç aylıq müddət ərzində istənilən tərəf işin Məhkəmənin Böyük Palatasına göndərilməsini tələb edə bilər. Əgər belə bir müraciət edilərsə, beş hakimdən ibarət kollegiya işin əlavə olaraq araşdırılmalı olub-olmadığına baxır. Qərar müsbət olarsa, Böyük Palata iş üzrə dinləmə keçirir və yekun qərar çıxarır. İşin Böyük Palataya göndərilməsi barədə müraciət rədd edilərsə, Palatanın qərarı həmin gün qüvvəyə minir. Qərar qüvvəyə mindikdən sonra icrasına nəzarət edilməsi üçün Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinə göndərilir. İcra prosesi haqqında əlavə məlumatı burada tapa bilərsiniz: www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution.

30-cu bəndə dair izahat:

123. "İnsan hüquqları və biznesə dair" CM Rec (2016)3 sayılı Tövsiyəyə uyğun olaraq, üzv Dövlətlər BMT-nin "Biznes və insan hüquqları üzrə rəhbər prinsiplər"ini səmərəli şəkildə tətbiq etməli və yurisdiksiyalarında yerləşən və ya fəaliyyət göstərən bütün kommersiya müəssisələrinin qüvvədə olan bütün qanunlara və insan hüquqlarına riayət etmələrini təmin etməlidirlər ("İnsan hüquqlarına riayət edilməsi üçün korporativ məsuliyyət"). Bu o deməkdir ki, onlar başqalarının insan hüquqlarını pozmamalı və məşğul olduqları fəaliyyətlərini insan hüquqlarına mənfi təsirlərini aradan qaldırmalıdırlar.

124. Bu, dövlətin insan hüquqları sahəsində öhdəliklərini yerinə yetirmək iqtidarında və ya istəyində olmasından asılı olmayaraq internetdə mövcud olan nifrət nitqinin müxtəlif səviyyə (Tövsiyəyə Əlavənin 3-cü bəndinə bax) və təzahürlərinə (bu İzahedici Memorandumun 18-ci bəndinə bax) qarşı hərtərəfli mübarizə aparmaq vəzifəsini doğurur və həcmindən, mənsub olduğu sektordan, əməliyyat kontekstindən, mülkiyyət strukturundan və ya xarakterindən asılı olmayaraq internet vasitəçilərinə şamil edilir ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.1.1-ci bəndinə bax). Bununla belə, onlayn nifrət nitqi ilə mübarizə vasitələri təqdim edilən xidmətlərin insan hüquqlarına təsirinin ciddilik dərəcəsinə uyğun olaraq nizamlanmalıdır (Tövsiyəyə Əlavənin 3 və 4-cü bəndlərinə və "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.1.1 və 2.1.2-ci bəndlərinə bax). Bundan başqa, dövlət orqanları tərəfindən internet vasitəçilərinə ünvanlanan məzmunu girişin məhdudlaşdırılması (o cümlədən məzmunun bloklanması və ya silinməsi) və ya ifadə azadlığı hüququnun məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxara biləcək hər hansı digər tədbir haqqında hər hansı sorğu, tələb və ya digər hərəkətlər qanunla nəzərdə tutulmalı, Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulan qanuni məqsədlərdən birini daşımamalı, demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalı və qarşıya qoyulan məqsədə mütənasib olmalıdır ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 1.3.1. və 1.3.5-ci bəndləri). Əgər daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq internet vasitəçilərindən insan hüquqları normalarını və standartlarını pozmuş hesab edilən məzmunu ləğv etmələri tələb olunarsa, onlar sorğunun geri götürülməsinə və ya dəyişdirilməsinə çalışmalı, milli qanunvericilik normaları ilə bağlı mübahisə açmaq üçün hüquqi imkanları araşdırmalı və maraqlı tərəflərdən kömək istəməlidirlər.

31-ci bəndə dair izahat:

125. Tövsiyənin 31-ci bəndində qeyd edilən insan hüquqları normaları və standartları İzahedici Memorandumun 15 və 44-cü bəndlərində göstərilən siyahını; habelə Məhkəmənin müvafiq presedent hüququnu; Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyanı (ETS No. 185) və müvafiq hallarda onun Əlavə Protokolunu (ETS No. 189); "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsini; MSHBP-nin 19-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş fikir və ifadə azadlığına dair İnsan Hüquqları Komitəsinin 34 sayılı Ümumi şərhini; İrqi nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair CERD/C/GC/35 sayılı Ümumi tövsiyəni; Ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya zorakılığa təhrik edən milli, irqi və ya dini nifrətin təbliğinin qadağan olunmasına dair Rabat Fəaliyyət Planını; və BMT-nin xüsusi prosedurları üzrə mandat sahiblərinin, xüsusən Fikir və ifadə azadlığı hüququ üzrə Xüsusi Məruzəçinin tövsiyələrini özündə ehtiva edir.

126. Onlayn nifrət nitqinə dair beynəlxalq və milli hüquqi bazaya uyğun olaraq, internet vasitəçiləri məzmun moderasiyası və məlumatların emalı ilə bağlı öz xüsusi siyasət və şərtlərini tərtib etməli və onları xidmət şərtlərində aydın şəkildə ifadə etməli və bütün istifadəçilər onların platformalarından və sistemlərindən istifadə etməzdən əvvəl bunlarla razılaşmalıdırlar. Həmin siyasətlərdə və xidmət şərtlərində məlumatların mühafizəsi qaydalarına hörmət edilməlidir (bax: Avropa Şurasının Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qoruması haqqında Konvensiyanı (ETS No. 108) və Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qoruması haqqında Modernləşdirilmiş Konvensiya (108+ Konvensiyanı).

127. Onlayn nifrət nitqinə gəldikdə, bir çox internet vasitəçiləri öz qanuni öhdəliklərinə, insan hüquqları sahəsində vəzifələrinə və beynəlxalq və milli hüquqi bazaya riayət edilməsi barədə getdikcə artan ictimai çağırışlara cavab olaraq qaydalar qəbul etmiş və infrastruktur və mexanizmlər yaratmışlar ki, bunlar da istifadəçilərin potensial təhqiramiz məzmunu qeydə almalarına imkan yaradır və onlar baxılmaq üçün sonradan məzmun moderatorlarına ötürülür. Bu məzmun moderasiyası siyasətləri məzmun moderatorları tərəfindən və bu məzmunun qanuni tələblərə və internet vasitəçisinin xidmət şərtlərinə uyğun olub-olmamasını qiymətləndirən avtomatlaşdırılmış məzmun moderasiyası alətləri tərəfindən tətbiq edilir. İnternet vasitəçiləri məzmunun moderasiyası üçün və işçilərin layiqli iş şəraiti üçün kifayət qədər işçi qüvvəsinin işə götürülməsini təmin etməlidirlər (həmçinin "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.3.4-cü bəndinə bax).

128. İnsan hüquqlarına riayət edilməsi ilə bağlı korporativ məsuliyyətlərini yerinə yetirmək üçün internet vasitəçiləri alqoritmik sistemlərin işlənilib hazırlanması və tətbiqi prosesində, məzmun moderasiyası siyasətlərində və öz nəzarət mexanizmləri barədə qərarların qəbul edilməsində insan hüquqları normalarının və standartlarının tələblərini rəhbər tutmalıdırlar. Hüquqi müdafiənin obyektlərinə təsir və potensial zərər nə qədər çox olarsa və insan hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün xidmətlərin dəyəri nə qədər yüksək olarsa, vasitəçinin öz xidmət şərtlərini, vasitəçi toplumunun standartlarını və etik kodekslərini işləyib hazırlayarkən və tətbiq edərkən istifadə etməli olduğu ehtiyat tədbirləri bir o qədər çox olar. Bunu təhqirəmiz ifadələrin və təsvirlərin, nifrət və zorakılığa təhrik yayılmasının qarşısını almaq məqsədi üçün etmək lazımdır ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.1.2-ci bəndinə və Alqoritmik sistemlərin insan hüquqlarına təsirinə dair CM/Rec(2020)1 sayılı Tövsiyəyə bax).

129. İnsan hüquqları və nifrət nitqi ilə mübarizə sahəsində internet vasitəçilərinin siyasətinin şəffaflığı məzmun moderasiyasında həqiqətən insan hüquqlarına riayət edildiyini və istifadəçilərin hansı davranışa icazə verildiyi və hansına icazə verilmədiyini barədə səmərəli şəkildə məlumatlandırılmasını daxili və xarici qiymətləndirmə vasitəsilə təmin etmək üçün zəruridir (bu İzahedici Memorandumun 47 və sonrakı, həmçinin 106 və sonrakı bəndlərinə bax; təfsilatlar üçün "Məzmun moderasiyasına dair təlimat"ın 40-cı bəndinə bax).

130. İnsan hüquqları və nifrət nitqinə aid siyasətin mümkün qədər şəffaflığını və əlçatanlığını təmin etmək üçün internet vasitəçiləri qanunvericiliyə, Məhkəmənin presedent hüququna və Tövsiyənin 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuş meyarlara tam riayət etməklə öz xidmət şərtlərini işləyib hazırlamalıdırlar. Onların xidmət şərtlərinə cinayət, mülki və ya inzibati hüququ və ya onların xidmət şərtlərini pozan nifrət nitqinin qiymətləndirilməsi, moderasiyası və məhdudlaşdırılması standartları daxil edilməlidir. Bundan başqa, onlar bütün müvafiq qaydaları dərc etməli və şikayət prosedurları və üsulları barədə, habelə onlarda edilən hər hansı dəyişikliklər haqqında məlumat verməli və onları lazımi hallarda və mümkün qədər bütün müvafiq dillərdə, o cümlədən regional və azlıqların dillərində ictimaiyyətə təqdim etməlidirlər. Bundan əlavə, internet vasitəçiləri tövsiyə sistemlərində istifadə olunan parametrlərlə bağlı şəffaflığa riayət etməli və bununla bağlı hər hansı dəyişikliklər barədə istifadəçiləri lazımi qaydada, başa düşülən şəkildə və vaxtında məlumatlandırmalıdırlar (təfsilatlar üçün "Məzmun moderasiyasına dair təlimat"ın 20 və 40-cü bəndlərinə bax).

131. İnternet vasitəçiləri adi oxucunun onların xidmət şərtlərini, qaydalarını və standartlarını başa düşməsinə və onların praktiki tətbiqinin nəticələrini öncədən görə bilməsini təmin etməlidirlər. Buna görə də internet vasitəçilərinə tövsiyə olunur ki, qanunvericiliyi və ya onların xidmət şərtlərini pozan nifrət nitqinə aid nümunələr təqdim etsinlər.

132. Nifrət nitqinin silinməsi mexanizmlərinin şəffaflığını artırmaq üçün internet vasitəçiləri onların silinməsi ilə bağlı hərtərəfli və təsnifləşdirilmiş məlumatları, o cümlədən nifrət nitqinin növləri və formaları və nifrət nitqi yaradan istifadəçilərin kateqoriyaları (yəni fərdlər və dövlət və ya qeyri-dövlət subyektləri) haqqında məlumatları əhatə edən dövrü onlayn hesabatlar dərc etməlidirlər. İnternet vasitəçiləri bu cür məlumatları akademik tədqiqatçılar, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, əməkdaşlıq şəbəkələri, qeyri-hökumət təşkilatları, tədqiqat mərkəzləri və digər müvafiq maraqlı tərəflər arasında yaymalıdırlar.

32-ci bəndə dair izahat:

133. Potensial nifrət nitqinin moderasiyası üçün siyasətlər Tövsiyənin 4-cü bəndində sadalanan meyarlar və onların qarşılıqlı əlaqəsi əsasında işlənilib hazırlanmalıdır (təfsilatlar üçün İzahedici Memorandumun 32–35-ci bəndlərinə bax).

134. Məzmunu silmək və ya silməmək kimi ikili seçimdən savayı, məzmun moderasiyası bir sıra alətlər təklif edir ki, bunlar da statusun (prioritetliyin) müvəqqəti və ya daimi olaraq aşağı endirilməsindən, demonetizasiyadan və ya nitqin problemlə kimi qeydə alınmasından ibarətdir ("Məzmun moderasiyasına dair təlimat"ın 13-cü bəndinə bax). Onlayn nifrət nitqinə mütənasib cavab reaksiyası kimi istifadə edilən digər alətlər məzmunun əhatə dairəsini daraltmaqdan, nifrət nitqi barədə məlumat verməni təşviq edən təşəbbüslərə, o cümlədən təhsil sahəsindəki bu cür təşəbbüslərə dəstək verməkdən, əks və alternativ nitqi dəstəkləməkdən, insan hüquqlarını, demokratik dəyərləri və qruplararası anlaşmanı təşviq etməkdən ibarətdir. Bu cür alətlər xüsusilə Konvensiyaya əsasən qanunla məhdudlaşdırılmaq üçün yetərli ağırlıq dərəcəsinə çatmayan təhqirəmiz və zərərli ifadə növlərinə tətbiq edilə bilər (Tövsiyənin 3.2-ci bəndinə bax).

33-cü bəndə dair izahat:

135. Süni intellekt alətlərinin və avtomatlaşdırılmış alqoritmik sistemlərin qərəzli ola və ya digər zəif cəhətlərə malik ola biləcəyini nəzərə alaraq, insan hüquqlarını, demokratiyanı və qanunun aliliyini qorumaq üçün lazım olduqda insan müdaxiləsinin mümkünlüyünü təmin etməkdən ötrü insan nəzarəti mexanizmləri

yaradılmalıdır (Avropa Şurasının Süni İntellekt üzrə Xüsusi Komitəsi (CAHAI), "Texniki-iqtisadi əsaslandırma", CAHAI(2020)23, 104-cü bənd).

136. Məzmun moderasiyasında müvafiq hüquqi, yerli, mədəni, sosial-siyasi və tarixi kontekstlərin spesifik xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasını təmin etmək üçün internet vasitəçiləri onlayn nifrət nitqinin hədəf aldığı qrupların nümayəndələrini məzmun moderasiyasının hazırlanmasına və davamlı olaraq qiymətləndirilməsinə cəlb etməlidirlər. Onlar özlərinin məzmun moderasiyası alətlərini və praktikalarını planlaşdırarkən, hazırlayarkən və tətbiq edərkən bu cür qrupların problemlərini lazımi şəkildə nəzərə almalıdırlar ki, bunda da məqsəd platformalarındakı bütün nifrət nitqi hallarının aşkar edilməsini və aradan qaldırılmasını təmin etməkdən ibarətdir.

137. Lazımi hallarda məzmun moderasiyası yerli mədəniyyətlərin və icmaların məzmun moderasiyası ilə bağlı faktiki qərarların qəbulunda lazımi qaydada təmsil olunmasını təmin etmək və məzmun moderatorlarına müvafiq təcrübə toplamaq imkanı vermək üçün mərkəzsizləşdirilməlidir. İnternet vasitəçiləri əhatə etdikləri bütün coğrafi ərazilərdə məzmun moderasiyası işinə adekvat insan resursları ayırmalıdırlar. Məzmun moderasiyasını mərkəzsizləşdirmək səylərində internet vasitəçiləri dövlətlərarası münasibətlərdəki gərginliyi nəzərə almalıdırlar.

34-cü bəndə dair izahat:

138. İnternet vasitəçiləri potensial nifrət nitqinin lazımi qaydada qiymətləndirilməsinə imkan yaratmaq üçün yetərli sayda məzmun moderatorunu işə götürməlidirlər.

139. Məzmun moderatorlarının qərəzsizliyi onların məzmunun moderasiyasına yanaşmasının şəffaflığına və obyektivliyinə (yəni qərəzliliyin olmamasına) xələl gətirə biləcək hər hansı amilin, məsələn, məzmun barədə məlumat verən və ya məzmunu dərc edən şəxslə onların əlaqəsinin aradan qaldırılması üçün vacibdir.

140. Məzmun moderatorları nifrət nitqinə dair beynəlxalq və milli insan hüquqları standartları və qanunvericilik haqqında, vasitəçilərin xidmət şərtləri və daxili standartları ilə onların əlaqəsi barədə, habelə münaqişə hallarında görülməli tədbirlər haqqında adekvat ilkin və davamlı təlimlərlə təmin edilməlidirlər. Bu cür təlim təşkilat daxilində və ya xaricində, o cümlədən vasitəçilər assosiasiyaları vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Təlimin əhatə dairəsi vasitəçilərin rolunun əhəmiyyətinə və onların hərəkətlərinin istifadəçilərin ifadə azadlığından istifadə etmək imkanlarına göstərdiyi təsirə uyğun olmalıdır ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.3.4-cü bəndinə bax). Nifrət nitqi ilə bağlı hər hansı təlim məzmun moderatorlarının müvafiq yerli, mədəni, sosial-siyasi və tarixi kontekstlər barədə, eləcə də müvafiq dillər, xüsusən də azlıqların dilləri haqqında düzgün anlayışa malik olmasını təmin etməli və müvafiq linqvistik nüanslara dair hərtərəfli və müasir biliklər təqdim etməlidir.

141. Məzmun moderatorları, etibarlı nəzarətçilər və faktları yoxlayanlar həm insani, həm də alqoritmik sistemlərdən istifadə edirlər. Buna görə də internet vasitəçiləri istifadəçilərə münasibətdə qərarların alqoritmik sistem vasitəsilə qəbul edilib-edilməyəcəyini, o cümlədən məzmun kurasiyasının fərdiləşdirilmiş qaydada həyata keçirilib-keçirilməyəcəyini istifadəçilərə lazımi qaydada açıqlamaladırlar (bununla bağlı "Alqoritmik sistemlərin insan hüquqlarına təsirləri haqqında" CM/Rec (2020)1 sayılı Tövsiyəyə bax).

142. Məzmun moderatorları daim zərərli məzmunla qarşılaşdıqları üçün onların iş şəraitinə və psixoloji sağlamlığına diqqət yetirilməlidir. Buna görə də internet vasitəçiləri məzmun moderatorlarının müvafiq psixoloji yardıma çıxışının olmasını təmin etməlidirlər (təfəsilatlar üçün "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.3.4-cü bəndinə bax). İnternet vasitəçiləri məzmun moderasiyası işini əmək qanunvericiliyi fərqli və daha az qoruyucu xarakterli ola bilən başqa bir ölkədə yerləşən üçüncü tərəflərə həvalə etdikdə də bu standartları təmin etməlidirlər ("Məzmun moderasiyasına dair təlimat"ın 34-cü bəndinə bax).

35-ci bəndə dair izahat:

143. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları milli hakimiyyət orqanlarının və internet vasitəçilərinin nifrət nitqi siyasətlərinin və praktikalarının təkmilləşdirilməsinə töhfə vermək üçün etibarlı və adekvat məlumatlara çıxış imkanına malik olmalıdırlar ("Məzmun moderasiyasına dair təlimat"a bax).

144. İnternet vasitəçiləri və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında səmərəli əməkdaşlıq onlardan tələb edilir ki, "məlumatları paylaşmaq və müzakirə etmək və insan hüquqlarının istifadəsinə və həyata keçirilməsinə və bununla bağlı hüquqi və siyasət məsələlərinə təsir göstərən, internet vasitəçiləri ilə əlaqəli olan yeni texnoloji inkişafdan məsuliyyətli istifadəni təşviq etmək məqsədilə mütəmadi, əhatəli və şəffaf dialoqda iştirak

etsinlər" ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 12-ci bəndinə bax) və bu sözlər nifrət nitqi ilə mübarizə sahəsində dialoqa da aiddir.

145. Bu əməkdaşlığın məqsəd və hədəfləri, eləcə də dialoqda iştirak edən tərəflərin vəzifə və öhdəlikləri dəqiq müəyyən edilməli və onlayn mühitin sürətlə dəyişən xarakteri nəzərə alınmalıdır.

146. Nifrət nitqi ilə mübarizədə internet vasitəçiləri və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında əməkdaşlıq onlayn nifrət nitqi ilə bağlı məlumat vermə mexanizmlərinin işlənilməsi və davamlı olaraq təkmilləşdirilməsini əhatə etməlidir. Bu cür əməkdaşlığın əyani nümunəsi Aİ-nin 2016-cı il tarixli "Onlayn nifrət nitqi ilə mübarizə üzrə Davranış Kodeksi"nin icrasının qiymətləndirilməsi ola bilər. Bunun üçün bir neçə monitoring fəaliyyəti həyata keçirilmiş və bu zaman vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları potensial olaraq cinayət hüququ normalarını pozan məzmun haqqında bir neçə həftə ərzində informasiya texnologiyaları şirkətlərinə məlumat vermişlər, həmin normalar "Cinayət hüququ vasitəsilə irqçilik və ksenofobiyanın müəyyən forma və təzahürləri ilə mübarizə haqqında" Aİ Şurasının 2008/913/JHA sayılı Çərçivə Qərarından götürülərək milli qanunvericiliyə daxil edilmişdir (əlavə məlumat üçün bax: Davranış Kodeksi üzrə 5-ci qiymətləndirmə, iyun 2020-ci il tarixli bülleten).

36-cı bəndə dair izahat:

147. Onlayn reklam sistemləri, mikrohədəfləmə və məzmunun əhatə dairəsinin genişləndirilməsi sistemləri, eləcə də tövsiyə sistemləri fərdiləşdirilmiş məzmunun yaradılması və yayılmasını təmin etmək üçün istifadəçi məlumatlarının geniş toplusundan istifadə edən texnologiyalardır.

148. Həmin texnologiyalar Tövsiyənin 2-ci bəndində göstərilən əsaslardan hər hansı biri ilə bağlı nifrət nitqinin, dezinformasiyanın və ayrı-seçkilik xarakterli stereotiplərin geniş yayılmasını asanlaşdırır. Bu kontekstdə artıq vurğulanmışdır ki, bu texnologiyaların gender bərabərliyi və gender stereotipləri ilə bağlı yaratdığı konkret problemlərə də xüsusi diqqət yetirilməlidir, çünki alqoritmlərdən istifadə mövcud gender stereotiplərini ötürə və gücləndirə və onların davamlılığına şərait yarada bilər ("Cinsiyyətçiliyin qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair" CM/Rec(2019)1 sayılı Tövsiyə).

149. Məlumatların toplanması da daxil olmaqla onların emalının bütün mərhələlərində internet vasitəçiləri bu texnologiyaların insan hüquqlarına hansı təsirlərinin olduğunu qiymətləndirməli və hər hansı potensial qərəzlilikdən, o cümlədən bilməyərəkdən baş verən və ya gizli olan qərəzlilikdən çəkinməlidirlər. Onlar həmçinin məlumat subyektlərinin insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına münasibətdə ayrı-seçkilik və ya digər mənfə təsirlər riskini qiymətləndirməlidirlər. Bundan əlavə, onlar "istifadə olunan fərdi məlumatların keyfiyyətini, xarakterini, məşəyini və miqdarını tənqidi şəkildə qiymətləndirməli, hazırlama prosesində və təlim mərhələlərində lüzumsuz, həddindən artıq və ya əhəmiyyətsiz məlumatları azaltmalı və sonra yeni məlumatlar əlavə edildikcə modelin dəqiqliyinə nəzarət etməlidirlər" ("Süni intellekt və məlumatların qorunmasına dair rəhbər prinsiplər", T-PD(2019)01, II.4-cü bənd). Daha sonra internet vasitəçiləri bu sistemlərin şəffaflığını, onların işinin izahını və sistemə qoşulmaqdan imtina və ya qoşulmağa razılıq barədə hər hansı müddəaların təqdim olunmasını təmin etməlidirlər.

37-ci bəndə dair izahat:

150. Məzmun moderasiyası, istər insan, istərsə də maşın tərəfindən həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, qüsuruz deyil. Buna görə də internet vasitəçiləri məhsullarının, xidmətlərinin, sistemlərinin, siyasətlərinin və praktikalarının insan hüquqlarına birbaşa və ya dolayı təsirləri ilə bağlı davamlı olaraq daxili qiymətləndirmələr aparmalıdırlar. Bu baxımdan onlar ifadə azadlığına və şəxsi həyata hörmət hüququna, bərabərliyə və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə xüsusi diqqət yetirməklə məzmun moderasiyası sistemlərini mütəmadi olaraq qiymətləndirməli və bu hüquqların qorunmasını təmin etməlidirlər. Bu qiymətləndirmələr nifrət nitqinin aradan qaldırılması üçün internet vasitəçilərinin tətbiq etdiyi siyasətlərin, qaydaların və tədbirlərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məqsədinə xidmət etməli və onların məqsədlərinə çatmasını təmin etməlidir (Tövsiyənin 26-cı bəndinə bax).

151. İnsan hüquqlarına təsirin qiymətləndirilməsi dəqiq normativ hüquqi baza əsasında, o cümlədən müstəqil tənzimləyici orqanın və ya müvafiq təcrübəyə malik müstəqil maraqlı tərəflərin nəzarəti altında və inklüziv və şəffaf qaydada aparılmalıdır. Qiymətləndirmələr internet vasitəçilərinin məhsullarını, xidmətlərini və sistemlərini əhatə etməli ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.1.4-cü bəndinə bax) və risklərin qiymətləndirilməsi meyarları nifrət nitqinin hər hansı fərdə və ya qrupa qeyri-mütənasib təsir göstərən-göstərmədiyini nəzərə almalıdır. Nifrət nitqinin insan hüquqlarına təsirinə internet vasitəçisi tərəfindən nə dərəcədə əhatəli qiymətləndirilməsi internet vasitəçisinin iriliyindən və ya kiçikliyindən asılıdır (Tövsiyənin 21-ci bəndinə bax).

152. İnsan hüquqlarına təsirin bu cür qiymətləndirilməsi zamanı nifrət nitqinin hədəf aldığı qrupların nümayəndələrinin qiymətləndirməyə cəlb edilməsi və vətəndaş cəmiyyəti və təcrid halında olan qruplar da daxil olmaqla, hədəf alınan icmaların və maraqlı tərəflərin rəylərinin nəzərə alınması təmin edilməlidir (bax: CAHAİ, "Texniki-iqtisadi əsaslandırma", CAHAİ(2020)23, 106-cı bənd). Nifrət nitqinin hədəf aldığı qrupların nümayəndələrinin siyasət və tədbirlərin planlaşdırılması, hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesinə cəlb edilməsi onlayn nifrət nitqinin yayılmasının vurduğu zərərləri daha səmərəli şəkildə aradan qaldıran siyasət və tədbirlərin işlənilib hazırlanmasını və həyata keçirilməsini asanlaşdıracaq.

153. Bundan başqa, mövcud tədbirlərin səmərəliliyinin effektiv şəkildə qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün internet vasitəçiləri mütəmadi, müstəqil, qərəzsiz, hərtərəfli və səmərəli xarici auditlərə məruz qalmalıdır (bax. Tövsiyənin 26-cı bəndi; və Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarı, "Süni intellektin çıxarılması: insan hüquqlarının müdafiəsinə doğru 10 addım", 2019-cu il, 26-cı bənd).

154. Qanunda müstəqil auditin auditorlar və ya müstəqil tənzimləyici orqan tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutula bilər. Əks halda onu üçüncü tərəf, məsələn, müvafiq sahədə fəaliyyət göstərən subyektlər tərəfindən yaradılmış müstəqil özünütənzimləmə orqanı, belə vəzifənin həvalə edildiyi müstəqil auditorlar və ya vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı həyata keçirə bilər.

155. İnternet vasitəçiləri bu cür təsir qiymətləndirmələrindən və kənar auditlərdən sonra lazımi tədbirlərin görülməsini təmin etməlidirlər, bunun üçün onlar gələnən qənaətlər əsasında və müəyyən edilmiş cavab reaksiyalarının səmərəliliyinin monitorinqinin və qiymətləndirilməsinin nəticələri əsasında hərəkət etməlidirlər ("İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyənin 2.1.4-cü bəndinə bax).

Media

38-ci bəndə dair izahat:

156. İfadə azadlığının ciddi müdafiəsi tələbinə əsaslanaraq jurnalistlərin və medianın redaksiya azadlığından, müstəqillikdən və avtonomluqdan yararlanması vacibdir (təfsilatlar üçün bax: yuxarıda adı çəkilən *Yersild Danimarkaya qarşı* iş üzrə qərar, 31-ci bənd; "Nifrət nitqinə dair" R(97)20 sayılı Tövsiyə; "Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair" R (97)21 sayılı Tövsiyə; İrqi nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair CERD/C/GC/35 sayılı Ümumi tövsiyə, 40-cı bənd; və Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası (ETS No. 157), 9-cu maddə).

157. Nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş jurnalistlərin, xüsusən də qadın cinsinə və azlıqlara mənsub jurnalistlərin vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirilməli və onlar üçün səmərəli müdafiə tədbirləri həyata keçirilməlidir (bax: "Jurnalistikanın müdafiəsinə və jurnalistlərin və digər media subyektlərinin təhlükəsizliyinə dair" CM/Rec(2016)4 sayılı Tövsiyə).

39 və 40-cı bəndlərə dair izahat:

158. Media təşkilatları və jurnalistlər nifrət nitqi ilə mübarizə söylərində tolerantlıq və anlaşma mədəniyyətini təşviq etməyə və qruplararası dialoqu asanlaşdırmağa təşviq olunurlar. Bu məqsədlə, onlar özünütənzimləmə standartlarına riayət etməyə, yuxarıda qeyd olunan məqsədləri həmin standartlara və davranış kodeksinə daxil etməyə və jurnalistlər üçün müvafiq təlim proqramlarını hazırlamağa və həyata keçirməyə dəvət olunurlar (bax: "Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair" R (97)21 sayılı Tövsiyə; Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının (ETS No. 157) 6-cı maddəsi; və Rəqəmsal əsrdə milli azlıqlara və mediaya dair Tallinn rəhbər prinsipləri, 2019, ATƏT-in Milli Azlıqlar üzrə Ali Komissarı).

159. Media təşkilatları işçi qüvvəsinin müxtəlif və inklüziv olmasını təmin etmək üçün konkret, spesifik və məqsədyönlü addımlar atmalıdırlar, buraya redaksiya qərarlarının qəbulu da daxildir. Məlumatları axtarmağa, almağa, ötürməyə və yaymağa çalışarkən onlar müxtəlif toplumlar daxilindəki çoxsaylı mənbələrə və rəylərə müraciət etməlidirlər (bax: Nifrət nitqinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Strategiyası və Fəaliyyət Planı, səh. 2020, 53.1–53.2-ci bəndlər; və "Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair" R (97)21 sayılı Tövsiyə, 2-ci bənd).

160. İctimai media öz mandatına görə qərəzsiz məlumatların və müxtəlif siyasi fikirlərin mühüm mənbəyi olmalıdır, bu isə o deməkdir ki, onların siyasi və ya iqtisadi müdaxilədən lazımi səviyyədə müstəqilliyi təmin edilməlidir. Onlar plüralizmin və fərqli fikirlərdən xəbərdar olmanın, eləcə də əks və alternativ nitq haqqında məlumatlılığın təşviqinə xidmət edir və bu məqsədlə cəmiyyətin müxtəlif qruplarına məlumatları almaq və ötürmək, fikirlərini ifadə etmək və fikir mübadiləsi aparmaq imkanı yaradırlar. Bu yolla onlar hər kəs üçün əlçatan olan sosial vəhdətin, mədəni müxtəlifliyin və plüralist ünsiyyətin təşviqinə mühüm töhfə verə bilərlər.

41-ci bəndə dair izahat:

161. Media təşkilatları və media əməkdaşları, o cümlədən jurnalistlər nifrət nitqinə dair qanunvericiliyə riayət etməklə yanaşı, Nazirlər Komitəsinin "İnsan hüquqları və biznesə dair" CM Rec (2016)3 sayılı Tövsiyəsində, "Nifrət nitqinə dair" R(97)20 sayılı Tövsiyəsində və "Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair" R (97)21 sayılı Tövsiyəsində qeyd olunduğu kimi, bütün fəaliyyətlərində insan hüquqlarına tam hörmətin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Bu, onlayn mühitə də aiddir, belə ki, məsələn, media təşkilatları tərəfindən idarə olunan onlayn media, onlayn xəbər portalları və ya digər media vasitələri təkcə redaksiya materiallarının məzmununa görə deyil, həm də nifrət nitqi şəklində üçüncü tərəflərin şərhələrinə görə məsuliyyət daşıya bilərlər (bax: yuxarıda adı çəkilən "Delfi AS" Estoniyaya qarşı iş üzrə qərar, 159-cu bənd).

162. Media və jurnalistlər nifrət nitqi ilə bağlı insidentləri ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmağa və ayrı-seçkiliyin, nifrətin, mənfi stereotiplərin və damğalamanın vurduğu zərərlər barədə məlumatlılıq səviyyəsini artırmağa ciddi surətdə təşviq edirlər. Dəqiq və etibarlı məlumatlar vermək və müxtəlif nöqtəyi-nəzərlərin daha yaxşı başa düşülməsinə şərait yaratmaq üçün media və jurnalistlər cəmiyyətdəki müxtəlif qrupların və icmaların rəylərinə diqqətlə yanaşmalıdırlar (bax: "Media plüralizmi və media mülkiyyətçiliyinin şəffaflığına dair" CM/Rec(2018)1 sayılı Tövsiyə).

163. Media və jurnalistlər qərəzli fikirlərin və fərdlər və qruplar haqqında mənfi stereotiplərin yayılmasının təhlükələrindən xəbərdar olmalıdırlar. Onlar xüsusən cinayətkarlıq və ictimai asayişlə bağlı məsələləri işıqlandırarkən qərəzliliyi və dözümsüzlüyü təşviq edə biləcək şəxsi xarakteristika və status barədə lüzumsuz qeydlərdən çəkinməlidirlər.

164. Bundan əlavə, media təşkilatları faktların müstəqil yoxlanılması üzrə şəffaf və müştərək təşəbbüslərdə, o cümlədən dəqiq, etibarlı və plüralist məlumatların təmin edilməsi məqsədilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, ekspertlər və digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlığı nəzərdə tutan təşəbbüslərdə iştirak etməyə ciddi surətdə təşviq edirlər. İctimai maraq doğuran məsələlərin, o cümlədən cinayətlərə və ya ictimai səhiyyəyə aid məsələlərin işıqlandırılması zamanı məlumatların düzgünlüyünün yoxlanılmasına xüsusi diqqət yetirmək və qərəzlilik və damğalama hallarının artması ilə nəticələnə biləcək məlumatların yayılmasına yol verməmək tələb olunur.

165. Seçkilər zamanı media öz materiallarında aldadıcı məlumatları, dezinformasiyanı və yolverilməz təbliğatı ifşa etmək imkanını nəzərdən keçirməlidir, bu xüsusən o hallara aiddir ki, bu məlumatlar ayrı-ayrı şəxsləri və qrupları onların identikliyi, o cümlədən azlığa mənsubluğu və ya digər əlaməti əsasında hədəf alır və (yaxud) qruplararası münasibətlərə xələl gətirir.

42-ci bəndə dair izahat:

166. Yayım sektorunun tənzimləyici orqanları və medianın özünü-tənzimləmə orqanları öz siyasətlərini hazırlayarkən nifrət nitqi ilə səmərəli mübarizə aparmaq üçün konkret müddəaları həyata keçirməli, eyni zamanda mediada tolerantlığı, plüralizmi və fikir müxtəlifliyini fəal şəkildə təşviq etməlidirlər.

167. Üzv Dövlətlər həmçinin audiovizual sektorun tənzimləyici orqanlarının işlərinin bütün aspektlərini əhatə edən qaydalar toplusunun və onlara öz funksiyalarını effektiv və təsirli şəkildə yerinə yetirmək imkanı verən tədbirlərin vasitəsilə həmin orqanların müstəqilliyinə təminat verməlidirlər (təfəsilatlar üçün bax: "Yayım sektorundakı tənzimləyici orqanların müstəqilliyi və funksiyalarına dair" Rec(2000)23 sayılı Tövsiyə; və "Jurnalistikanın müdafiəsinə və jurnalistlərin və digər media subyektlərinin təhlükəsizliyinə dair" CM/Rec(2016)4 sayılı Tövsiyə).

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları

43-cü bəndə dair izahat:

168. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları müxtəlif fəaliyyətləri ilə offlayn və onlayn rejimdə nifrət nitqinin qarşısının alınmasında və onunla mübarizədə mühüm rol oynaya bilərlər. Onlar nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün konkret siyasət işləyib hazırlamağa və lazımı və mümkün hallarda öz əməkdaşları, üzvləri və könüllüləri üçün təlimlər keçməyə təşviq olunurlar.

169. Bundan başqa, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları nifrət nitqinin hədəf aldığı fərdlər və qruplarla işləyən təşkilatları cəlb etməklə, öz aralarında əməkdaşlıq və koordinasiya qurmağa təşviq edirlər. Onlar həmçinin nifrət nitqinin qarşısının alınmasına və onunla mübarizəyə kompleks yanaşmanı təmin etmək üçün digər müvafiq dövlət və özəl maraqlı tərəflərlə əlaqə saxlamalıdırlar.

170. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları təşviqat işinə və azlıqlara və digər qruplara göstərdikləri dəstəyə görə nifrət nitqinin hədəfinə çevrildikdə, digər maraqlı tərəflər onlarla həmrəylik nümayiş etdirməlidirlər. Media öz təşviqat işi və cəlb edilə biləcəyi hər hansı mübahisəli iş haqqında balanslaşdırılmış və faktoloji məlumatlar təqdim etməlidir.

171. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları məlumatların toplanması və təhlili, nifrət nitqinin monitorinqi, nifrət nitqi barədə az hallarda məlumat verilməsi probleminin həll edilməsi, nifrət nitqinin qarşısının alınmasında və onunla mübarizədə iştirak edən digər maraqlı tərəflərin mütəxəssis və işçilərinə təlim keçilməsi, əks və alternativ nitq nümunələrinin hazırlanması və yayılması vasitəsilə nifrət nitqinin qarşısının alınmasına və onunla mübarizəyə mühüm töhfə verə bilirlər. Üzv Dövlətlər və digər maraqlı tərəflər Tövsiyənin 6c, 17, 26 və 35-ci bəndlərində tövsiyə olunduğu kimi, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını onlayn nifrət nitqinin aradan qaldırılması ilə bağlı fəaliyyətlərə, eləcə də nifrət nitqi və onun vurduğu zərərlər haqqında ümumi məlumatlılıq səviyyəsini artırmaq üçün sosial şəbəkələrdə ünsiyyət və maarifləndirmə kampaniyalarının planlaşdırılması, hazırlanması və həyata keçirilməsinə cəlb etməlidirlər.

4. MƏLUMATLILIĞIN ARTIRILMASI, TƏHSİL, TƏLİM VƏ ƏKS VƏ ALTERNATİV NİTQDƏN İSTİFADƏ

172. 4-cü fəsildə üzv Dövlətlərin digər maraqlı tərəflərlə, o cümlədən 3-cü fəsildə sadalanan əsas subyektlərlə əməkdaşlıq şəraitində nifrət nitqinin bütün səviyyələrinə (Tövsiyənin 3-cü bəndinə bax) qarşı mübarizə aparmaq üçün hazırlamal və həyata keçirməli olduğu qeyri-hüquqi tədbirlər təsvir edilir.

44 və 45-ci bəndlərə dair izahat:

173. Tövsiyənin 44 və 45-ci bəndlərində irqi ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaran qərəzli fikirlərlə mübarizənin vacibliyinə dair ICERD-in 7-ci maddəsində və Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının (ETS No. 157) 6.1-ci maddəsində qeyd olunan prinsiplər təkrarlanır. Bu prinsiplər həmçinin millətlər və irqi və ya etnik qruplar arasında anlaşma, tolerantlıq və dostluğun, mədəniyyətlərarası dialoqun təşviq edilməsinin zəruriliyini və xüsusilə tədris, təhsil, mədəniyyət və informasiya sahələrində qarşılıqlı hörmət, anlaşma və əməkdaşlığın təşviqi üçün təcili və səmərəli tədbirlərin görülməsinin zəruriliyini vurğulayır. Öz növbəsində Məhkəmə nifrət nitqinin azaldılması üçün baza qismində irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə güclü siyasətin zəruriliyini vurğulayaraq qeyd etmişdir ki, "hakimiyyət orqanları irqçiliklə mübarizə aparmaq üçün bütün əlçatan vasitələrdən istifadə etməli və beləliklə demokratiyanın hədəflədiyi cəmiyyət quruculuğunu gücləndirməlidirlər, elə bir cəmiyyət ki, orada müxtəliflik təhdid kimi deyil, zənginlik mənbəyi kimi qəbul edilir" (bax: yuxarıda adı çəkilən *Aksu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə qərar, 44-cü bənd). Eyni sözlər irqçilikdən başqa digər əsaslara söykənən nifrət nitqinə də aiddir.

174. Tövsiyənin 1-ci bəndində qeyd olunduğu kimi, üzv Dövlətlər nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq, tolerant və inklüziv nitqi təşviq etmək üçün hərtərəfli və səmərəli tədbirlər görməlidirlər. Nifrət nitqinin bütün müxtəlif səviyyələrinin qarşısını almaq və onlarla mübarizə aparmaq üçün həmin tədbirlər görülməlidir (Tövsiyənin 3-cü bəndinə bax). Mütənəsiblik prinsipinə uyğun olaraq, mülki və inzibati hüquq nifrət nitqinin yalnız Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tətbiq edilə bilməsi üçün tələb olunan minimum ağırlıq səviyyəsinə çatdığı hallarda tətbiq edilməli, cinayət hüququ isə nifrət nitqinin ən ciddi təzahürlərinə münasibətdə və yalnız ən son tədbir kimi istifadə edilməlidir (İzahedici Memorandumun 24-cü və sonrakı və həmçinin 43-cü və sonrakı bəndlərinə bax).

175. 4-cü fəsildəki tövsiyələr nifrət nitqinin kökündə duran səbəbləri başa düşməyə və aradan qaldırmağa, məlumatlılığın artırılması və maarifləndirmə yolu ilə onun qarşısını almağa və onunla mübarizə aparmağa, dinc, inklüziv və ədalətli cəmiyyətlərin inkişafını dəstəkləməyə kömək edir (bax: Nifrət nitqinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Strategiyası və Fəaliyyət Planı, 2, 7 və 8-ci öhdəliklər). Nifrət nitqi üçün motivlərə və hərəkətverici qüvvələrə dezinformasiya, neqativ stereotipləşdirmə və damğalama, siyasi məqsədlər, qorunan kateqoriyalara aid qruplara münasibətdə bərabərsizlik, həmçinin cəzasızlıq, tarixi və ya cari incikliklər, ölkə daxilində iqtisadi bərabərsizlik, sərbəst və təhlükəsiz fəaliyyət üçün imkanın olmaması və onlayn mühitdə özünü sərbəst hiss etmə aid edilə bilər. Bütün bu kimi amillər üzv Dövlətlər tərəfindən həll edilməli olan daha dərin struktur problemlərinin əlamətləri ola bilər. Nifrət nitqinin və onunla əlaqəli tendensiyaların qeydə alınması, monitorinqi və təhlili (6-cı fəslə bax) onun kökündə duran səbəbləri aşkar etmək və başa düşmək və onun qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün səmərəli tədbirlərin hazırlanmasından ötrü vacibdir.

176. Dezinformasiya dedikdə yoxlanıla bilən elə yalan, qeyri-dəqiq və ya aldadıcı informasiya nəzərdə tutulur ki, zərər vurmaq və yaxud iqtisadi və ya siyasi mənfəət əldə etmək üçün qəsdən yaradılır və yayılır (bax:

Media Mühiti və İslahatı üzrə Ekspertlər Komitəsinin (MSI-REF) "Media və kommunikasiyaların idarə olunması üzrə prinsiplərə dair tövsiyəsinin layihəsi": Əlavə, 4-cü bənd).

177. Üzv Dövlətlər əldə etdikləri təcrübə və biliklərə əsaslanaraq, nifrət nitqinə qarşı hərtərəfli siyasətlərinə, qanunvericiliklərinə, strategiyalarına və fəaliyyət planlarına (Tövsiyənin 5-ci bəndinə bax) məlumatlılığın artırılması, təhsil, təlim, əks və alternativ nitqin təşviqi və mədəniyyətlərarası dialoqa şərait yaradılması ilə bağlı tədbirlər daxil etməlidirlər. Məsələn, "Gənclər kampaniyası olan "Nifrət nitqinə "yox" hərəkatı"nın irsinə dair" Nazirlər Komitəsinin Bəyannaməsində (Decl(29/05/2019), ona CM(2019)42-add sayılı Əlavədə, habelə "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 4-cü bəndində aşağıdakıların vacibliyi vurğulanır: nifrət nitqinin miqyası və riski haqqında məlumatlılığın artırılması; onlayn və offlayn nifrət nitqinin əleyhinə çıxmaq və onunla mübarizə aparmaq; nifrət nitqinin konkret hədəfləri ilə həmrəylik ifadə etmək; nifrət nitqinin yetərincə qiymətləndirilməyən və ya bəzində yetərincə məlumat verilməyən təzahürlərinə diqqətli cəlb etmək; nifrət nitqinə əks və alternativ nitq nümunələrinin yaradılması; formal və qeyri-formal təhsil vasitəsilə media və informasiya savadlılığının təmin edilməsi; və sektorlararası və qurumlararası əməkdaşlıq. Qeyd etmək lazımdır ki, bu tədbirlərin bəziləri bəzi milli kontekstlərdə digərlərinə nisbətən daha aktual olacaq, belə ki, bu tədbirlərin səmərəliliyi müxtəlif sosial kontekstlərdə nifrət nitqinin dinamikasından və xarakterindən asılı olaraq dəyişir.

46-cı bəndə dair izahat:

178. Məlumatlılığın artırılması tədbirləri nifrət nitqi ilə bağlı bir neçə məqsədə xidmət edir ki, bunlara da aşağıdakılar daxildir: insanları və qərar qəbul edənləri nifrət nitqinin miqyası və vurduğu zərər barədə məlumatlandırmaq, ona qarşı mübarizə aparmaq və kompensasiya verilməsi üçün üsullar və mümkün vasitələr təklif etmək (5-ci fəslə bax), dezinformasiyaya qarşı mübarizə aparmaq, insan hüquqları prinsiplərini və dəyərlərini, mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq etmək və müxtəlifliyə və bərabərliyə dəyər vermək.

179. Üzv Dövlətlər və digər maraqlı tərəflər aparılan kampaniyalar çərçivəsində onların ismarıclarının və yanaşmalarının hədəf auditoriyaların ehtiyaclarına uyğunlaşdırmasını təmin etməlidirlər. Mümkün olduqda, nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslər və qruplar bu cür kampaniyaların hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə cəlb edilməlidir. Bununla bağlı bax: "Cinsi oriyentasiyaya və ya gender identikliyinə görə ayrı-seçkiliklə mübarizə tədbirlərinə dair" CM/Rec(2010)5 sayılı Tövsiyə; "Avropada romalara münasibətdə anti-roma və irqçi zorakılığın artması haqqında" Nazirlər Komitəsinin Bəyannaməsi (1 fevral 2012-ci ildə qəbul edilib); Avropa Şurası Parlament Assambleyasının "Avropada islam, islamçılıq və islamofobiya" haqqında 1743 (2010) sayılı Qətnaməsi; AŞ Parlament Assambleyasının "Avropada antisemitizmlə mübarizə haqqında" 1563 (2007) sayılı Qətnaməsi; və AŞ Parlament Assambleyasının "Xristianlara xüsusi diqqət yetirilməklə Avropada dözümsüzlük və ayrı-seçkiliklə mübarizə haqqında" 2036 (2015) sayılı Qətnaməsi.

47, 48 və 49-cu bəndlərə dair izahat:

180. İnsan hüquqları sahəsində təhsil və demokratik vətəndaşlıq tərbiyəsi vasitəsilə formalaşdırılmalı olan bacarıqlar "Demokratik vətəndaşlıq tərbiyəsi və insan hüquqları sahəsində təhsil haqqında" Avropa Şurasının Xartiyasına dair CM/Rec(2010)7 sayılı Tövsiyədə təsvir edilmişdir. Onlara aşağıdakılar daxildir: münaqişə imkanlarını azaldan, dini və etnik qruplar arasındakı fərqliliklərə dəyər verən və anlayışla yanaşan, insan ləyaqətinə və orta dəyərlərə qarşılıqlı hörmət formalaşdıran, dialoqu təşviq edən, habelə problemlərin və mübahisələrin həllində qeyri-zorakı üsulları təşviq edən biliklərin, şəxsi və sosial bacarıqların, tənqidi təfəkkürün və anlayışın formalaşdırılması. Anlaşılır ki, bu cür bacarıqlar insanların nifrət nitqini, onun demokratik cəmiyyət üçün yaratdığı riskləri dərk etməsi və onunla mübarizə aparmaq üçün təşəbbüs göstərə bilməsi üçün zəruridir.

181. Nifrət nitqinə, xüsusən də onun əsaslandığı mənfi stereotiplərə və qərəzli fikirlərə qarşı maarifləndirici cavab tədbirləri, Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının (ETS No. 157) 12-ci maddəsində qeyd edildiyi kimi, üzv Dövlətdə azlığın və digər qrupların, eləcə də çoxluğun mədəniyyəti, tarixi, dili və dini haqqında biliklərin ötürülməsini də əhatə etməlidir.

182. "İnternet istifadəçiləri üçün insan hüquqlarına dair təlimat" haqqında CM/Rec(2014)6 sayılı Tövsiyəyə əsasən, üzv Dövlətlər istifadəçilərin internetdə öz hüquq və azadlıqlarından istifadə etmək imkanına malik olmalarını təmin etməli və onlayn kommunikasiya mühitlərində onların məruz qala biləcəyi riskləri minimuma endirməlidirlər. İnternet və media savadlılığının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı əlavə təlimatlar "Rəqəmsal vətəndaşlıq tərbiyəsinin inkişafına və təşviqinə dair" CM/Rec(2019)10 sayılı Tövsiyədə və "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyədə verilməmişdir. Sonuncuda həmçinin yaş və gender amilini nəzərə alan yanaşmanın vacibliyi və özəl sektor, ictimai media, vətəndaş cəmiyyəti, təhsil müəssisələri,

elmi dairələr və texniki müəssisələr daxil olmaqla, müvafiq maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlığın zəruriliyi qeyd edilir.

183. Nifrət nitqi ilə mübarizə üzrə səmərəli təhsil proqramını təmin etmək üçün üzv Dövlətlər müvafiq müəllimlərin hazırlığını, dərsliklərin və müvafiq onlayn materialların əlçatanlığını təmin etməlidirlər. Bundan əlavə, üzv Dövlətlər müvafiq müstəqil təhsil təşkilatlarına stereotipləri aradan qaldırmaq, bərabərliyi və ayrı-seçkiliyin olmamasını təşviq etmək üçün dərsliklərin, təlim materiallarının və tədris metodlarının vaxtaşırı yenidən nəzərdən keçirilməsini həvalə etməlidirlər.

184. İnsan hüquqları sahəsində təhsilin və demokratik vətəndaşlıq tərbiyəsinin həyata keçirilməsi üçün alətlər Avropa Şurasının Gənclər Departamenti və Təhsil Departamenti tərəfindən hazırlanmışdır. Bunlara Compass ("Kompas"), Compasito ("Kompazito") və Mirrors ("Güzgülər") kimi tədris vəsaitləri, demokratik vətəndaşlıq və mədəniyyətlərəarası dialoq üzrə rəhbər vəsaitlər, "Rəqəmsal vətəndaşlıq tərbiyəsinə dair rəhbər vəsait" və "İnternet savadlılığına dair rəhbər vəsait" daxildir. Bütün bu nəşrlər və dərsliklər formal, informal və qeyri-formal tədrisi dəstəkləyir. İnsan hüquqları sahəsində təhsil, o cümlədən əks nitqdən istifadə yolu ilə nifrət nitqinin aradan qaldırılması ilə bağlı müsbət təcrübə Avropa Şurasının gənclər kampaniyası olan "Nifrət nitqinə "yox" hərəkəti üçün hazırlanmış Bookmarks ("Nişanlar") və We CAN! ("Biz bacarıq!") adlı maarifləndirici vəsaitlərin istifadəsi sayəsində əldə edilmişdir. Digər bir faydalı alət həmkarlardan öyrənmə metodologiyasının istifadə edildiyi BMT-nin "İnanclar hüquqlar uğrunda" təşəbbüsü və alətlər dəstidir (2019). Vətəndaş cəmiyyətinin maarifləndirici təşəbbüslərinin əyani nümunələri Tina Cakoviç və Sviyeta Senta tərəfindən hazırlanmış "Nifrət nitqi əleyhinə: Nifrət zəminində cinayətlərlə və nifrət nitqi ilə mübarizədə qabaqcıl təcrübələrə dair bələdçi" adlı tədqiqat işində (2019) təqdim edilmişdir. Bu nəşrdə Xorvatiya və Finlandiyadakı bir sıra vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının qabaqcıl təcrübələri toplanmışdır.

185. Tövsiyənin 48-ci bəndi həm 47-ci, həm də 49-cu bəndləri ilə əlaqəli şəkildə oxunmalıdır. Nifrət nitqi ilə bağlı maarifləndirmə və məlumatlılığın artırılması təşəbbüsləri ünvanlandığı uşaqların və ya gənclərin yaşına və yetkinlik səviyyəsinə uyğunlaşdırılmalıdır. "Rəqəmsal mühitdə uşaq hüquqlarına hörmət edilməsi, onların qorunması və həyata keçirilməsi üzrə rəhbər prinsiplərə dair" CM/Rec(2018)7 sayılı Tövsiyədə uşaqların cəlb edilməsi ilə hazırlanmalı olan təhsil sahəsinə aid materiallar, məlumatlılığın artırılması təşəbbüsləri, proqramlar və istifadəçi alətləri haqqında ətraflı məlumat verilir. Bu təşəbbüslər və alətlər uşaqların və gənclərin sağlam inkişafının və rifahının, həmçinin öz hüquqları və başqalarının hüquqları barəsində, o cümlədən rəqəmsal mühit haqqında məlumatlandırılmasının təşviqinə yönəlməlidir. Əlavə təlimatları BMT-nin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasının 28 və 29-cu maddələrində tapmaq olar.

186. Üzv Dövlətlər gənclərin onlara aid bütün məsələlərdə effektiv iştirakını təmin etməli, bunun üçün müvafiq hüquqları, vasitələri, məkanı, imkanları və lazımı dəstəyi təmin etməlidirlər (bax: "Gənclərin yerli və regional həyatda iştirakı haqqında yenidən baxılmış Avropa Xartiyası", 21 may 2003-cü ildə Avropanın Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin 10-cu sessiyasında qəbul edilib; və Avropa Şurasının "Rəyini bildir!" adlı rəhbər vəsaiti, noyabr 2015-ci il).

187. 49-cu bənddə tövsiyə edilir ki, üzv Dövlətlər təhsil müəssisələrindən kənarında həyata keçirilən formal və qeyri-formal təhsil fəaliyyətlərini və mədəni proqramları da dəstəkləsinlər. Bu məqsədlə onlar mədəniyyət sektoru da daxil olmaqla digər əsas maraqlı tərəflərin nifrət nitqi ilə daha geniş mübarizə aparmaq və onun kökündə duran səbəbləri aradan qaldırmaq təşəbbüslərini dəstəkləyə bilərlər (Tövsiyənin 43-cü bəndinə bax).

50-ci bəndə dair izahat:

188. Çox vaxt hüquq-mühafizə, prokurorluq orqanlarının və tibb xidmətlərinin üzvləri nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlərin əlaqə saxladığı ilk şəxslər olur. Bu peşəkarlar öz funksiyalarında onlardan gözlənilən peşə davranışı və xoşrəftar olmaq zərurəti ilə bağlı ilkin və davamlı təlim almalı, nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərlə təmasda olarkən mənfi stereotiplər və qərəzli fikirlər ifadə etməkdən çəkinməlidirlər. Onların peşəkarlığı nifrət nitqi barəsində məlumat verilməsinə, monitorinqin səmərəliliyinə, nifrət nitqi ilə bağlı insidentlərin araşdırılmasına və təqsirkarların cəzalandırılmasına və nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslər üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin əlçatanlığına kömək edir.

189. Yuxarıda adı çəkilən dövlət orqanlarının və digər əlaqədar dövlət qurumlarının əməkdaşları üçün keçirilən təlim proqramları onların nifrət nitqi anlayışını düzgün anlamasını; nifrət nitqinin "ağır" dərəcəsini qiymətləndirmək üçün müvafiq meyarları başa düşməsinə (Tövsiyənin 4-cü bəndinə bax); və onların sərəncamında olan müvafiq hüquqi və digər cavab tədbirlərindən xəbərdar olmasını təmin etməlidir. Milli hakimiyyət orqanlarının və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının təcrübələrinin əyani nümunələri Tina Cakoviç və Sviyeta Senta tərəfindən hazırlanmış "Nifrət nitqi əleyhinə: Nifrət zəminində cinayətlərlə və nifrət nitqi ilə

mübarizədə qabaqcıl təcrübələrə dair bələdçi” adlı tədqiqat işinin (2019) 54-cü və sonrakı səhifələrində təqdim edilir.

51-ci bəndə dair izahat:

190. Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar üzrə Agentliyinin “Ədaləti bərqərar edən sanksiyalar – Zorakı cinayətlərin qurbanları üçün ədalət, III hissə” adlanan tədqiqat işinə (2019) əsasən, bir çox qurbanlar gözləyirlər ki, cinayət prosesi nəticəsində cinayətkarlar etdikləri hərəkət barədə düşünəcək və beləliklə yenidən cinayət törətməyəcəklər. Qurbanların islahedici sanksiyalara üstünlük verdiyini nəzərə alaraq, üzv Dövlətlər təqsirkarların başqalarının insan ləyaqətini və insan hüquqlarını qoruyan müddəaları pozduqlarını və buna görə də davranışları üçün məsuliyyət daşıdıqlarını dərk etmələrinə yönələn sanksiyaları təşviq etməlidirlər.

191. Avropanın müxtəlif ölkələrində cinayətkarlar üçün səmərəli hesab edilən təlim proqramları həyata keçirilib. Həmin proqramlar ekstremizm yönümlü nifrət zəminində cinayət törətmiş şəxslərin, əsasən kişi cinsinə mənsub gənclərin düşüncə tərzini, qavrayışlarını, münasibətlərini və nəticə etibarilə davranışlarını dəyişdirmək məqsədi daşıyır. Nümunələr üçün bax: Avstriya probasiya xidməti, Dialog statt Hass (“Nifrət əvəzinə dialoq”); Qurbanların hüquqlarını sisteməlik şəkildə nəzərə alan təlim proqramları üçün standartlar hazırlamış Qurbanın müdafiəsi üçün hüquqpozanla iş üzrə Avstriya Federal İşçi Qrupunun (BAG-OTA) qadınsevmezlik zəminində zorakılığa dair tədqiqat işi; Almaniyanın “Canlı demokratiya!” (Demokratie leben!) layihəsi və Belçikada yerləşən Cinayətkarlığın qarşısının alınması üzrə Avropa Şəbəkəsinin “Məsuliyyəti üzərimizə götürək – Nifrət və zorakılığa son qoyaq” layihəsi; “Zorakı ekstremizm əleyhinə cəmiyyət” (S.A.V.E.Belgium) təşkilatının LES ACTIONS layihəsi; Gənclərin zərərli vərdişlərdən uzaqlaşdırılması üzrə Garda layihələri – İrlandiyada gənclər arasında cinayətkarlığın qarşısının alınması üzrə icma əsaslı qurumlararası təşəbbüslər; və gənc cinayətkarlar üçün cəzaçəkmə müddətinin sonunda təlim və təhsil proqramlarının təmin edilməsini nəzərdə tutan, Niderland hökumətinin layihəsi olan “Gənclər arasında cinayətkarlığın azaldılması” layihəsi.

52-ci bəndə dair izahat:

192. Jurnalistika üzrə proqramlar və kurslar təqdim edən universitetlər və məktəblər, o cümlədən media mütəxəssisləri, media qurumları və medianın özünütənziqləmə orqanları öz mütəmadi təlim kurslarına ifadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsi ilə bağlı jurnalistlərin və medianın vəzifə və məsuliyyətlərinə dair modullar daxil etməyə təşviq edirlər. Həmin modullar, “Media və tolerantlıq mədəniyyətinin təşviqinə dair” R (97)21 sayılı Tövsiyəyə uyğun olaraq, onların qərəzli fikirlərin yayılmasına yol vermədən nifrət nitqi hallarını necə işıqlandırmalı olduqlarına dair kurs işini və onların insan hüquqları və inklüzivlik mədəniyyətinin təşviqində roluna dair mülahizələri özündə ehtiva edə bilər (həmçinin Tövsiyənin 38–39-cu bəndlərinə və bu izahedici Memorandumun 158–160-cü bəndlərinə bax). Bu cür təlim kursları jurnalistlərin və digər media əməkdaşlarının nifrət nitqini tanımaq, onun barəsində məlumat vermək və ona reaksiya göstərmək, nifrət nitqindən və ya qərəzli fikirlərdən istifadə etməkdən və ya onları yaymaqdan çəkinmək bacarıqlarını gücləndirməlidir.

53-cü bəndə dair izahat:

193. Siyasətçilər, yüksək vəzifəli məmurlar, dini, iqtisadi və icma liderləri kimi rəhbər vəzifələrdə olan ictimai xadimlər cəmiyyətdəki rolu və təsirlərinə görə nəinki Tövsiyənin 35 və 36-cı bəndlərində qeyd olunduğu kimi nifrət nitqindən istifadə etməkdən çəkinməlidirlər, həm də əks və alternativ nitqdən istifadə etməklə onun aradan qaldırılmasına kömək etməlidirlər. Onlar həmçinin nifrət nitqinin istifadəsini pisləməli və öz mövqelərindən istifadə edərək nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərlə həmrəylik ifadə etməklə qruplararası anlaşmanı möhkəmləndirməli, onların imkanlarının genişləndirilməsinə və ləyaqətlərinin bərpa edilməsinə çalışmalıdırlar.

194. Əks və alternativ nitq nifrət nitqinin təhdid etdiyi insan hüquqları və demokratiya kimi dəyərləri gücləndirməklə, nifrət nitqinin əsaslandığı hekayələri dəyərdən salmaq, alt-üst etmək və pisləmək yolu ilə nifrət nitqi ilə mübarizə aparmaq üçün nəzərdə tutulmuş əks və alternativ hekayələrin ifadə edilməsidir. Nifrət nitqinə qarşı əks və alternativ hekayələr həmçinin açıqlığı, fərqliliyə hörməti, azadlığı və bərabərliyi təşviq edir. Əks nitq nifrət dolu ismarıqlara qısa və birbaşa reaksiya olduğu halda, alternativ nitq adətən nifrət nitqinə etiraz bildirmir və ya ondan birbaşa bəhs etmir, bunun əvəzinə müzakirənin çərçivəsini dəyişir (bax. Avropa Şurasının We CAN! (“Biz bacarıyıq!”) adlı vəsaiti, 2017). Əks və alternativ nitq formalarının istifadəsi cinayət, mülki və ya inzibati prosedurların tətbiq edilməli olduğu ağırlıq dərəcəsinə çatmayan nifrət nitqi ilə mübarizə üçün xüsusilə vacibdir (Tövsiyənin 3 və 4-cü bəndlərinə bax).

195. Bu kontekstdə "Nifrət nitqi və dözümsüzlüklə mübarizədə siyasi liderlərin rolu və vəzifələri haqqında" AŞPA-nın 2275(2019) sayılı Qətnaməsi üzv Dövlətləri və onların parlamentlərini bütün səviyyələrdə siyasətçilərə və seçilmiş nümayəndələrə ünvanlanan məlumatlandırma və maarifləndirmə fəaliyyətini təşviq etməyə çağırır. Bu fəaliyyətlər zamanı nifrət nitqi və dözümsüzlüyün qarşısının alınması və onlarla mübarizə üzrə təşəbbüslərə və tədbirlərə, o cümlədən beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilənlərə, məsələn, Avropa siyasi partiyalarının qeyri-irqçi cəmiyyət uğrunda Xartiyası (1998) və Nifrət əleyhinə Parlament Alyansı kimi təşəbbüslərə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Həmin fəaliyyətlər çərçivəsində dövlət məmurlarına əsas hüquqlar, bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi ilə bağlı təlimlər keçilməli və siyasətçilər öz ölkələrindəki azlıqlarla bağlı pozitiv ismarıclar çatdırmağa, o cümlədən onları sosial mediada yaymağa təşviq edilməlidirlər (həmçinin bax: İrqi nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair CERD/C/GC/35 sayılı Ümumi tövsiyə, 37-ci bənd; Rabat Fəaliyyət Planı, siyasətçilər üçün etik kodekslər barəsindəki 57-ci bənd; "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi, 98-ci bənd; İfadə azadlığı və bərabərliyə dair Kamden prinsipləri, 10.1-ci bənd; A/HRC/22/17/Add.4, Milli, irqi və ya dini nifrətə təhrikçiliyin qadağan edilməsi üzrə ekspert seminarlarına dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarının hesabatı: Əlavə, 36-ci bənd; və A/HRC/40/58, Din və ya əqidə azadlığı: Əlavə 1, 22-ci bənd).

54-cü bəndə dair izahat:

196. Bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlar və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları da daxil olmaqla, əsas subyektlər tez-tez nifrət nitqinin hədəfi olan fərdlər və qruplarla sıx təmasda olurlar və bu səbəbdən lazımi hallarda hədəfə çevrilənlərə əməkdaşlıq şəraitində əks və alternativ nitqdən istifadəni təşviq etmək üçün daha yaxşı imkanlara malikdirlər. Buna görə də üzv Dövlətlər bu cür əsas subyektlərin işini dəstəkləməyə, eyni zamanda onların öz mandatlarına və ya icma təmsilçiləri qismində rollarına uyğun olaraq müstəqilliklərini qoruyub saxlaya bilmələrini təmin etməyə təşviq edirlər.

197. Əks və alternativ nitqin və digər müxtəlif metodoloji yanaşmaların, o cümlədən dezinformasiyanın ifşa edilməsinin təsirləri ilə bağlı tədqiqatların həcmi artır. Bu yanaşmalar göstərir ki, əks nitq sosial mediada nifrət nitqi dalğalarının axını altında qalmaq riskinə məruz qala bilən söhbətləri stabilləşdirə bilər (məsələn, "IAM-Here international" qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən tərtib edilmiş tədqiqat nəticələrinə və Ekstremizmə və dezinformasiyaya qarşı mübarizə üzrə Strateji Dialoq İnstitutunun proqram və nəşrlərinə bax).

5. NİFRƏT NİTQİNİN HƏDƏFİNƏ ÇEVRİLƏNLƏRƏ DƏSTƏK

55-ci bəndə dair izahat:

198. Nifrət nitqi cəmiyyətdə geniş təsirlərə malikdir ki, bu da təkcə birbaşa hədəfə və ya qurbana deyil, bütövlükdə icmalara və son nəticədə bütövlükdə cəmiyyətə təsir edir. Məsələn, nifrət nitqi miqrant mənşəli tanınmış şəxsə qarşı yönəldikdə, çox vaxt təkcə həmin şəxsə deyil, həm də eyni ölkədən və ya qitədən olan miqrantların hamısına, hətta ümumilikdə miqrantlara təsir göstərir. Bu cür nifrət nitqi bilavasitə hədəf aldığı şəxsin və ya digər miqrantların siyasi müzakirələrdən kənarlaşmasına səbəb ola və beləliklə demokratiyaya və bütövlükdə cəmiyyətə təsir göstərə bilər (məsələn, ECRI-nin Norveç üzrə hesabatının (altıncı monitoring sikli) 44 və 45-ci bəndlərində təsvir edilən hallara bax).

199. İzahedici Memorandumun 7-ci bəndində qeyd olunduğu kimi, bu Tövsiyə təkcə nifrət nitqinin birbaşa hədəf aldığı şəxsləri deyil, həm də dolayısı ilə hədəf aldığı şəxsləri qorumağa və onlara kömək etməyə yönələn tədbirləri özündə ehtiva edir. Nifrət nitqinin qurbanlarının psixoloji, tibbi və hüquqi yardıma ehtiyacı olur və üzv Dövlətlər nifrət nitqinin hədəfində olanların çəkdikləri zərərin öhdəsindən gəlmələrinə kömək edən səmərəli dəstək mexanizmləri yaratmalıdırlar.

200. Üzv Dövlətlər tələb olunan dəstək mexanizmlərini yaratmaq mandatını müstəqil dövlət qurumlarına və ya özəl qurumlara (məsələn, milli insan hüquqları təsisatları və ya bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlar və ya vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları) vermək qərarına gələ bilərlər. Bu cür yanaşma dəstək mexanizmlərinin müstəqilliyinə də fayda verə bilər. Bu dəstəyin təmin edilməsi dövlət orqanlarına həvalə olunduqda, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını dəstək xidmətlərinin göstərilməsinə cəlb etmək faydalı ola bilər, çünki onlar çox vaxt nifrət nitqinin hədəfində olanlar üçün ilk əlaqə nöqtəsi olurlar.

201. Onlayn nifrət nitqinin qurbanlarının xüsusi yardıma ehtiyacı olur, çünki onlayn nifrət nitqi uzun müddət ərzində mövcud ola, bir çox platformalarda sürətlə yayıla və saxlanıla və sonradan asanlıqla bərpa oluna bilər. Bu xüsusiyyətlər qurbanlar üçün zərəri və onların yenidən qurbana çevrilməsi ehtimalını artırır. Dəstək mexanizmləri bu xüsusiyyətlərlə necə uğurla mübarizə aparmaq, internet vasitəçiləri və hüquq-mühafizə

xidmətləri ilə necə əlaqə saxlamaq və uğurlu qarşılıqlı əlaqə qurmaqla bağlı xüsusi bilik və təcrübənin olmasını tələb edir.

202. Beynəlxalq və milli hüquqda çox zaman cinayətlərin və ayrı-seçkiliyin qurbanları üçün konkret dəstək nəzərdə tutulur. "Qurban" termini cinayət, mülki və ya inzibati qanunvericiliyi pozan ən ağır dərəcəli nifrət nitqindən əziyyət çəkən şəxsləri bildirir. Beynəlxalq hüquqda "qurban" termininə çox vaxt üzv Dövlətin cinayət qanunvericiliyini ("Cinayət qurbanlarına yardım haqqında" Rec(2006)8 sayılı Tövsiyə; və Cinayət qurbanları haqqında 2012/29/EU sayılı Direktiv, maddə 2.1.a) və yaxud insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə tanınan normaları (BMT Baş Assambleyasının 29 noyabr 1985-ci il tarixli 40/34 sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmiş "Cinayət və hakimiyyətdən sui-istifadə qurbanları üçün ədalət mühakiməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannamə"nin 1 və 19-cu bəndləri) pozan hərəkət və ya hərəkətsizlik nəticəsində fiziki və ya psixi travma, emosional iztirab və ya iqtisadi itki də daxil olmaqla zərər çəkmiş fiziki şəxs kimi anlayış verilir. Eynilə, Aİ-nin bərabərlik haqqında direktivlərində də əsasən mülki və inzibati hüququn tərkib hissəsi olan ayrı-seçkiliyə qarşı qanunvericilik normaları ilə qorunan şəxslər üçün "ayrı-seçkilik qurbanı" terminindən istifadə edilir və həmçinin cinayət hüququ ilə bağlı yalnız xüsusi hallarda bu termin işlədilir (bax: İrqi və ya etnik mənşəyindən asılı olmayaraq şəxslər arasında bərabər rəftar prinsipinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan Aİ Şurasının 2000/43/EC sayılı Direktivi, 19-cu bənd; və Əmək və məşğulluq sahəsində bərabər rəftar üçün ümumi çərçivəni müəyyən edən Aİ Şurasının 2000/78/EC sayılı Direktivi, 29-cu bənd). Bu anlayışlara uyğun olaraq, "qurban" termini həm də müvafiq hallarda birbaşa qurbanın yaxın qohumlarını və ya himayəsində olan şəxsləri əhatə edir.

203. Müvafiq hallarda üzv Dövlətlər qurbanlara pulsuz hüquqi yardım və ünvanlı yardım, tibbi dəstək və psixoloji məsləhət vasitəsilə kömək etməli, xüsusən də cinayət hüququ ilə qadağan edilmiş nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərə bu cür yardımı göstərməlidirlər (həmçinin bax: "Cinayət qurbanlarına yardım haqqında" Rec(2006)8 sayılı Tövsiyə). Bu yardım cinayətin mənfii təsirlərini azaltmaq və qurbanlara cəmiyyətdə, evdə və iş yerində onların reabilitasiyasının bütün aspektlərində köməklik göstərilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Qurbanlar üçün dəstək xidmətləri müvafiq dillərdə təmin edilməlidir (bax: "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi, 105–106-cə bəndlər; və Cinayət qurbanlarının hüquqları, onlara dəstək və onların müdafiəsi ilə bağlı minimum standartları müəyyən edən 2012/29/EU sayılı Direktiv). Ayrı-seçkilik qurbanları da analoji dəstək almalıdırlar ki, bu da çox zaman bərabərlik məsələlərinə cavabdeh orqanlar tərəfindən verilir.

204. Mülki hüquqi yardımla əlaqədar olaraq, Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin "Mülki və inzibati hüquq sahələrində hüquqi yardım sxemlərinin səmərəliliyi və effektivliyinə dair rəhbər prinsiplər"inə (CM(2021)36-add2final) diqqət yetirilməlidir, bu sənəd ərizəçinin vəsaitlərinin və işin uğurlu nəticələnməsi ehtimalının yoxlanılması üçün üzv Dövlətlər tərəfindən prosedurlar müəyyən edilməsinə imkan verir.

205. Bundan əlavə, maraqlı tərəflərin nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslərlə həmrəylik ifadə etməsi vacibdir. Onlar həmin şəxslərlə və onların nümayəndələri ilə görüşməli, ifadələrini dinləməli və lazım gəldikdə offlayn və onlayn media vasitəsilə nifrət nitqinin fərdlərə, icmalara və bütövlükdə cəmiyyətə vurduğu zərərləri göstərən və ondan istifadəni pisləyən açıqlamalar verməlidirlər (bax: "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi, 98-ci bənd; və Nifrət nitqinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Strategiyası və Fəaliyyət Planı, 6 və 8-ci fəaliyyətlər, 37-ci bənd).

56-cı bəndə dair izahat:

206. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərin qanuni hüquqlarından və onlara kömək etmək üçün yaradılmış qurumlardan xəbərdar olmasını təmin edən tədbirlər həyata keçirməlidirlər. Mülki, inzibati və cinayət icraatı çərçivəsində zərərin əvəzini alma barədə məlumatlar şifahi və yazılı şəkildə və asan başa düşülən formada əlçatan olmalıdır. Belə məlumatlar həm də regional dillərə və azlıqların dillərinə tərcümə edilməli, əlilliyi olan şəxslər üçün əlçatan olmalı və azlıqlar və digər qruplar, hüquq müdafiəçiləri və jurnalistika kimi peşələrlə məşğul olan şəxslər də daxil olmaqla nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmə riskinə daha çox məruz qalanlar üçün əlçatan olan kanallar vasitəsilə yayılmalıdır.

207. Konvensiyaya uyğun olaraq qanunla məhdudlaşdırılması üçün kifayət qədər ağırlıq dərəcəsinə çatmayan təhqiramiz və ya zərərli ifadə növlərinin hədəfə çevrilənlər də (Tövsiyənin 3.2-ci bəndinə bax) onlara göstərilən dəstək haqqında aydın informasiyalarla təmin edilməlidirlər, bunu vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları vasitəsilə də etmək olar. Bu cür qeyri-hüquqi dəstək, məsələn, Tövsiyənin 45-ci bəndində qeyd olunduğu kimi, əks nitq təşəbbüslərini özündə ehtiva edə bilər (həmçinin bax: Nifrət nitqinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Strategiyası və Fəaliyyət Planı, 8-ci fəaliyyət, 35-ci bənd). Buna görə də, nifrət nitqinin aradan

qaldırılması mexanizmləri ilə bağlı ictimai məlumatlandırma kampaniyalarında bu cür təhqiramiz və ya zərərli nitqin hədəfinə çevrilənlərin harada dəstək tapa biləcəyi də göstərilməlidir.

57-ci bəndə dair izahat:

208. Nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlər çox vaxt bu barədə səlahiyyətli orqanlara məlumat verməyə cəsərət etmirlər. Bu barədə az hallarda məlumat verilməsinin səbəbi ola biləcək potensial maneələr "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 110–113 və 185-ci bəndlərində təsvir edilmişdir. Bu səbəblər sırasına onların səlahiyyətli orqanlar tərəfindən ciddi qəbul edilməyəcəkləri qorxusu, səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinin olub-olmaması ilə bağlı şübhələr, nəticələrlə bağlı qorxu və məhkəmə prosesinin mürəkkəbliyi və xərcləri ilə bağlı çəşqinlik daxildir. Birləşmiş Krallığın "NatCen" təşkilatının "Nifrət cinayəti qurbanlarının təcrübələri" mövzusunda 2018-ci il tarixli araşdırması və Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar üzrə Agentliyinin "Cinsi azlıq qrupu üçün bərabərliyə doğru qət edilməli uzun yol" mövzusunda 2020-ci il tarixli tədqiqatı da nifrət zəminində cinayət kimi təsnifləşdirilə bilən insident növlərinin yetərincə dərk edilməməsi və onlar barəsində az hallarda məlumat verilməsi probleminin mövcud olduğunu göstərir.

209. Nifrət nitqi barədə məlumat verən şəxslərin hüquqlarını təmin edərkən üzv Dövlətlər cavabdehlərin hüquqlarına da riayət etməlidirlər, bu sözlər xüsusən şikayət hüququndan sui-istifadə etmə və ya yalan şikayət vermə hallarına aiddir.

210. Nifrət nitqi halları barədə məlumat verilməsinin asanlaşdırılması üçün hüquq-mühafizə orqanlarının, ədliyyə orqanlarının, tibb xidmətlərinin və digər əlaqədar orqanların əməkdaşları nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərin ehtiyacları barədə məlumatlandırılmalıdırlar. Onlayn nifrət nitqi ilə mübarizədə qurbanın maraqlarını nəzərə alan yanaşmadan istifadə ilə bağlı əlavə təlimatları Avropa Şurasının nəşri olan "Onlayn nifrət nitqinin idarə edilməsi modelləri" (Aleksandr Braun, 2020-ci il) adlı vəsaitin 7-ci fəslində tapmaq olar.

211. Üzv Dövlətlər həmçinin nifrət nitqinin hədəf aldığı şəxslər üçün ödənişsiz yardım göstərən milli telefon xətlərini yaratmağa və ya dəstəkləməyə təşviq olunurlar (bax: "Cinayət qurbanlarına yardım haqqında" Rec(2006)8 sayılı Tövsiyə). Bunlar təkəcə offlayn nifrət nitqini əhatə etməməli, həm də onlayn nifrət nitqi barədə məlumat vermə mexanizmini tamamlamalıdır (Tövsiyənin 19-cu bəndinə və "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 189-cu bəndinə bax).

212. "Cinayət qurbanlarına yardım haqqında" Rec(2006)8 sayılı Tövsiyə üzv Dövlətlərdən prosedurun bütün mərhələlərində qurbanın fiziki və psixoloji toxunulmazlığının qorunmasını təmin etməyi tələb edir. Hədə-qorxu, qisas və ya təkrarən qurbana çevrilmə riski altında olan qurbanlar üçün xüsusi müdafiə tədbirləri görülməlidir (həmçinin bax: İrqi və ya etnik mənşəyindən asılı olmayaraq şəxslər arasında bərabər rəftar prinsipinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan Aİ Şurasının 2000/43/EC sayılı Direktivinin 9-cu maddəsi).

213. Məhkəmə rüsumları və inzibati rüsumlar və ya nümayəndələrin haqları nifrət nitqi barədə məlumat verilməsinə əhəmiyyətli maneə təşkil edə bilər. Buna görə də ödənişsiz hüquqi yardımın göstərilməsi (Tövsiyənin 55-ci bəndinə və Milli səviyyədə irqçilik və dözümsüzlüklə mübarizə üçün bərabərlik orqanları haqqında ECRI-nin 2 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 16-cı bəndinə bax) nifrət nitqi halları barədə az məlumat verilməsini aradan qaldırmaq üçün digər bir mühüm tədbirdir.

6. NİFRƏT NİTQİNİN MONİTORİNQİ VƏ TƏHLİLİ

58 və 59-cu bəndlərə dair izahat:

214. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üçün səmərəli siyasət, qanunvericilik, strategiya və fəaliyyət planları hazırlaya bilmək üçün davamlı olaraq nifrət nitqini monitorinq və təhlil etməlidirlər. Bu monitorinqin nəticələri həmin siyasətləri və onların təsirini davamlı olaraq təkmilləşdirmək üçün istifadə edilməlidir.

215. Nifrət nitqinə qarşı faktiki məlumatlara əsaslanan bu cür mübarizə siyasətləri onun əsas səbəblərini, istifadəsinə səbəb olan şəraiti, ifadə olunmasının müxtəlif formalarını, istifadə miqyasını və təsirini yaxşı başa düşməyi tələb edir. Bundan başqa, nifrət nitqinin qeydə alınması və monitorinqi nifrət nitqinin müxtəlif təzahürlərinin ağırlıq dərəcəsinə uyğunlaşdırılmış cavab tədbirlərinin müəyyən edilməsi, hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün çox vacibdir. Nifrət nitqinin qeydə alınması və monitorinqi nifrət nitqinin bütün müxtəlif səviyyələrini əhatə etməli (Tövsiyənin 3-cü bəndinə bax) və nifrət zəminində cinayətlərlə bağlı məlumatların toplanmasından ayrılıqda həyata keçirilməlidir, çünki bu iki fenomen fərqli cavab tədbirləri tələb edə bilər.

216. Üzv Dövlətlər öz yurisdiksiyaları daxilində nifrət nitqinin baş verdiyi kontekstlərlə bağlı baza xarakterli tədqiqatlar aparmağa təşviq olunurlar. Bu tədqiqatlar zamanı, məsələn, nifrət nitqinin baş verməsi ilə əlaqəli ola biləcək tarixi, siyasi və sosial-iqtisadi narazılıqlar, qruplararası gərginliklər və nifrət motivli zorakılıq halları nəzərə alınmalıdır. Bu baza xarakterli tədqiqatlar nifrət nitqinin baş verdiyi müvafiq onlayn və offlayn forumları və platformaları əhatə edən aydın, konkret və sistematik metodologiyaya əsaslanmalıdır.

217. Üzv Dövlətlər daha sonra davamlı olaraq məlumat toplamalı və nifrət nitqini monitorinq etməlidirlər və bu iş nifrət nitqinin baş verdiyi müxtəlif kontekstləri əhatə etməlidir. Məlumatlar yaş və cinslər üzrə bölünməli və nifrət nitqini ifadə edənləri, onun hədəflərini, əhatə etdiyi auditoriyanı və ona etiraz edənləri, habelə onun ağırlıq dərəcəsinin qiymətləndirilməsi üçün amilləri (Tövsiyənin 4-cü bəndinə bax) və müdaxilələrin səmərəliliyini əhatə etməlidir. Nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün səmərəli strategiyalarla bağlı qabaqcıl təcrübələr yayılmalıdır (bax: Nifrət nitqinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Strategiyası və Fəaliyyət Planı, 2 və 3-cü fəaliyyətlər). Bu cür məlumatlara əsaslanaraq, üzv Dövlətlər milli və yerli səviyyələrdə nifrət nitqi nümunələrini müəyyən etmək və izləmək, onların kökündə duran potensial səbəbləri, o cümlədən təqsirkarların motivlərini və təkanvericilərini təhlil etmək üçün nifrət nitqi tendensiyalarının kəmiyyət və keyfiyyət təhlillərini aparmalı (Tövsiyənin 51-ci bəndinə bax) və bu cür tendensiyaların və nümunələrin qarşısını almaq və onlarla mübarizə aparmaq üçün səmərəli siyasətlər hazırlamalıdırlar (təfəsilatlar üçün bax: "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 78–87-ci bəndləri; Avropa Şurası, ifadə azadlığı və digər insan hüquqları arasında əlaqələr, CDDH (2019), 287-ci və sonrakı bəndlər və 436-cı bənd; "Cinsiyyətçiliyin qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair" CM/Rec(2019)1 sayılı Tövsiyə, II.B.1 və II.B.6-cı bəndlər).

218. Bu məqsədlə üzv Dövlətlər nifrət nitqinin qeydə alınması və monitorinqi ilə bağlı müvafiq milli, regional və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən mövcud siyasət və fəaliyyətləri müvafiq intervallarla offlayn və onlayn rejimində nəzərdən keçirməlidirlər.

219. Üzv Dövlətlər nifrət nitqinin monitorinqinə və təhlilinə hökumətlərarası təşkilatların (məsələn, Avropa Şurası, ECRI və İnsan Hüquqları üzrə Komissar, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, AVROSTAT, Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar üzrə Agentliyi (FRA) və ATƏT/DTİHB), milli insan hüquqları təsisatlarının, internet vasitəçilərinin, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, akademik dairələrin və digər maraqlı tərəflərin, o cümlədən nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlərlə iş aparanların məlumat və qənaətlərini də daxil etməyə və onlardan istifadə etməyə təşviq edirlər.

60-cı bəndə dair izahat:

220. Hüquq-mühafizə orqanlarına cinayət qanunvericiliyi ilə qadağan edilmiş nifrət nitqi ilə bağlı bütün şikayətləri, eləcə də bu cür şikayətlərlə bağlı görülən hər hansı tədbirin nəticələrini qeydə almaları tapşırılmalıdır (təfəsilatlar üçün bax: "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 78–83-cü bəndləri).

221. Üzv Dövlətlər nifrət nitqi ilə bağlı ayrı-ayrı məlumatların qeydə alınması üçün sistem yaratmalıdır ki, bu da müvafiq maraqlı tərəflərə məhkəmə sistemi vasitəsilə nifrət nitqi ilə bağlı şikayətləri yekun qərarın qəbuluna qədər izləməyə imkan verir. Müvafiq maraqlı tərəflərə siyasətçilər, milli insan hüquqları təsisatları, statistika xidmətləri və tədqiqatçılar daxildir.

61-ci bəndə dair izahat:

222. Üzv Dövlətlər tərəfindən toplanan nifrət nitqi və onunla əlaqədar tendensiyalar barədə məlumatlar və təhlillər geniş şəkildə yayılmalıdır ki, geniş çeşidli maraqlı tərəflər nifrət nitqinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün səmərəli tədbirləri işləyib hazırlamaqdan və həyata keçirməkdən ötrü onlardan istifadə etsinlər. Həmin maraqlı tərəflər nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə sahəsində konkret məsuliyyət daşıyan bütün orqan və şəxslərdən, həmçinin siyasətçilər, dini və icma liderləri, digər ictimai xadimlər və mediadan ibarətdir (bax: "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsi, 86-cı bənd; bu Tövsiyənin 4-cü fəslə; və "İfadə azadlığının digər hüquq və azadlıqlarla uzlaşdırılması, xüsusən də mədəni cəhətdən müxtəlif cəmiyyətlərdə uzlaşdırılması yolunda qabaqcıl və perspektivli təcrübələrə dair bələdçi", CDDH (2019) R91, Əlavə 6, 288–293-cü bəndlər).

223. Bu məqsədlə, üzv Dövlətlər qanuni marağı olan maraqlı tərəflərə və tədqiqatçılara onlayn mühitlə bağlı məlumatlar da daxil olmaqla, müvafiq məlumatlara çıxış imkanı verən struktur yarada bilərlər. Məlumatların qorunması üzrə milli orqanlar bu cür çıxış imkanının Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında Modernləşdirilmiş Konvensiyaya (108+ Konvensiyası) və

müvafiq hallarda Məlumatların qorunmasına dair AI-nin 2016/679 sayılı Ümumi Reqlamentinə (GDPR) uyğun şəkildə necə təmin edilməli olduğuna dair təlimatlar təqdim etməlidirlər.

7. MİLLİ KOORDİNASIYA VƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ

62-ci bəndə dair izahat:

224. Bu Tövsiyənin, eləcə də nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üçün tətbiq edilən siyasət, strategiya və fəaliyyət planlarının həyata keçirilməsində uzlaşmanı təmin etməkdən ötrü əməkdaşlıq və koordinasiya zəruridir. Bu cür koordinasiya müvafiq qanunverici, icra və məhkəmə orqanları arasında ümumi anlaşmaya kömək edir. Hakimiyyət orqanları həmçinin digər müvafiq maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq etməli və dialoq aparmalıdırlar (İzahedici Memorandumun 10-cu bəndinə bax). Bu əməkdaşlıqdan aşağıdakıların təmin edilməsi üçün istifadə edilməlidir: nifrət nitqinin müxtəlif təzahürlərini və nifrət nitqinin ağırlıq dərəcələrinin necə qiymətləndirilməli olduğunu aydın şəkildə başa düşmək; nifrət nitqinin hədəfinə çevrilənlərə dəstək vermək; xüsusilə təhsil sahəsində qeyri-hüquqi tədbirləri həyata keçirmək; və nifrət nitqini effektiv şəkildə müəyyən etmək, monitorinqini və təhlilini aparmaq (bununla bağlı bax: "İnsan hüquqları və biznesə dair" CM Rec (2016)3 sayılı Tövsiyə; "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyə; Rabat Fəaliyyət Planı; və "Nifrət nitqi ilə mübarizəyə dair" ECRI-nin 15 sayılı Ümumi siyasət tövsiyəsinin 193-cü bəndi – bu bənd nifrət nitqinin transsərhəd yayılması ilə mübarizə barəsindədir).

225. Koordinasiya və əməkdaşlıq prosesində nifrət nitqi ilə hərtərəfli və səmərəli mübarizəni təmin etmək məqsədilə nifrət nitqinin hədəfinə çevrilmiş şəxslərin rəylərinə və ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

63-cü bəndə dair izahat:

226. Beynəlxalq səviyyədə davamlı əməkdaşlıq Tövsiyənin 1-ci bəndinə uyğun olaraq nifrət nitqi ilə mübarizəyə kompleks yanaşmanın işlənilməsi və həyata keçirilməsinin mühüm aspektidir. Xüsusilə milli sərhədləri aşan və internet vasitəçiləri ilə ardıcıl qarşılıqlı əlaqəni tələb edən onlayn nifrət nitqi ilə bağlı tənظیمçilik aktların pərakəndəliyini və qanunvericilik aktlarının ziddiyyətliliyini aradan qaldırmaq vacibdir (İzahedici Memorandumun 82-ci bəndinə və "İnternet vasitəçilərinin rol və vəzifələri haqqında" CM/Rec(2018)2 sayılı Tövsiyəyə bax).

227. Müvafiq olaraq, əməkdaşlıq səylərini genişləndirmək üçün üzv Dövlətlər həm də ekstradisiya və qarşılıqlı hüquqi yardım kimi beynəlxalq əməkdaşlığa dair mövcud sazişlərdən maksimum dərəcədə istifadə etməlidirlər. Bu kontekstdə müvafiq sənədlərə, digərləri ilə yanaşı, aşağıdakıları aid etmək olar: Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı yardım haqqında Konvensiya (ETS No. 30) və onun Əlavə Protokolları (ETS No. 099 və ETS No. 182) və müvafiq hallarda Kiber cinayətkarlıq haqqında Konvensiya (ETS No. 185) və onun Kompüter sistemləri vasitəsilə törədilən irqçi və ksenofobiya xarakterli əməllərin kriminallaşdırılmasına dair Əlavə Protokolu (ETS No. 189).

228. Üzv Dövlətlər təkcə beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıq etməməli, həm də müvafiq maraqlı tərəfləri BMT-nin İnternetin İdarə Olunması üzrə Forumu (IGF) və İnternetin İdarə Olunması üzrə Avropa Dialoqu (EuroDIG) kimi beynəlxalq forumlarda iştirak etməyə təşviq etməlidirlər. Onlar həmçinin vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının təşkil etdiyi müzakirə forumlarında iştirak etməyə çalışmalıdırlar.

229. Bu cür əməkdaşlıq i) nifrət nitqinin aradan qaldırılması və onunla mübarizə üzrə qabaqcıl təcrübələri təşviq etmək və onlarla tanışlıq imkanlarını artırmaq üçün üzv Dövlətlər arasında ikitərəfli və çoxtərəfli mübadilələri əhatə edə bilər. O həm də ekspert həmkarların qiymətləndirmələrinə və (yaxud) birgə tədqiqat layihələrinin hazırlanmasına və bu sahədə metodologiyaların və resursların qiymətləndirilməsinə; ii) bilik və resursların saxlanmalarının yaradılmasına; və iii) nifrət nitqinin müəyyən təzahürlərinin kriminallaşdırılması və araşdırılması haqqında sənədlər də daxil olmaqla, müvafiq beynəlxalq və regional sənədlərin təşviqinə və tətbiqinə imkan yaradır (İzahedici Memorandumun 54-cü və sonrakı bəndlərinə bax).

Tövsiyədə bu mövqedən çıxış edilir ki, nifrət nitqi dərin köklü, mürəkkəb və çoxaspektli bir hadisədir. O, demokratiyaya və insan hüquqlarına birbaşa təhlükə yaradır. Getdikcə onlayn və offlayn rejimdə daha çox yer alan bu hal nəinki fərdlərin əsas hüquq və əsas azadlıqlarına zərər yetirir, həm də hədəflənən şəxsləri və qrupları alçaldır və marginallaşdırır.

Tövsiyədə nifrət nitqinin işlək anlayışı təqdim edilir və onların ağırlıq dərəcəsinə görə müxtəlif səviyyələri fərqləndirilir və onlara qarşı dərəcələrinə uyğun və mütənasib tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur. Üzv dövlətlər cinayət, mülki və inzibati hüquq sahələrini əhatə edən effektiv hüquqi və siyasi bazanı qəbul etməyə, məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması, maarifləndirmə, əks nitqin və alternativ nitqin istifadəsi də daxil olmaqla alternativ tədbirlər hazırlamağa və həyata keçirməyə dəvət olunurlar. Dövlətlər həmçinin nifrət nitqinin hədəfində olanlara kömək etmək üçün dəstək mexanizmləri yaratmağa, monitoring aparmağa və beynəlxalq əməkdaşlıq və milli koordinasiya fəaliyyətlərində iştirak etməyə təşviq edilir.

Həmçinin nifrət nitqinin qarşısının alınması və onunla mübarizə aparılması üzrə hərtərəfli strategiyaların həyata keçirilməsində mühüm rol oynayan digər müvafiq maraqlı tərəflər, o cümlədən dövlət məmurları, seçkili orqanlar və siyasi partiyalar, internet vasitəçiləri, media və vətəndaş cəmiyyət təşkilatları üçün təlimatlar təqdim edilir.

AZE

Avropa İttifaqına üzv dövlətlər öz təcrübələrini, resurslarını və müqəddəratlarını bir-biri ilə bağlamaq qərarına gəlmişlər. Onlar birlikdə, mədəniyyət müxtəlifliyini, tolerantlığı və fərdi azadlıqları qorumaqla sabitlik, demokratiya və dayanıqlı inkişaf zonası yaratmışlar. Avropa İttifaqı öz nailiyyətlərini və dəyərlərini öz hüduqlarından kənarında olan ölkələr və xalqlarla bölüşmək əqidəsinə sadıqdır.

<http://europa.eu>

Avropa Şurası qitənin insan hüquqlarını müdafiə edən aparıcı təşkilatdır. Avropa İttifaqına üzv olan bütün dövlətlər daxil olmaqla, təşkilat 46 üzv dövlətdən ibarətdir. Avropa Şurasının bütün üzv dövlətləri insan hüquqları, demokratiya və qanunun aliliyini qorumağı nəzərdə tutan Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını imzalamışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Konvensiyanın üzv dövlətlərdə tətbiq edilməsinə nəzarət edir.

www.coe.int

Tərcümə Avropa İttifaqı
tərəfindən həmmaliyyətləşdirilir

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE